

ISSN: 2147 - 8465

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
**KARATEKİN EDEBİYAT
FAKÜLTESİ DERGİSİ**

CİLT: 9 SAYI: 2 EKİM 2021

KAREFAD

ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY
**JOURNAL OF FACULTY
OF LETTERS**

VOLUME: 9

ISSUE: 2

OCTOBER 2021

Dergimiz yukarıdaki indekslerde

ÇANKIRI 2021

KAREFAD

Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi

GÜZ / AUTUMN	CİLT / VOLUME 9	SAYI / ISSUE 2	EKİM / OCTOBER 2021
--------------	-----------------	----------------	---------------------

İmtiyaz Sahibi / Owner

Prof. Dr. Harun ÇİFTÇİ, Rektör / Rector

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / General

Manager Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN, Dekan / Dean

Yayın İdare Merkezi / The Address of Publication Center

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı, Çankırı/Türkiye

Tel.: +90 376 2189550 7424; **Belgegeçer (Faximile):** +90 376 2189551

E-mail: karefad@karatekin.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/karefad>

Editör / Editor-in-Chief

Doç. Dr. Aydın EFE, Çankırı Karatekin
Üniversitesi

Editör Yardımcıları / Editorial Assistant

Arş. Gör. Esmâ Nur HALICI, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Arş. Gör. Tuğba AFACAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Tevfik ERKAL, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Prof. Dr. Hasan COŞKUN, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Prof. Dr. Yeşim YASAK, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Prof. Dr. İlhan YILDIZ, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Doç. Dr. Z. Yonca ODABAŞ, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Doç. Dr. Nursel ASLANTÜRK, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Öğr. Üyesi Erdiñ BURULDAĞ, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü*

Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ÇAPKIN, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü*

Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÖKMEN, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Coğrafya Bölümü*

Dr. Öğr. Üyesi Süheyla BOZKURT, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü*

Doç. Dr. Onur AKTAŞ, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Felsefe Bölümü*

Dr. Öğr. Üyesi Temel KALAFAT, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Psikoloji Bölümü*

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı KALAYCI, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü*

Dr. Öğr. Üyesi Saim YÖRÜK, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Tarih Bölümü*

Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZTOPRAK, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü*

İngilizce Editör /English Editor : Öğrt. Gör. Dr. Ali ÇAPAR, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Sekretery / Secretary

Murat ŞEHİRLİ (Fakülte Sekreteri), *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Ahmet Tayip YAZIHAN, *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Bu dergide öne sürülen fikirler makale yazar(lar)ına aittir. / Thoughts put forward in the journal are of author(s).

Karefad'da yer alan yazılar Yayın Kurulu'ndan izin alınmaksızın başka yerde yayımlanamaz. / An article published in KAREFAD may not be published elsewhere without the permission of the Editorial Board.

Yazım Kuralları için / Guidelines are at :

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/karefad/about/submissions#authorGuidelines>

Makale Gönderme / Articles should be sent to: <https://dergipark.org.tr/karefad>

Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi Ulakbim tarafından izlenen, SOBİAD tarafından taranan, İSAM veri tabanında ve TÜBİTAK Dergi Park grubunda yer alan, yılda 2 kez basılı ve elektronik olarak yayımlanan süreli, ulusal ve uluslararası indekslerce taranan hakemli ve akademik bir dergidir.

Dergi Basım Tarihi / Journal Publication Date: Ekim 2021 / October 2021

DANIŐMA KURULU/ ADVISORY BOARD

Prof. Dr.	Abdullah GÜNDOĞDU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet İNAM	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Ali AÇIKEL	GaziosmanpaŐa Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali DUYMAZ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr.	Alimcan İNAYET	Ege Üniversitesi
Prof. Dr.	Birol ÇETİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr.	Bünyamin KOCAOĞLU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr.	Cevdet YILMAZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr.	Doğan ATILGAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr.	Ejder OKUMUŐ	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr.	Ferudun ATA	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	Gülsün BASKAN	İstanbul Okan Üniversitesi
Prof. Dr.	Hanifi VURAL	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	İlhan YILDIZ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr.	İnayet AYDIN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr.	Kadir TEMURÇİN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Lokman ÇİLİNGİR	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr.	Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Mehmet BAYRAKTAR	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mustafa AYDIN	Kadir Has Üniversitesi
Prof. Dr.	Mustafa ÖZTÜRK	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Prof. Dr.	Nezir TEMUR	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Osman GÜMÜŞÇÜ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr.	Osman KÖSE	Polis Akademisi
Prof. Dr.	Ömer DEMİREL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr.	Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Pakize Pervin AYTAÇ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Sami ŞENER	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Sedat YAZICI	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr.	Şafak URAL	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Őermin TAĞIL	İzmir Bakırçay Üniversitesi
Prof. Dr.	Turan KARATAŐ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Prof. Dr.	Uğur DOĞAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr.	Viktor Ya. BUTANAYEV	Hakas Devlet Üniversitesi (Rusya Fed.)
Doç. Dr.	Diloram HEMRAYEVA	Özbek Bilimler Akademisi (Özbekistan)
Doç. Dr.	Salih ŐAHİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Özlem Yeşim ÖZBEK BAŐTUĐ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü.	Tarık ABDÜLCELİL	Ain Shams Üniversitesi (Mısır)
Dr.	Elsev Brina LOPAR	Prizran Üniversitesi (Kosova)
Dr.	Fariz KHALİLİ	Azerbaycan Üniversitesi

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları;

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi olarak çıkardığımız KAREFAD'ın Ekim 2021 sayısıyla yeniden karşınızda olmanın heyecanı ve gururu içindeyiz. Bu sayımızda birbirinden değerli yedi adet telif ve bir adet de çeviri makale bulunmaktadır.

Kıymetli Bilim İnsanları;

Dergimizin bu sayısının da bilim ve kültür hayatına katkı sağlayacağına inanıyor, bir sonraki sayımız için destek ve yazılarınızı bekliyoruz.

Saygılarımızla...

Doç. Dr. Aydın EFE

(Editör)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Makaleler/Articles

- 143 SABAHATTİN ALİ'NİN KÜRK MANTOLU MADONNA ADLI ROMANI İLE IRIS MURDOCH'IN BAZI ROMANLARINDA RESİM SANATININ KARAKTERLERE ETKİSİ
THE EFFECT OF ART OF PAINTING IN SABAHATTİN ALİ'S KÜRK MANTOLU MADONNA AND NOVELS OF IRIS MURDOCH
Fırat YILDIZ
- 156 ORTA ÇAĞ RUSYA'SINDA ÇEVİRİ ÇALIŞMALARI
TRANSLATION STUDIES IN MEDIEVAL RUSSIA
Rabia AKSOY ARIKAN
- 168 GREK MİTOLOJİSİNDE EVRENİN TANRILARI YARATMA SÜRECİ
THE PROCESS OF CREATING THE GODS OF THE UNIVERSE IN GREEK MYTHOLOGY
Ahmet GÖZLÜ
- 187 ÇERKEŞLİ BİR MÜFTÜ: MEHMED [SAİD] EFENDİ
A MUFTI FROM CERKES: MEHMED [SAID] EFENDI
Esmâ Nur HALICI
- 201 ATATÜRK'ÜN 1930-1931 YURT GEZİSİ VE GEZİ NOTLARINININ ÜLKE POLİTİKASINA ETKİLERİ
THE EFFECTS OF ATATURK'S 1930-1931 DOMESTIC TRIP AND THE EFFECTS OF THE TRAVEL NOTES ON THE COUNTRY POLICY
İsa YILDIRIM
- 220 ASKERİ CEZA VE DİSİPLİN HUKUKUNUN TARİHSEL TEMELLERİ
HISTORICAL FOUNDATIONS OF MILITARY CRIMINAL AND DISCIPLINARY LAW
Alkın KARAKURUMER
- 238 ÇAĞDAŞ SANATLARDA KANAVİÇE'NİN EVRİMİ
THE EVOLUTION OF CROSS-THROW IN CONTEMPORARY ARTS
Emine KOÇAK

Çeviriler/Translations

- 260 IMPERO OTTOMANO ED IMPERO RUSSO NELLA FORMAZIONE UMANA E PROFESSIONALE DI GIUSEPPE GARIBALDI
GIUSEPPE GARİBALDİ'NİN İNSANCIL VE MESLEKİ YETİŞMESİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU VE RUSYA İMPARATORLUĞUNUN YERİ
Güner DOĞAN

SABAHATTIN ALİ’NİN *KŪRK MANTOLU MADONNA* ADLI ROMANI İLE IRIS MURDOCH’IN BAZI ROMANLARINDA RESİM SANATININ KARAKTERLERE ETKİSİ

Fırat YILDIZ¹

Öz

İrlandalı yazar ve filozof Iris Murdoch felsefesinin yansımaları yazdığı romanlarında da görülmektedir. Platon’un bazı düşüncelerini yorumlayarak kendi felsefi yaklaşımını geliştiren Murdoch’a göre insanların çoğu yanılsama içindedir. Bu düşüncesini de Platon’un ünlü mağara alegorisine dayandırır. Murdoch çok az insanın yaşadığı yanılsamalardan kurtularak gerçeği olduğu gibi gördüğüne inanır. Murdoch’a göre bir bireyin yanılsamadan kurtulup gerçeğe ulaşabilmesinin belli yolları ve nedenleri vardır. Bunlardan en önemlilerden biri de sanattır. Bu bağlamda sanatın Murdoch felsefesinde çok önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Murdoch’ın felsefesinde sanatı ön plana çıkarmasının yansımaları romanlarında gözlemlenmektedir. Birçok romanında sanata belli ölçülerde değinmektedir. Bu çalışmada ele alınan romanlarda sanatın özellikle vurgulandığına dikkat çekilmiştir. Söz konusu romanlarda sanat herhangi bir tema olarak ele alınmaz, sanat belli bir gücü olan, bireylerin yaşama bakış açılarını değiştiren ve yol gösterici özellikleriyle ön plana çıkarılır. Iris Murdoch’ın sanatı ele alışındaki yaklaşımın benzer bir örneği

---

¹ Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dil Bilimi Bölümü, firat25yildiz@hotmail.com; [orcid: 0000-0003-3289-8313](https://orcid.org/0000-0003-3289-8313)

Makale gönderilme tarihi: 13 Ocak 2021, Makale kabul tarihi: 12 Mart 2021

Makale türü: Araştırma Makalesi

F. YILDIZ

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 143-155 (Atıf için/To cite).

Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* adlı romanında gözlemlenir. Ali'nin bu romanında da sanatın ön plana çıktığı görülmektedir. Roman kahramanı Raif sanata düşkün, resim galerilerini gezen ve sanatla ilgili haberleri takip eden bir karakterdir. Raif karakterinin Murdoch karakterleriyle özdeşleştiren olay *Kürk Mantolu Madonna* isimli tablo ile karşılaşması sonucu gerçekleşir. Bu portrenin etkisi altına giren Raif'in hayata bakış açısı değişir. Hayata başka bir pencereden bakmaya başlar. Sanatın yaşantısında neden olduğu değişiklikler açısından Murdoch romanlarındaki karakterlere benzemektedir. Bu çalışma sanatın bu etkisi üzerinde durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Yanılsama, Gerçeklik, Sabahattin Ali, Iris Murdoch

---

THE EFFECT OF ART OF PAINTING IN SABAHATTIN ALI'S *KÜRK MANTOLU MADONNA* AND NOVELS OF IRIS

MURDOCH

Fırat YILDIZ

Abstract

The reflections of Irish writer and philosopher Iris Murdoch's philosophy can be seen also in her novels. According to Murdoch, who developed her own philosophical approach by interpreting some of Plato's thoughts, most people are in illusion. She bases this idea on Plato's famous cave allegory. Murdoch believes that very few people see reality by getting rid of their illusions. According to Murdoch, there are certain situations for an individual to get rid of illusion and eventually see the truth. One of the most important factors that shatters illusion is art. In this respect, it can be deduced that art has a very important place in Murdoch's philosophy. The reflections of Murdoch's bringing art to the fore in her philosophy are observed in her novels. She refers to art to a certain extent in almost all of her novels. It is pointed out that art is especially emphasized in the novels discussed in this study. Art is not addressed as any theme in these novels, art is brought to the fore with its specific power, changing and guiding aspects of individuals' perspective on life. A similar example of Iris Murdoch's approach to art is observed in Sabahattin Ali's novel *Kürk Mantolu Madonna*. It is seen that art is at the forefront in this novel of Ali as well. The hero of the novel Raif is a character who is fond of art, visits art galleries and follows events about art. The event, which identifies Raif's character with Murdoch characters, occurs as a result of his encounter with the painting *Kürk Mantolu Madonna*. Raif falls under the influence of this portrait and his perspective on life totally changes. He starts to look at life from another angle. It

F. YILDIZ

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 143-155 (Atıf için/To cite).

is similar to the characters in Murdoch novels in terms of the changes that art causes in his life. This study focuses on such effects of art on the lives of the characters.

Keywords: Art, illusion, reality, Sabahattin Ali, Iris Murdoch

I. Introduction

Art is in contact with our existence almost in every period of life on various occasions. It has reflections on almost every aspect of entity and in this respect it has a very wide field of study. Yet in this study art will be discussed within the framework of literature. Art has showed up as a focus of attention in many literary works. Some literary studies only briefly touch on art, while others focus entirely on art. It is a well known fact that art occupies an important place in philosophy and novels of Iris Murdoch. Fragments of Murdoch's philosophical considerations about art are incarnated in some of her novels. It should be stated that art does not take stage as an ordinary theme in Murdoch's novels. The power and influence of art is deliberately highlighted in her novels. In Murdoch's novels it seems as if the stage is prepared to underline the capacity of art. The reader can easily determine Murdoch's exceptional approach to concept of art in her novels and some instances of this unique approach will be discussed in this study. A similar circumstance appears in Sabahattin Ali's *Kürk Mantolu Madonna*. The concept of art comes into view as a quite strong status in this novel as well. The art does not appear as an ordinary theme in Ali's novel in question. One can easily figure out that the art and its impulse have been deliberately highlighted in this novel. In this respect it is possible to make a comparison between the studies of the aforementioned authors.

II. Iris Murdoch's Approach to Art

As stated earlier, Iris Murdoch is both a philosopher and a literary figure. Her initial career starts with her studies on philosophy. Moral philosophy has been Murdoch's main field of interest in the broad spectrum of philosophy. According to Murdoch moral philosophy has been neglected in twentieth century, that's why she believes that more attention should be paid to this area. The basis of Murdoch's moral philosophy is the phenomenon of "goodness".

The importance and necessity of the concept of goodness is abidingly underlined in Murdoch's philosophy. However; she figured it out

ineffective to convey such concepts through abstract terms of ethical theory. For this reason, Murdoch turns to literature where abstract concepts can be shaped more efficiently through characters and themes. There are many common areas of concern for literature and philosophy. And Murdoch combines philosophy and literature very successfully, she does not leave the worlds she created in her novels under the pressure of philosophy, but enriches it with her philosophy (Kahele and German, 1967; 556).

Plato has an important influence on the formation of Iris Murdoch's philosophy. Murdoch's metaphysical understanding is based on the reconstruction of Plato's thoughts (Antonaccio, 2000; 27). According to Murdoch reaching goodness and truth is like a demanding journey. She gives Plato's famous cave allegory to clarify this situation. According to this allegory, very few people in the cave eventually see the sun, which allows them to see everything clearly. In other words, most of the people do not see the reality because of their selfishness. She states that; "I assume that human beings are naturally selfish and that human life has no external point..." (Murdoch, 2001; 76). People are the prisoners of their own selves, egos, dreams and consciousness. The individual puts himself at the centre of life and looks at the world through the mirror of his own consciousness. He paints the world, events and his surroundings with the paint of its own consciousness. An individual who does not view the world with a virtuous consciousness will not be able to see the world with its reality (Vice, 2007; 61). From this perspective it can be stated that the 'self' functions as a barrier between the individual and reality.

As mentioned above according to Plato's cave allegory very few people succeed to approach reality. So the question to figure out is what guides these few people to reach the reality. There shall be some facts, concepts and events that will motivate an individual to seek the reality. According to Murdoch, there are certain elements that guide a person to the reality.

The very first and most important of these elements is art. Murdoch's moral philosophy focuses on art to a large extent. Of course in

addition to art there are some other concepts and events that will bring people to reality; they can be listed as follows; beauty, nature, learning an intellectual discipline, the experience of coming face to face with death, humility and love, however, art is at the forefront. When giving form to her philosophical foundation Murdoch is mainly influenced by Plato, nevertheless she does not adopt Plato's strict approach to art and the artist. It is a well known fact that Plato looks down on art because of its delusive nature. However, according to Murdoch's philosophy there is no conflict or contrast between art and morality. On the contrary, morality and art are like two sides of the same struggle. That is to say contrary to Plato's philosophy, art occupies an important place in Murdoch's philosophy. In this respect one of the tasks of the artist is to convey the truth, show the world as it is in his art. Otherwise the self is reluctant to see the reality.

The psyche is a historically determined individual relentlessly looking after itself. In some ways it resembles a machine; in order to operate it needs sources of energy, and it is predisposed to certain patterns of activity. The area of its vaunted freedom of choice is not usually very great. One of its pastimes is day-dreaming. It is reluctant to face unpleasant realities. Its consciousness is not normally a transparent glass through which it views the world, but a cloud of more or less fantastic reverie designed to protect the psyche from pain. It constantly seeks consolation, either through imagined inflation of self or through fictions of a theological nature. Even its loving is more often than not an assertion of self. I think we can probably recognize ourselves in this rather depressing description. (Murdoch, 2001; 76-77)

In fact this statement is an interpretation of Plato's cave allegory. The selfish human being needs external stimulus to redirect its energy from his self to reality. Murdoch takes art as one of these stimulants. At this point, it is necessary to underline what is meant by art. It is a well known fact that it is not possible to accept all productions of art

as great art. There are certain characteristics that distinguish great art from ordinary art. In the scope of this study the most important feature of great art to be focused on is that great art is far from individuality and it has potential to show the individuals the reality clearly. An individual who looks through his self is in illusion. When his self is derived between him and reality he sees the reality directly. And at the first stage of confronting the reality directly causes a shock on individual and this state of shock turns into pleasure in progress of time. The reason for this state is that the individual is not used to looking at the reality directly. Great art also teaches the individual not to be ambitious of one's self and teaches him how to look and love the real things without falling into greedy desires. This situation takes its sources from the time of production process of great art. When an artist works on a real art he looks at the items he will use, whether good or bad, with an impartial, fair and compassionate perspective (Yıldız, 2010; 9). This attitude of artists is reflected in the people who encounter their art. In this regard this study will review Murdoch and Ali's approach to art in some of their novels.

III. Comparison of Art in Murdoch's and Ali's Novels

It is a known fact that art has an important place in the philosophy of Iris Murdoch, and it can be deduced that art has a substantial place in her literature. As mentioned previously art does not appear just as an unexceptional phenomenon in the course of events in Murdoch's novels. The characteristics, power and role of art are purposefully underlined in her studies. A similar approach to concept of art can be viewed in Sabahattin Ali's *Kürk Mantolu Madonna* as well. In this scope it can be intriguing to make a comparison of contextualization of art between the works of these two authors.

Actually the concept of art is prominent in one of Sabahattin Ali's novels; however, it stands out in many of Iris Murdoch's novels. For the sake of a relevant comparison, some of Murdoch's novels that particularly signify the art of painting and one novel of Sabahattin Ali will be examined in the scope of this study. The first novel of Murdoch to be scrutinized is *The Bell*. In this novel the character to be

considered in the context of art is Dora Greenfield. Murdoch generally affiliates her characters with art one way or another. Dora is a former art student married to an art historian, Paul. Their marriage is not portrayed as an ideal one which causes Dora to go through hard times. Art galleries serve as an oasis in her tumultuous life. In this respect National Gallery is a place where she has been many times before. But her last visit is depicted different from the previous visits.

Dora was always moved by the pictures. Today she was moved, but in a new way. She marvelled, with a kind of gratitude, that they were all still here, and her heart was filled with love for the pictures, their authority, their marvellous generosity, their splendour. It occurred to her that here at last was something real and something perfect. Who had said that, about perfection and reality being in the same place? Here was something which her consciousness could not wretchedly devour, and by making it part of her fantasy make it worthless. Even Paul, she thought, only existed now as someone she dreamt about; or else as a vague external menace never really encountered and understood. But the pictures were something real outside herself, which spoke to her kindly and yet in sovereign tones, something superior and good whose presence destroyed the dreary trance-like solipsism of her earlier mood. When the world had seemed to be subjective it had seemed to be without interest or value. But now there was something else in it after all. (Murdoch, 1999; 190)

Dora's last visit to the art gallery is not depicted as an ordinary social event. This visit is presented as a phenomenal happening. The power of art is consciously highlighted. During this visit to art gallery Dora goes through an awakening. The reality of pictures destroys Dora's insignificant daily anxieties. She feels related to pictures which speak to her kindly but this speaking occurs in sovereign tones (Murdoch, 1999; 191). Her encounter with reality of art makes her to see the reality and directs her to experience a revelation. The sovereignty of

art aspires her to kneel in front of one of the pictures and to clasp it while whining (Murdoch, 1999; 191). At the end of the visit, art has changed Dora's perspective on life. The sources of concern become less significant. The reality of art supplants her daily anxieties. The power of art is vigorously highlighted.

The characters in illusion frequently appear in Murdoch's novels. Murdoch deliberately confronts these characters with art in one way or another. A character's encounter with art has some consequences. According to Murdoch, the great art is actually reality itself; it allows us to see what we have not seen before (Schwartz, 2009; 315). In this respect it has an awakening feature. Characters who encounter great art may have a chance to escape from their illusion. The character in illusion in *The Sea*, *The Sea* is Charles Arrowby. Charles is at sixties and he comes into prominence as a selfish and arrogant character. After secluding to a house near the sea Charles encounters Mary Hartley who is his first love of decades earlier. His feelings towards Mary start to flare up again. His approach to Mary is quite obsessive and selfish. Actually he is in an illusion. His life goes through a difficult and turbulent process. While in such tangled emotions his visit to an art gallery is striking. He is overwhelmed with admiration while looking at the paintings of great artists in the gallery (Murdoch, 1980; 171). He enjoys the calming and pleasurable atmosphere of paintings. He feels recovered from the complex emotions in the venerable atmosphere of the art surrounding him. Although there was not a complete recovery from his illusions, visiting the art gallery makes him relieved for a while.

In another novel, *An Unofficial Rose*, art again functions as a noteworthy element. The painting that comes forward in this novel is Susanna and Elders by Tintoretto, a 17th century Venetian painter. The owner of the painting is Hugh Perronet. Hugh has an extraordinary bond to this painting. When he passes some time far from this painting, turning back to portrait gives a great pleasure to him. The painting is a sanctuary of refuge for Hugh. Hugh's bond to this piece of art is considerably exaggerated in the course of the novel.

As it is seen in the above-mentioned examples art, paintings, visits to art galleries are essential components of Murdoch's novels. Such elements are encountered in many novels of Murdoch. Similar to Murdoch's novels an extraordinary approach to art is observed in one of Sabahattin Ali's novels, *Kürk Mantolu Madonna*. In this respect it can be considered appropriate to make a comparison between these two authors. As per usual it is not a special situation to deal with art in the novels. These two authors' handling of the subject makes it remarkable. The crucial point is the excessive emphasize in their approach to concept of art.

The main character of *Kürk Mantolu Madonna* is Raif who is an introvert, shy and ordinary character. At the beginning of novel he is depicted as an unattractive, regular person. The absorbing reality about his story and his character is only revealed after the notes he took about his past are read by his co-worker. In these notes the part that concerns this article starts with Raif's visit to the National Art Gallery. Raif is a loyal visitor of the art galleries and he follows the upcoming art exhibitions from newspapers. Similar to characters of Murdoch, Raif takes refuge in art to soothe his soul. During his visits to the National Gallery, Raif sometimes watches some of the paintings for a while and then after he leaves the gallery he envisions the same faces and images in these paintings in the following days (Ali, 2019; 57). Raif's perception of art bears a resemblance to Murdoch's characters. He is competent enough to make comments and criticize paintings at the galleries. During one of his visits he is astonished by a portrait. He stands in front of the painting as if he is nailed. He can hardly define the feelings he senses in front of the portrait. An indefinable strong connection is established between Raif and the portrait. He becomes obsessed with this painting and he is under the influence of it. He becomes a regular visitor of this painting. "I seemed to see new expressions on her face every time, and a life that gradually became apparent" (Ali, 2019; 60). Raif's encounter with this painting causes some considerable changes in his approach to life. He realizes his hidden feelings about his pursuit for the correct person all his life. The portrait gives him the hope that it is possible to find the person he is looking for, and perhaps she is very close to him. Raif's

situation is quite similar to the characters of Iris Murdoch. The depiction of art, the power of art, the effect it causes on characters are very similar in novels of both authors.

IV. Conclusion

As mentioned before there is nothing remarkable about taking art as a subject of a literary work. As a matter of fact literature itself is a branch of art. And art has been at the core of many literary studies. What makes this situation as substantial as the topic of this study is the way of handling art in a novel. Two authors that have been focused on in this paper display similar approaches to art in their aforementioned novels. First of all the exaggeration of the power of art is exhibited in the studies of the two authors. The sublime vigour of art over people is insistently highlighted in their novels in question. Another point is the awakening feature of art on characters. In the course of life most of people go through some illusions. Murdoch states that the reality is curtained by these illusions and only very few people succeed to escape from these illusions and see the reality. One of the ways that guide an individual to reality is art. Murdoch urges that human beings and art are created for each other, and where this bond breaks, human life also breaks (Murdoch, 1974; 15). Art only emerges in a free environment, and where there is no freedom, neither art nor truth can be mentioned. The characters of both authors experience some sorts of awakening at different scales through art. In this respect it is allegeable to assert a similarity between their approaches to subject of art in their novels. To sum up the semblance in their approaches to concept of art make it necessary to draw an analogy. And this study focuses on such similarities in their novels.

References

Ali, S. (2019). *Kürk Mantolu Madonna*, Olimpos Yayınları, Istanbul.

Antonaccio, M. (2000). *Picturing the Human, The Moral Thought of Iris Murdoch*, Oxford University Pres.

F. YILDIZ

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 143-155 (Atıf için/To cite).

Kaehele, S., & German, H. (1967). *The Discovery of Reality in Iris Murdoch's The Bell*. PMLA, 82(7).

Murdoch, I. (1999). *The Bell*, Vintage Publications.

Murdoch, I. (1974). *The Black Prince*. Warner Paperback Library Publication.

Murdoch, I. (1980). *The Sea, The Sea*. Penguin Books Publication.

Murdoch, I. (2001). *The Sovereignty of Good over other Concepts*, Routledge Classics Press.

Schwartz, M. (2009). Moral Vision: Iris Murdoch and Alasdair MacIntyre. *Journal of Business Ethics*, 90.

Vice, S. (2007). The Ethics of Self-Concern, Iris Murdoch: A Reassessment, Palgrave Macmillan Press, Edited by Anne Rowe.

Yıldız, F. (2010) *Iris Murdoch'in Yapıtlarında Yanılsama ve Gerçeklik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ORTA ÇAĞ RUSYA’SINDA ÇEVİRİ ÇALIŞMALARI

Rabia AKSOY ARIKAN¹

Öz

KŪltŪr ve medeniyetlerin oluşumunda çeviri çalışmalarının katkısı son derece önemlidir. Bu çerçevede kŪltŪrlerin birbiriyle iletişimini sağlayan en önemli kŵprŵ çeviri faaliyetleridir. Orta çağ Rusya’sında çeviri çalışmalarını Kiev Knezlięinde başlamış ve zamanla bŵtŵn ŵlkeye yayılmıştır. Sonraki dŵnemlerde çalışmalar gelişme kaydetmiş, bu amaçla uzman kişiler ŵlkeye davet edilmiştir. Çok eskilere dayanan Rusya’da çeviri çalışmalarının katkısıyla Slav toplumu Batı ve Doęu kŵltŵrŵnŵ de tanıma şansına sahip olmuş ve dŵnya tarihinin akışında kendi yerini bulmuştur. Bu çalışmanın amacı o dŵnemlerde Rusya’da çeviri tarihi ve yapılan çeviri çalışmalarını hatırlatarak bu çalışmalara dikkati çekmek hem kendi kŵltŵrŵne ve hem dŵnya mirasına katkılarını ifade etmektir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Rus Çeviri Tarihi, Orta Çağ Rusya’sı.

---

¹Doktor Őđretim Gŵrevlisi, Çankırı Karatekin Ūniversitesi Yabancı Diller Bŵlŵmŵ, rarikan18@gmail.com. Orcid: 0000-0002-9074-7428

Makale gŵnderilme tarihi: 26 Aralık 2020, Makale kabul tarihi: 12 Mart 2021
Makale tŵrŵ: Araştırma Makalesi

TRANSLATION STUDIES IN MEDIEVAL RUSSIA

Rabia AKSOY ARIKAN

Abstract

The contribution of Translation Studies in the formation of cultures and civilizations is extremely important. In this context, the most important bridge that allows cultures to communicate with each other is translation activities. In Medieval Russia, translation work began in Kiev and eventually spread throughout the country. In the following periods, studies have improved, and experts have been invited to the country for this purpose. Thanks to the contribution of translation work in Russia, which dates back to very old times, Slavic society also had the opportunity to recognize Western and Eastern culture and found its place in the flow of world history. The aim of this study is to draw attention to these studies by reminding them of the history of translation and the translation studies done in Russia at that time and to express their contribution to their culture and World Heritage.

Keywords: Translation, History of Russian Translation, Medieval Russia

Giriş

Çeviri bir dilden başka bir dile aktarım işlemidir. Çeviri sadece dilin değil aynı zamanda kültürün ve sosyal hayatın gelişmesine katkı sağlar. Çeviriler sözlü veya yazılı olarak yapılabilir. İnsanlık tarihine bakıldığında farklı dillerin varlığı çeviriye gerekli kılmıştır. Farklı coğrafyaları ve kültürleri anlamak için çeviriye duyulan ihtiyaç her zaman olmuştur. Nitekim bu gereksinim insanlık var oldukça da devam edecektir. Çeviri, farklı dilleri konuşan insanların iletişim aracı olup bağlayıcı bir rol üstlenmiş ötekini tanımak ve anlamının bir yöntemi olmuştur.

Çeviri tarihi incelendiğinde farklı dil ve kültürlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinde bir aracı rolü üstlendiği görülür. Tarih boyunca hem bireysel hem de toplumsal olarak desteklenmiş bu çerçevede çalışmalar yürütülmüştür. İletişim araçları da çeviriye olan ihtiyacı daima güncel kılmıştır. Bu alanlarda yapılan çalışmalarla hem kültürel hem de sosyal anlamda büyük değişiklikler yaşanmıştır. Yaşanan gelişmeler dilin zenginleşmesini ve çeviri çalışmalarının hızlanmasını sağlamıştır.

Tarihî süreçte, bir dilden ötekine doğrudan doğruya çeviri, bu iki dili konuşan toplumlar arasında bir kültürel yakınlığın söz konusu olduğu durumlarda daha kolay gerçekleşmiştir. Özellikle yazın alanı için bu daha çok kabul edilebilir bir durumdur. Nitekim doğrudan doğruya özgün dilden çevirilerin ilk örnekleri böyle bir kültür yakınlığının ya da ortak kültürün ürünleridir. Yunancadan Latinceye, Arapçadan Farsçaya, Çince Japonya'ya, Hintçeden Çinceye ilk çeviriler bu şekilde gerçekleşir. Böyle bir kültür birliğinin olmadığı durumlarda ise ikinci bir dilin aracılığı çoğunlukla kabul görür. XI. yüzyılda Abbasilerin, felsefe ya da bilim alanındaki Yunanca kaynaklardan önemli bir bölümünü Arapçaya Süryanice aracılığıyla çevirmeleri bu durumun örneği niteliğindedir (Göktürk, 2016: 53).

Rusya'daki çeviri çalışmaları Kiev Knezliğinde başlamış ve zamanla bütün ülkeye yayılmıştır. 1237-1242 yılları arasında Moğol İstilasası sonucu her ne kadar gelişmeler durma noktasına gelse de daha sonraki dönemlerde çalışmalar sürdürülmeye devam etmiştir. Bu çalışmada Rusya'da Orta Çağda V ve XV. yüzyıllar arasında gerçekleşen çeviri tarihi ve bu dönemlerde yapılan çeviri çalışmaları ele alınacaktır.

Rusya’da Çeviri Tarihi

Tüm Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Rus Medeniyetinin de kökleri çok derinlere Hint-Avrupa kültürüne kadar uzanır. Hem Hristiyanlık öncesi dönemdeki temel manevi görevleri hem de maddi kültür mirasları açısından Slavlar, Almanlar ve Baltlar (Litvanyalılar) gibi Akdeniz sahası dışında kalan diğer Hint-Avrupa topluluklarından farklı değildir. Nitekim Akdeniz’de, Yunanlılar ve daha sonra da Romalılar aynı kültürün temellerini alarak kuzeyli akrabalarından çok daha önce büyük bir uygarlık geliştirmeyi başarmışlardı. Slavlar, daha çok Hint-Avrupa dil ailesinin başka bir üyesi olan İranlılar ile bağlantılı İskit ve Sarmat dönemlerinden faydalanarak Güney Rusya bozkırlarına yerleşirler. Slav mitolojisinde İran temalarına bol miktarda rastlanır. Eski Rus folklorunda birçok İran motiflerini de görmek mümkündür. Diğer yandan İran ve Türk destanları ile bazı Rus epik şiirleri arasında da dikkat çekici benzerlikler bulunmaktadır. Dolayısıyla Rus sanat ve edebiyatı İran medeniyetinden derinden etkilenir. Rus medeniyeti köken olarak Slav unsurlar, etkileşim hâlinde bulunduğu İran unsurlarının birleşiminden oluşmuştur. MS1000 yılına gelindiğinde Hristiyanlığın kabulüyle birlikte gelen Bizans medeniyeti etkisi Rus kültürel ve sosyal tarihi tamamen değişmiştir. Bizans kültürünü oluşturan temel unsurların tamamı kilise aracılığıyla Rusya’ya girmiş ve taşınmış bir kültür olmasına rağmen Rus halkı birçok yeni düzenlemeler ile Avrupa ve Avrasya kültürlerini bir araya getiren kültürel alt yapıyı oluşturmayı başarmıştır. Ancak bu birleştirici etki kısa sürmüştü, XI. yüzyılda Roma ve Bizans kiliseleri arasındaki ayrılık, Grek-Ortodoksluğa bağlı olan Rusya’nın Batı halklarından ayrılışına neden olmuştur. Bu ayrılma daha sonraki dönemlerde bir tepkiye dönüşmüş Rusya kapılarını Batı’ya kapatmıştır. Doğu ve Batı arasındaki bu çatışma durumu XVII. yüzyılın sonlarına kadar ısrarlı bir şekilde devam ettirilmiş ve o kadar büyük ölçüde derinleştirilmiştir ki devlet, Batı aracılığıyla ilerleme sürecini sürdürebilmek için baskı yoluna gitmek durumunda kalır (Vernadsky, 2019: 30, 31). Rusya’nın bu tutumu XVIII, XIX ve XX. yüzyıllar boyunca sosyal, kültürel ve sanatsal alanlarda yaşanan olayların zeminini hazırlamıştır.

En önemli Rus dil tarihçilerinden kabul edilen N.A.Meşçerski Eski Slav-Rus Çeviri tarihini beş döneme ayırmaktadır: İlk Slavca çevirilerin yapıldığı dönem, Kiril, Metodiy ve öğrencilerinin ortaya koyduğu çalışmaları kapsar. Kiril’in 863 yılında Morova’ya gidişiyile başlayan bu dönem Metodiy’in 885 yılında Panonya’da (bugünkü Batı Macaristan, Doğu Avusturya, Slovenya ve Sırbistan’ı kapsayan bölge) ölümüne kadar sürer. Bu dönemde çeviri

çalışmalarının merkezi Moravya ve Panonya olup bu ilk dönemden günümüze kadar gelen yazılı bir belge yoktur.

Kiril ve Metodiy'e ait olabilecek metinler, daha sonra yapılan el yazması kopyalarıyla günümüze kadar gelebilmiştir. Eski Slavca çeviri çalışmalarının ikinci dönemi, Metodiy'in öğrencilerinin Panonya'dan atılmasıyla başlar ve X. yüzyılı kapsar. Panonya'dan sonra Metodiy'in öğrencileri çalışmalarına Hristiyanlığın yayıldığı Bulgaristan'da devam eder. Bulgaristan Çarı Boris, Hristiyanlığı devlet dini ilan ettikten sonra Bulgar Kilisesinde ayinler Slavca yapılır. Slavlarda çeviri çalışmaları özellikle Boris'in ardından tahta çıkan Çar Simeon (893-927) zamanında "Altın Çağ" adı verilen dönemde gelişir. Bu dönemde yapılan çevirilere Yeni Ahit'ten İncil ve Havariler kitapları ile eski vakayinameler örnek gösterilebilir. Ioannes Damascenus'un çevirmeni olan Ioann Ekzarh, "Çarlar Kitabı"nı ve Ioannes Malalas'ın "Vakayiname"sini de çevirdiği düşünülen Prezvşter Girigori dönemin önde gelen çevirmenleri olarak kabul edilir. XI. yüzyılın ortalarında başlayan üçüncü dönem, Kiev Prensi Yaroslav Mudri'nin zamanında Kiev Knezliğinde yapılan çeviri çalışmalarını kapsar (Şener, 2015: 20). Bu dönem Eski Slav çeviri çalışmalarının en parlak dönemi olarak kabul edilir.

Orta Çağ Avrupa ülkeleriyle sıkı ticari ve kültürel ilişkiler sürdüren Kiev Rusyası tarihinin ilk aşamasında kitapların çevrilerle iletilmesinde başlıca rolü Bulgaristan oynamakla birlikte XI. yüzyılın ilk yıllarında Kiev Prensi (Knez) Bilge Yaroslav, kitapların Rus Devleti'nde çevrilmesinin önemini anlamıştır. İlk eski ünlü Rus vakanüvis Nestor'un 1037 yılında "Yaroslav birçok yazıyı bir araya getirerek Slav diline çeviriler yapılmasını emretmiştir." şeklinde bir ifadesi mevcuttur. Kiev Prensi Yaroslav'ın öncülüğünde, İstanbul'daki Ayasofya'dan esinlenerek Kiev'de yaptırdığı Kutsal Sophia Katedrali'nde Antik (Eski), Yunan dili (Grekçe)'den çeviriler yapabilecek, çevirmen yetiştiren bir okul kurulmuştur. Bu okul, iyi bilinen İspanyol Toledo ve Kuzey Okulları'ndan ve hatta dünyaca ünlü Fransız Port-Royal Okulu'ndan önce kurulmuştur((Sorokin, 2016: 49-64). Kiev Çeviri Okulu'nun önceleri temel amacı, kiliselerde ve dinî işlerde uygulanmak üzere Antik Yunancadan çevrilmiş malzemeler sağlamaktır. Sonrasında burada İncil'i ve başka dinî ve dinî olmayan eserleri çevirmek gibi daha önemli amaçlar öncelikli olmuştur. 1240 yılında yaşanan Moğol istilasına kadar Kiev Rus Devleti'nde "Physiologus" gibi bilimsel eserler, Titus Flavius Josephus'un "Yahudi Savaşı'nın Tarihi" adlı eseri ve Plutarchus, Aristoteles yapıtları olmak üzere edebî ve tarihî kitapların yanı sıra halk masalları çevrilmiştir(Sorokin, 2016: 49-64).

Kısacası o dönemlerde çevirmenin çalışma yöntem ve teknikleri gibi konular üzerinde durulmamış, çevirmenin çalışmalarıyla ve çevirdiği eserlerle ilgili değerlendirme ve çözümlenmeler yapılmamıştır. Nitekim İspanyol, Fransız veya Kiev Çeviri Okulları temsilcilerinden hiçbiri o dönemde geçerli olan ve çevirmenlerin uygulaması gereken kuralları ortaya çıkaramamıştır. Her bir çevirmen kendine göre çeviriler yapmış gerek genel anlam gerekse detaylar konusunda kendilerine göre önemli olan bölümleri çevirmeye çalışmıştır. XIII.-XIV. yüzyılları kapsayan dördüncü dönemde ise öncelikle Eski Yunancadan çeviriler yapılmıştır. Bizans İmparatorluğunun yönetiminden ayrılan Bulgarlar ve Sırlar bağımsız çarlıklarını ilan ettikten sonraki dönem Bulgar edebiyatının “Gümüş Çağ”ı olarak kabul edilir. Bu dönemin çevirileri, Tırnovo Patriği Evfimiyy’in uygulamaya geçirdiği yazı alanında reformlarla daha etkili ve anlaşılır hâle gelmiştir. Moskova Dönemi olarak da adlandırılan beşinci dönem ise XIV. yüzyılın sonundan XV. yüzyılın sonuna kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde ünlü Rus bilim adamı Lihaçov’un deyimıyla “Rus Edebiyatında İkinci Güney Slav” etkisi gözlemlenir (Şener, 2015: 20).

XV. yüzyılın başlarında Rusya’nın Avrupa Haritasında yeri yoktur. O dönemde, en önemli Rus devletleri Moskova Dukalığı ve Novrogod Cumhuriyetidir. 1380’de, Kulikova Muhabere’sinin ardından Rus toprakları Tatar boyunduruğundan kurtulmaya başlar. III. İvan’ın (1462-1505) hükümdarlığı sırasında ise bir Rus devleti kurulur. Çarın amacı yeni bir devlet arması olan iki başlı Bizans kartalını benimsemesiyle ortaya çıkar. Grandük bu şekilde Rusya’nın Bizans İmparatorluğunun varisi ve Rus dünyasının merkezi olduğunu ilân etmiş olur. XVI. Yüzyılda keşiş Filotey Moskova’nın üçüncü Roma olduğu teorisini gerçekleştirmeyi hedefler. Çeviri tarihi kültürel açıdan irdelendiğinde ise 1400’lü yıllarda Rusya gerileme dönemindeki Bizans İmparatorluğu’nun hızlı gelişen uzak bir eyaleti durumundadır. Ortodoks mezhebini benimser ve Batı’dan gelen Katolik kökenli tüm görüşleri reddeder. Bu düşmanlık Roma’nın nüfuzunu yayma girişimlerinden sonra daha çok artar(Burke-Hsia, 2012: 249). XV. ve XVI. yüzyılda Rusya’da çeviri sorunu bu açılardan değerlendirilmelidir. XV. yüzyıldan itibaren Eski Rusçanın Kilise Slavcasından yavaş yavaş ayrılmasına rağmen dinî kitapların hâlen Kilise Slavcasına çevrildiği görülür. Yapılan incelemelerde bu dönem “Novrogod Dönemi” olarak adlandırılır. Başpiskopos Genadiy ve çevresindekilerin yoğun çeviri çalışmaları 1504 yılında görevden alınmasıyla sona erer. Novrogod bağımsızlığını kaybederek Moskova prensine bağlanır. Genadiy’in etrafındaki çevirmenlerden bazıları da siyaset, kültür, bilim ve çeviri merkezi hâline gelen Moskova’ya gider.

Genadiy'in ölümünden sonraki dönemde hemen hemen hiç çeviri yapılmamıştır(Todorov,2010: 85) Nitekim ünlü Rus edebiyat tarihçisi Dmitriy Mihayloviç Bulanin, bu dönemi “Çevirisiz Dönem” olarak adlandırır.

İlerleyen dönemlerde Rusya'da ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel yaşamda gözlemlenebilecek değişikliklerin olabilmesi için kendisine ait bir düzeninin olması, para sisteminin düzenlenmesi, devlet ve yönetim anlayışının geliştirilmesi ve toplumsal yapının oluşturulması gerekmektedir. Ancak bu dönemlerde Rusya'nın kapılarını dış dünyaya araladığı Avrupa'ya ve Avrupa'nın bilim ve kültürüne ilginin yavaş yavaş arttığı görülmektedir.

Orta Çağ Rusya'sında Çeviri Çalışmaları

Rusya'da Çeviri Çalışmaları, 864 yılında Slav halkları arasında Hristiyanlığın yaymakla görevlendirilen “Konstantin Kiril ve Metodiy” adlı kardeşlerin Slav dillerine uygun bir alfabe hazırlamaları ve Eski Yunancadan Slavcaya İncil'den bazı bölümleri çevirmeleri ile başlar. Bu eserler de bu dilde yazılan ilk çeviriler olarak kabul edilir. İlerleyen dönemlerde devam eden bu çalışma ve girişimler Slavların kültürel gelişiminin oluşmasında büyük bir katkı sağlar. Rusya'da yapılan çevirilerde önceleri Kiril tarafından hazırlanan “Glagolitik Alfabe” kullanılsa da sonraları “Kiril Alfabeti”ne geçilir. Çeviri yöntemleriyle ilgili yapılan incelemelerde, kelime ya da morphem olarak aynı yöntemin kullanıldığı ve çevirilerde aynı anlamın verilmeye çalışıldığı görülür (Şener, 2015: 11-16). Genel olarak çevirilerin el yazması çeviriler ve çevirmenlerin dinî görevliler ve XI-XVII. yüzyıllar arasında en önemli çeviri merkezlerinin kilise manastırları olduğu gözlemlenir. Çeviriler o dönemki birçok diğer kültürde olduğu gibi Latince'den ve Yunancadan yapılmıştır. Bunlar azizlerin hayatları, tarihî konuları içeren kahramanlık hikâyeleri, insan ve doğa konusunda bilgi veren kitapların çevirileridir. Dinî metinlerde yapılan çevirilerde günümüz eşdeğer çeviri anlayışının benimsendiği söylenebilir. Diğer eser çevirilerinde ise serbest çeviri olarak adlandırılan yöntem benimsenir. “Yahudi Savaşı Tarihi” isimli kitap, eski Slav Edebiyatının en önemli çeviri eseri olarak kabul edilir. XIII.-XIV. yüzyıl tarihli “Hindistan Çarlığı Menkıbesi”, “Şahaişi'nin Oniki Rüyası”, “Romalı Macarius Hikâyesi” gibi çeviri eserler okurların farklı ülkeler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar. Önceleri anonim olan eski Rusça çevirilerde XV. yüzyıldan itibaren çevirmenlerin isimleri belirtilmeye başlanır ve Dmitriy Gerasimov, Rus çeviri tarihinin ilk çevirmeni olarak kabul edilir (Şener,2015:120,121). XV.yüzyıl'ın en önemli çeviri olayı ilk

defa İncil'in tamamının Latince 'den Eski Slavycaya, Gerasimov tarafından çevrilmiş olmasdır.

XI–XIII. yüzyıllar arasında (1228–1480) yaşanan Moğol istilası dönemlerinde Rusya'da çeviri çalışmaları az da olsa devam etmiştir. Birçok dinî eserin yanı sıra “Hint Çarlığı”, "Truva (Troya) Savaşı" olmak üzere dinî olmayan kitaplar da çevrilmiş, siyasi ve iktisadi yaşamla ilgili çeviriler de yapılmıştır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIV. yüzyılda yapılan çeviriler Moğol istilası etkisi altında bulunan Rus halkının duygu dünyasına tamamen uygun olup "Hint Çarlığı Hikâyesi", "Romalı Macarius Hikâyesi" gibi dünya sonunun yakınlığını anlatan hayalî eserler şeklindedir. Çevirmenler, çevirilerin çoğunluğunu Antik Yunanca eserlerden yapmış, bazıları ise Latince veya Klasik İbranice kaynaklardan yararlanmışlardır. XIII. yüzyılın sonundan başlayarak Kiev'in kültür ve politik merkez olarak önemini kaybetmesi ile bu kültürel birikim kuzeye doğru ilerlemeye başlamıştır. Ancak kitaplarda kullanılan başlıca dil olarak Kilise Slavcası önemini korumaya devam etmiştir(Sorokin, 2016: 49-64).

Orta Çağ Rusya'sında eserler Bizans eserlerinin çevirilerinden veya Ortadoks Balkan Slav eserlerinin çevirilerinden oluşur fakat özgün Rusça eserlerin yayımlanması da hızlanır. Bunların arasında Novrogod'lu Kirik'in ünlü kronolojik incelemesi de vardır. XV. ve XVI. yüzyıl dönemin önceki dönemlerin devamı niteliğindedir. Önceki dönem eserlerinin yeni nüshaları ve çevirileri yapılır. Bunlar: XIII. yüzyıl metni olan “The Book of Secrets” (MÖ I. veya II. yüzyılda Filistin'de Sami dilinde derlenmiş bazı eski metinlerden olan kayıp Yunanca bir eserin özgün çevirisi), IV. yüzyılda yaşamış din bilgini Kıbrıslı Epiphanus'un iki eseri, on iki değerli taşın mucizevi özelliklerinin tasvirini içeren “The Questions of Vasili and The Answers of Gregoriive The Lapidary” adlı eser; VI. yüzyılda İskenderiyeli bir keşiş olan Kosmas Indikopleustes'in “Hiristianiki Topografya”sı, İ. Damaskin'in “Theology”si; Büyük Vasili'nin “Six Days”i (Yaratılış) ve IX. yüzyıl Yunan keşişi Georgios Amartolos'un “Chronicle”ı örnek gösterilebilir. Bu eserlerde Orta Çağ Doğu Ortodoks dünyasının oluşumu, coğrafya, hayvanlar, bitkiler ve meteorolojik olaylar hakkındaki fikirler daha çok fantastik bir şekilde ifade edilmektedir. Antik Yunan eserlerinden de bilgilere rastlanılabilir. Örneğin Amartolos'un eserlerinde Demokritos'un atom teorisine ilişkin bilgileri bulunur. Astorolojik eser çevirilerine ilgi özellikle bu dönemde artar. Astorolojik bilgiler XV. yüzyılın sonunda “The Mystery of Mysteries” adlı eser içeriğinde görülür. Eserin çevirisi İbraniceden yapılırken, metnin özgün hali Arapçadır (Burke-Hsia, 2012:

250, 251). Günümüze kadar kalan el yazmalarının sayısı diğerleriyle karşılaştırıldığında özgün hâline yakındır ancak dinsel konularla ilgili tartışmalarda artış görülür.

O dönemki Slav ve Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında XI, XII ve XIII. yüzyıllarda Kiev Rusya'sında, Rus diline çevrilmiş kitap sayısının fazla olması oldukça dikkat çekicidir.

O dönemde yapılan çeviriler daha çok dinî kitap çevirileri şeklindedir. Hristiyan düşüncesi ve felsefesinin temel kuramsal ve uygulamalı konularının anlatıldığı "homiletik literatür", "Saint İrene'nin Hayatı", "Saint Alexis'un Hayatı" gibi azizlerin hayatlarının anlatıldığı eserler çok yaygındı. Özellikle "Rahip Georgios Hamartolos Vakayinamesi" ve "İoannes Malalas Vakayinamesi" gibi Bizans Vakayinamelerinin çevirileri, Rus kültürünün gelişiminde önemli rol oynamıştır. Aynı dönemde "Bilge Ahikar Hikâyesi", "Barlaam ve Josaphat Hikâyesi" ve bir tür şövalye romanı niteliği taşıyan "Digenis'in Hayatı" gibi dinî içerikli olmayan kitapların çevirileri de yapılmıştır. Bu eserlerin çoğu sözcüğü sözcüğüne çevrildiği hâlde o dönem Kiev Rusyasının halk diline çok yakındı. Dolayısıyla yapılan araştırmalarda o dönemlerde yapılan bazı çevirilerin çok yüksek kalitede yapıldığını göstermektedir(Sorokin, 2016: 49-64).

Çevirilerin Orta Çağ Rus kültürüne katkısı incelendiğinde, yapılan çevirilerle dilde reformlar yapıldığı ve günlük konuşulan Rusçanın kullanıldığı alanların artmaya başladığı görülür. Eski Slavcanın anlaşılmasında zorlanması ve daha çok dini görevlerin yerine getirmekte kullanılması, aydınların günlük konuşulan Rusçaya yönelmelerinde önemli etken olarak düşünülebilir. Çevirilerde verilmek istenen ifadeler öncelik verildiğinden biçimselliğe fazla önem verilmediği görülür. Eski Slavlarda çeviri tarihinin Slavların feodal devleti kurma süreçlerine bağlı olarak geliştiği görülür. Bu süreçte Hristiyan kilisenin önemli bir rolü olup kilisenin çevrilen metinlerin konusunu, türünü ve çeviri yöntemlerini belirlediği gözlemlenir. O dönemin koşullarında yapılan çevirilerin en önemli özelliği el yazması olmalarıdır. Günümüze kadar gelebilen çeviri el yazmalarının yazanı belli değildir. Bu eserlerin çevirmenleri o dönemki birçok yazar gibi din görevlileridir. Bu durumun nedeni edebiyat ve çeviri çalışmalarının Hristiyan kilisesine bağlı olarak gelişmesidir. Dolayısıyla XI. yüzyıldan itibaren en önemli kültür ve çeviri merkezleri kilise ve manastırlar olarak kabul edilebilir. Kısacası Orta Çağ Rusya'sında, Bizans imparatorunun Kiev'e göndermiş olduğu misyonerlerin burada Kiril alfabesini oluşturmalarıyla birlikte başlayan ve

dinî metinlerden yapılan çeviriler zamanla diğer alanlarda da yapılmaya başlanır. Çeviri çalışmalarında görülen artışlar bu çalışmaların toplumsal gelişimdeki öneminin de göstergesi olur. Nitekim diğer ülkelerle olan karşılıklı ilişkiler de hem kültürel hem de sosyal olarak gelişmelerin yaşanmasına katkı sağlar. Çeviri alanında yapılan bu çalışmalar, sonrasında Rus toplumunun şekillenmesinde büyük rol oynar. İlerleyen dönemlerde çevirinin toplumsal hayat ve edebî hayatın şekillenmesinde oynadığı rol daha da çok kabul görecektir ve çeviri çalışmaları artarak devam edecektir.

Sonuç

Orta Çağ Rusya'sında yapılan çevirilerin Slav ve Rus halklarına en büyük katkısı dünya tarih akışı içinde kendi yerlerini bulmaları yönündedir. Öncesinde Kiev Rusya'sında yazı kültürüyle birlikte temeli atılan çeviri çalışmaları, Hristiyanlığın kabul edilmesiyle diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi Rusya'da da çeviri ve edebiyatın başlangıcı olarak kabul edilir. Rusya, Hristiyanlığı 988 yılında Kiev Prensi Vladimir'in emriyle kabul eder. Söz konusu dönemde Rusya'nın Bizans ve Bulgar devletleriyle ticari ve siyasi ilişkileri artar. O döneme kadar başta Bulgaristan olmak üzere diğer Slav ülkelerinde genellikle Yunancadan Eski Slavcaya kadar çok sayıda çeviri eserleri düzenlenir ve bunlar Kiev Rusya'sına da geçer. Tarihî olayların etkisiyle ve yönetimlerin destekleriyle başlayan bu süreç zamanla gelişme gösterir. Tüm Orta Çağ kültürlerinde olduğu gibi din olgusunun çeviriye olan etkisi ve çeviri çalışmalarının gelişimi açısından önemi oldukça büyüktür. Çeviri çalışmalarında dönemin önde gelen yazar ve şairleri de etkin rol oynar. Bu şekilde dil ve edebiyatın zenginleşmesine büyük katkılar sağlanır.

Bütün bu anlatılanların ışığında günümüzün çeviri anlayışından oldukça farklı bir çeviri anlayışının benimsendiği, okur odaklı bir çeviri anlayışının benimsendiği söylenilebilir. Sonuç olarak Orta Çağ Rusya'sında olduğu gibi ilerleyen dönemlerde tüm dünyada etkili olan çeviri çalışmaları kültürlerin ve toplumların birbiriyle olan olumlu etkileşimleri medeniyetlerin gelişmesi yolunda atılan önemli adımlardır. Rusya gerek kendi tarihî mirası gerekse Doğu ve Batı kültürünün etkisiyle kendi medeniyetine ve dünya kültürüne çeviriler aracılığıyla katkıda bulunur. Çevirinin tarihî süreciyle desteklenen bu tür çalışmalar günümüzde geçmişini aydınlatmaya geleceğe ise yön vermeye devam edecektir.

R. Arkan

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 156-167 (Atıf için/To cite).

Kaynaklar

Aksoy, N.B. (2002) *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*, Ankara.

Burke P.-R.Po-chia H. (2012) *Erken Modern Avrupa'da Kültürel Çeviri*. Çeviren: F. Burak Aydar, İstanbul.

Eco, U. (2009) *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, İstanbul.

Göktürk, A. (2016) *Çeviri: Dillerin Dili*, İstanbul.

Lee, J.S. (2009) *Avrupa Tarihinden Kesitler (1494-1789)*, Çeviren: Ertürk Demirel, Ankara.

Rifat, M. (2008) *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*, İstanbul.

Rifat, M. (2014a) *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları 2. Temel Metinler*, İstanbul.

Rifat, M. (2014b) *Çeviri Seçkisi II Çeviri Bilim Nedir?*, İstanbul.

Roberts, J.M.(2019) *Avrupa Tarihi*, Çeviren: Fethi Aytuna, İstanbul.

Şener, L. (2015) *Eski Rusya'da Çeviri Çalışmaları*, Ankara.

Todorov, T. (2011) *Eleştirinin Eleştirisi*, İstanbul.

Vernadsky, G. (2019) *Rusya Tarihi*, İstanbul.

Yücel, T. (2016) *Çevirinin Tarihi*, İstanbul.

Makaleler

Sorokin, S. (2016). Kiev Rus Devletinden Bu Yana Ukrayna ve Rusya Coğrafyasında Çeviri Faaliyetleri ve Çeviribilim, *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi Hacettepe Üniversitesi 2016, sayı 22, s.49-64.*

Şener, L. (2013). Büyük Petro Dönemi Rusya'da Çeviri Faaliyetleri, *Journal of History School, Year 6, Issue XV, pp.569-676.*

R. Arkan

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 156-167 (Atıf için/To cite).

Şener, L.(2013). Eski Slavca ve Rusça Çevirilerin Özellikleri, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/8 Summer 2013, p. 1247-1255.*

GREK MİTOLOJİSİNDE EVRENİN TANRILARI YARATMA SÜRECİ

Ahmet GÖZLÜ¹

Öz

Bu çalışmada; Antik Yunan mitolojisinde evrenin ve ilahi olanın yaratılması süreci incelenmiştir. Ayrıca bu yaratım sürecinde farklı anlatıları karşılaştırmak maksatlı, Yakınoğu (Sümer ve Mısır gibi) mitolojilerindeki kozmogonik (evrendoğum) kurguya değinilmiştir. Grek mitolojisinde kutsal ve tanrısal olan bütün varlıklar kozmos yani evren tarafından yaratılmıştır. Yaratıcı olarak tasavvur edilen evrenin üzerinde hiçbir ilahi güç bulunmamaktadır. Kendiliğinden var olan ve yaratıcı rolünde bulunan evren, kutsal olan her şeyin üreticisidir ve canlıdır. Greklerin evreni tasavvur edişine göre; başlangıçta yalnızca kaos vardır.

Mitolojide çoğunlukla sonsuz bir boşluk anlamında kullanılan kaos ile birlikte diğer yaratıcı güç ise Gaia adı verilen Toprak yani Yeryüzü'dür. Gaia (Toprak), Grek mitolojisinde evrenin oluşum sürecini başlatan unsurdur. Kendiliğinden var olan Gaia'nın evreni yaratma süreci, Parthenogenesis denilen ve kendi kendine üretme anlamına gelen ilkeye göre gerçekleşmiştir. Gaia tıpkı kendisinin, tek başına yani doğrulmadan var olması gibi, evrenin temel unsurlarını da (gökyüzü, denizler, dağlar vb.) tek başına yaratmıştır. Gaia'nın kimseyle birleşmeden yarattığı unsurlardan ilki kendisini sarıp sarmalayan Gökyüzü'dür. Bu yıldızlı Gökyüzü'ne Uranos adı verilmektedir. Uranos'tan sonra Gaia, dağları ve denizleri yaratmıştır. Yaratılışın ilk evresi olan bu süreçte, evrenin temel fiziki unsurları olan yeryüzü, gökyüzü, denizler ve dağların oluşumu tamamlanmıştır. Evrenin oluşumunun tamamlanmasının ardından, evren tanrıları ve kutsal olanı yaratmaya başlamıştır. Tanrıların ve mitik varlıkların yaratılmasında temel öneme sahip olan Gaia'dır. Fakat Gaia kutsal olanı Parthenogenesis ilkesinden ziyade, biyolojik bir yaratım süreci ile meydana getirmiştir. Bu bağlamda bütün tanrıların ve kutsal varlıkların atası Gökyüzü yani

---

¹ Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ahmetgozlu69@hotmail.com. Orcid: 0000-0001-7146-3932.

A. GÖZLÜ

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 168-186 (Atıf için/To cite).

Uranos'tur. Grek pantheonunun son tanrıları olan Olympos tanrılarına değin bütün kutsal varlıklar Toprak ile Gökyüzü'nün yani Gaia ile Uranos'un birleşmesinden doğmuştur. Grek mitolojisinde evrenin tanrıları yaratması, Yakındoğu (Sümer ve Mısır gibi) mitolojilerinde anlatılanın tam aksi şekilde gerçekleşmektedir. Örneğin Sümer ve Mısır mitolojisinde, başlangıçta var olan ve doğrulmamış olan tanrı evreni yaratmıştır. Greklerde ise başlangıçtan beri var olan evrendir ve her şey tanrılar dahi evrenden meydana gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Kozmos, Gaia, Uranos, Parthenogenesis.

THE PROCESS OF CREATING THE GODS OF THE UNIVERSE IN GREEK MYTHOLOGY

Ahmet GÖZLÜ

Abstract

In this study; The process of creation of the universe and the divine in ancient Greek mythology was studied. In addition, in order to compare different narratives in this creation process, the cosmogonic (universe) fiction in the Near East (such as Sumer and Egypt) mythologies has been mentioned. In Greek mythology, all divine and divine beings were created by the cosmos. There is no divine power over the universe, which is conceived as a creator. The universe, which exists by itself and plays the role of creator, is the producer and living thing of all that is sacred. According to the Greeks' conception of the universe; In the beginning there is only chaos.

Along with chaos, which is mostly used to mean an endless void in mythology, the other creative power is the Earth, which is called Gaia. Gaia (Earth) is the element that started the formation process of the universe in Greek mythology. The process of creating the universe by self-existing Gaia took place according to the principle called Parthenogenesis, which means self-generation. Gaia created the basic elements of the universe (sky, seas, mountains, etc.) by herself, just as she existed alone, that is, without being straightened up. The first of the elements that Gaia created without merging with anyone is the Sky that envelops her. This starry Sky is called Uranos. After Uranus, Gaia created the mountains and the seas. In this process, which is the first stage of creation, the formation of the earth, sky, seas and mountains, which are the basic physical elements of the universe, was completed. After the formation of the universe was completed, the universe began to create the gods and the divine. Gaia is fundamental to the creation of gods and mythical beings. But Gaia brought about the divine through a biological process of creation rather than the principle of Parthenogenesis. In this context, the ancestor of all gods and holy beings is Sky, that is, Uranus. All divine beings, up to the gods of Olympus, the last gods of the Greek pantheon, were born from the union of Earth and Sky, that is, Gaia and Uranus. In Greek mythology, the universe's creation of gods takes place in the opposite way to what is described in Near Eastern (such as Sumerian and Egyptian) mythologies. For example, in Sumerian and Egyptian

A. GÖZLÜ

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 168-186 (Atıf için/To cite).

mythology, the original and unjustified god created the universe. For the Greeks, on the other hand, it is the universe that has existed since the beginning, and everything, even the gods, came from the universe.

Keywords: Mythology, Cosmos, Gaia, Uranus, Parthenogenesis.

Giriş

Mitoloji sözcüğü etimolojik olarak, Grekçe mythos (mitos) ve logos kelimelerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Mitos “söylenen ya da duyulan söz” yani bir nevi öykü ya da hikâye anlamına gelmektedir. Logos ise “konuşma ve düşünce” demektir (Morford & Lenardon, 1999: 14). Mitos ve logos sözcüklerinin birleşiminden türetilen mitoloji en genel ifadeyle, mitosların yani öykülerin konu edildiği anlatılardır. Mitoslar, kozmosun yani evrenin ortaya çıkışı, tanrıya ilk karşı geliş, ölüm, tufan, ilahların insanları cezalandırması, ilk ailenin, geleneklerin ve toplumsal kurumların ortaya çıkışı vb. konuları içermektedir (Ateş, 2001: 14). Mitoloji, kozmik bilgilerin sembolleşmiş kaynağıdır (Bayat, 2005: 4). Mitoloji, kozmosun ve yeryüzünün ortaya çıkmasıyla başlayan süreçlerin imgesel olarak, sanki tiyatro oyunu gibi anlatımıdır. Kozmik süreçler halinde sürüp giden bu anlatılarda, tanrıların doğuşu, doğumlar ve birbirleri aralarında yaptıkları, egemenlik ve iktidar mücadeleleri betimlenmektedir (Yiğit, 2017: 25). Bu betimlemelerden doğan mitoslar, ilkel insan gruplarının kozmosu ve tabiat olaylarını kişiselleştirerek yorumlamak, henüz gizemini kavrayamadıkları yaşamın ve evrenin farklı görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak ihtiyacından doğmuş anlatılardır (Necatigil, 2000: 7). Bu anlatılar çoğunlukla tanrıları, tanrıçaları, kahramanları ve doğaüstü varlıkları hayal gücü düzeyinde, şiirsel bir form içerisinde ele alırlar ve kültürün çeşitli olgulara ilişkin arketiplerini ortaya koyarlar (Aydın, 2013: 43).

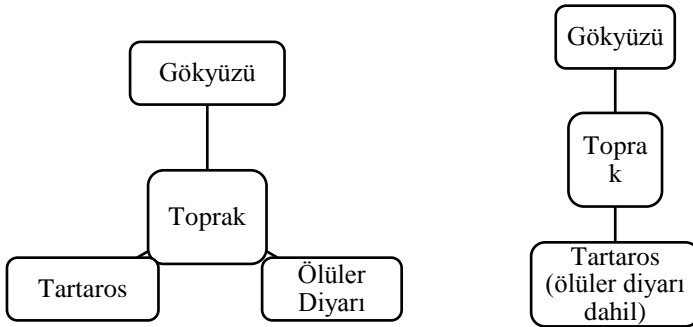
Yukarıda da ifade edildiği gibi mitos ya da mitler kutsal bir hikâyeyi konu alırlar. Bu hikâyeye başlangıçtaki masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olaydır. Diğer bir ifadeyle mitler, Doğaüstü Varlıklar’ın başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Dolayısıyla mit, her daim bir ortaya çıkışın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Mit ancak gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden söz eder. Mitlerdeki kişiler Doğaüstü Varlıklar’dır. Özellikle “başlangıçtaki o eşsiz zamanda yaptıkları şeylerle tanınırlar. Nitekim mitler, onların yaratıcı etkinliğini ortaya koyar ve yaptıklarının kutsallığını (ya da yalnızca “doğaüstü” olma özelliğini) gözler önüne serer. Sonuç olarak, mitler, kutsal olan şeyin, dünyaya çeşitli, kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimlerler, işte evreni gerçek anlamda kuran ve onu bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akımıdır (Eliade, 2001: 20-22).

Mitos, insanların dünyanın kendi içsel düzlemlerinde nasıl yansıdığına doğa ve kültür ilişkisiyle birlikte değerlendirilip evrene farklı bir anlam kazandırma çabasıdır (Habermas, 1996: 591). Grek mitolojisi ile ilgili en erken bilgiler Homeros ve Hesiodos'tan gelmektedir. Sözlü bir geleneğin ürünü olan Grek mitlerinin, ilkin sözlü bir kültürün parçası iken İÖ. VIII. yüzyılda Hesiodos tarafından yazıya geçirildiği bilinmektedir (Bayat, 2005: 10). Grek kültürünün temelini mitler oluşturmaktadır (Estin ve Laporte, 2002: 1). Grek mitolojisinde var olan bütün şeylerin kişisel ve tanrısal bir izahı bulunmaktadır; yalnızca yağmur ve fırtına, gök gürültüsü ve gün ışığı, hastalık ve ölüm gibi dışsal ve fiziksel olayların değil, insanın kendi denetiminin ötesinde bir gücün altında olduğunu hissettiren baskın psikolojik dürtülerin de şahsi ve tanrısal bir izahı bulunmaktadır (Aydın, 2013: 50).

GreK Düşüncesinde Mitik Evrenin Betimi

Grekler kozmosu; fiziksel evren modeli şeklinde adlandırılabilir tanınma göre; birbirinin üzerinde bir binanın katları gibi yükselen üç ya da dört fiziksel ülkeden oluştuğu şeklinde betimlemekteydiler (Hansen, 2017: 37). Grek düşüncesinde evren kimi zaman üç, kimi zaman dört katlı bir yapı olarak tasavvur edilmekteydi. En üst katta bulunan gökyüzü, kozmosun çatısı ve aynı zamanda tanrıların evidir. Gökyüzünün altındaki toprak (yeryüzü) ise tanrıların ve her yere yayılmış mitolojik yaratıkların ve insanların evidir. Dört katlı evrende, en altta, toprağın altında, ölümler diyarı ve mağlup tanrılar ile çeşitli yaratıkların bir araya geldikleri engin bir dünya olan Tartaros bulunmaktadır. Üç katlı evrende, ölümlerin mekânı kendine ait bir kat işgal etmek yerine Tartaros'a yerleştirilmiştir (Hansen, 2017: 38).

Şekil 1: Dört ve üç katlı kozmos'u gösteren şema (Hansen, 2017: 38).

Üç katlı kozmosu betimleyen Hesiodos'un anlattığına göre; gökyüzünden tuncıtan bir örs düşse dokuz gün dokuz gece seyahat edip onuncu gün yeryüzüne iner, eğer yeryüzünden düşerse dokuz gün dokuz gece benzer bir seyahat yapıp onuncu gün Tartaros'a ulaşmış (Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, Dize: 725). Üç bölümden oluşan kozmos da bu diyarların birbirlerinden iyice ayrılarak düzgün bir biçimde yerleştirilmeleri gerekmektedir. Dört katlı evreni tasvir eden Homeros'a göre ise; Tartaros ile Hades'in diyarı arasındaki mesafe, gökyüzü ve yeryüzü arasındaki uzaklığa denktir (Homeros, İlyada: VIII:15). Bu bağlamda Homeros'un dört katmanlı kozmosu birbirlerinden eşit uzaklıklara yerleştirilmiş gibi gözükür gökyüzünden, topraktan, ölümler diyarından ve Tartaros'tan oluşmaktadır. Mitolojik evrendeki toprak yani yeryüzü, düz ve dairesel olup, onun etrafında başı ile sonu birleşen bir nehir akmaktadır. Bu nehrin adı Okeanos'tur. Okeanos, ilk Grekler için tuzlu su değil, tatlı su akıntısı ve aynı zamanda yaşayan bir tanrıdır. Bütün suların kaynağı olarak kabul edilen Okeanos, yeryüzü akarsuları ile pınarlarının biyolojik bakımdan babası, fiziksel bakımdan da kaynağıdır. Yeryüzünün merkezi, tanrı Apollon'un Delphoi'deki kutsal tapınağında ve "göbek" (omphalos) şeklinde adlandırılan konik bir taş ile işaretlenmiş olan noktadır. Bu merkezin yerini tanrı Zeus belirlemiştir. Mitolojiye göre, yeryüzünün tam merkezinin neresi olduğunu merak eden Zeus ilkin, biri yeryüzünün doğu ucundan, diğeri batı ucundan kara boyunca uçmaları için iki kuş göndermiştir. Bu iki kuş Delphoi üzerinde buluşmuş ve buluşmanın anısına hem söz konusu göbek taşı hem de iki kuşun heykelleri dikilmiştir (Hansen, 2017: 39-40).

İlk Grekler mitolojik evrenin gökyüzü katmanını, görünen dünyayı daha çok toprağın zemin ve gökyüzünün tavan ya da çatı işlevi gören, büyük bir eve benzeyen, tunç ve demirden oluşmuş bir varlık olarak betimlemekteydi. Onlara göre gökyüzü biçim olarak kemerli bir kubbeye benzemekteydi. Bu kozmik ev temelde Greklerin tholos olarak adlandırdıkları bir yapı, yani konik çatılı yuvarlak bir binadır. Herhangi bir çatı gibi, gökyüzünün de desteğe ihtiyacı vardır. Grek kozmolojisinde gökyüzünü ya tanrı Atlas, yani Taşıyıcı, başının omzunun ve yorulmak bilmeyen ellerinin üstünde tutmaktadır ya da gökyüzünü onu yeryüzünden ayıran sütunlar tutmaktadır. Dolayısıyla Greklerin kozmik tholos-tarzı evinin çatısını ya bir tanrı ya sütunlar ya bir dağ ya da bunların birleşimi desteklemektedir. Bu destek, her kim ya da ne olursa olsun, yalnızca bir noktadan desteklenen bir çatının desteğinin bulunmasının bekleneceği gibi yeryüzünün merkezinde değil, kenarında durmaktadır. Mitik evren için önemli bir yere sahip olan gökyüzü, aralarında Olympos tanrılarının, ışık saçan gök cisimlerinin (Güneş, Ay,

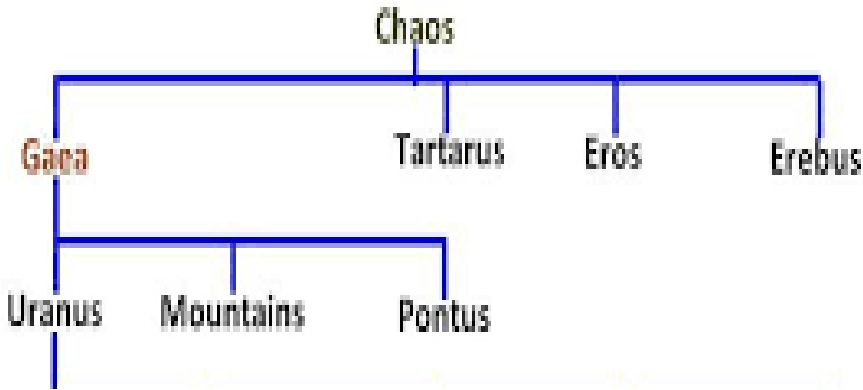
gezegenler ve yıldızlar) bulunduğu çok sayıda varlığın evidir (Hansen, 2017: 45).

Mitolojik evrenin ölümler diyarı katmanı, uzak batıdaki Okeanos Nehri'nin uzak yakasında bulunmaktadır. İnsanların öldükten sonra gittikleri yer olan bu katman, sıklıkla toprağın altında bir yerdedir. Ölümler Diyarı kimi zaman aşağıda, kimi zaman ufkun ötesinde konumlandırıldığı için türsel olarak "yeraltı dünyası" şeklinde adlandırılmaktadır. Ölümler diyarı oldukça uzak bir yere konumlandırılmıştır. Erebus ya da Karanlık olarak adlandırılan ve yaşayan birinin ulaşmasının mümkün olmadığı bu uzak diyar, ışıktan yoksun sisli bir yerdir. Ölümlerin yeri aynı zamanda bir ev, Hades Evi'dir. Bu imge, ölümlerin bir yapıda, Ölümlerin efendisinin yönettiği bir tür son durak hanında ikamet ettiklerini ifade etmektedir. Mitolojik evrenin son katmanı olan Tartaros ise, Grek mitsel kozmolojisini oluşturan dünyaların en altında yer almaktadır. Burası öncelikle ölüme tabii olmayan ve dolayısıyla öldürülemeyip yalnızca muhafaza edilen doğaüstü varlıklar için bir hapisanedir. Tanrılar devasa oldukları için Tartaros da devasa olmalıdır ve güçlü oldukları için onları hapsedecekse onun da güçlü olması gerekmektedir. Tartaros, büyük bir kavanoz şeklinde ve bronz bir duvarla çevrili olarak betimlenmektedir; Yukarısı bir boyun gibidir ve boyunun yukarısında yeryüzünün kökleri (yani dibi) ve denizin kaynakları vardır. Boyun üç gece katmanı ile çevrilidir. Bu, Tartaros'un üç kere görünmez olduğunu ve kasvetli, normal karanlıktan üç kere daha karanlık olduğunu söylemenin bir şeklidir. İçi öyle geniştir ki kapısından içeri girdikten sonra zemine varmak bir yıldan uzun sürer ve içeri girmeye çalışan varlık bu süre boyunca çok şiddetli rüzgârlar tarafından örselenir (Hansen, 2017: 48-50).

Kaosun Kozmos'a Dönüşümü

Kozmos yani evrenin yaratılması ile ilgili kurgunun en erken örneği Hesiodos'un Theogonia yani Tanrıların Doğuşu adlı şiiridir (İÖ. VIII-VII. Yüzyıl). Hesiodos, Tanrıların Doğuşu şiirinde; mitolojik inanışları tek bir biçim bir dize haline getirmiştir. Genel olarak Evren'in, Dünya'nın, Tanrılar'ın kökeni ve varoluşlarını konu alan bu eser, dönemin düşünce ve inançları hakkında geniş kapsamlı bilgi veren en önemli kaynaktır (Yiğit, 2017: 24). Grek mitolojisinde mitsel evrenin parçaları canlıdır. Bu bağlamda mitik evrene bakıldığında karşımıza biyolojik bir model çıkmaktadır. Biyolojik modelde kozmosun yeryüzü ve gökyüzü gibi başlıca öğeleri, her şeyden önce kavrayabilen, etkileyebilen ve üreyebilen canlı yaratıklardır (Hansen, 2017: 39). Hesiodos'un verdiği bilgiye göre Grek mitolojisinde

evrenin yaratılmasından çok önce kaos vardı (Hesiodos, Tanruların Doğuşu, Dize: 62). Dünya, denizler ya da gökyüzü yaratılmadan önce, evreni oluşturan tüm unsurlar tekti ve bu teklige de kaos denmekteydi (Conner, 2018: 32). Kaos her şeyin karmakarışık ve birbirinin içinde olduğu bir düzensizlik ortamıdır. Nitekim Türkçe’de de karmaşa anlamına gelmektedir (Bayladı, 2017: 17). Kaos; uzayıp giden bir boşluk, uçsuz bucaksız sonsuz bir yoğunluktur. Kavranılamaz olan ve bir çeşit ilksel “Tanrısal varlık” ya da “Hiçlik” olarak gösterilen kaos, düzenden yani evrenin yaratılmasından önce gelmektedir (Yiğit, 2017: 23-24). Her şeyden önce var olan kaosun en yüksek noktası ya da bir zemini yoktur. Hareketsizlikten, biçimden, mahrumdur, derin bir uçurumdan çok, soyut bir yer (boşluk), yön durumu tayin etmeden, sürekli olarak dönen sarhoşluk veren bir kasırgadır. Kendisine bağlı olanı çözen ve aynı zamanda kendisine yeniden de bağlayandır (Yiğit, 2017: 24). Kaos şekilsiz bir kargaşaydı, ama organize olmuş bir evrenin tohumlarını da taşıyordu. Kaos’un içinde unsurlar –dünya, gökyüzü, deniz- birbirine karışmış durumdaydı ve hiçbir unsurun kimliği yoktu. Dünya’nın bir şekli yoktu ve ne gökyüzünde ne de denizlerde su vardı (Conner, 2018: 32).

Şekil 2: Kaosun kozmos’a dönüşümü (Yiğit, 2017: 25).

Hesiodos’un anlattığına göre evrenin yaratılmasında kaos’tan sonra, Gaia ve Eros sayılmaktadır. Yeri yani toprağı simgeleyen Gaia, “Toprak Ana”, “sağlam tabanlı” “geniş göğüslü” ve “engin kucaklı” şeklinde betimlenmektedir (Hesiodos, Tanruların Doğuşu, Dize: 120-125).

Evrenin temel elementi olan ve kozmik bir unsur olarak toprağı simgeleyen Gaia, basmak için sağlam bir yer ve yaslanmak için güvenilir bir temeldir.

Evrenle ilgili bir varlık olan Gaia, bütün öğelerin kaynağında bulunan temel ilkedir ve yaratım sürecini başlatandır (Yiğit, 2017: 29).

Cinsel Aşk olarak nitelendirilebilen Eros ise canlıların ellerini ve ayaklarını çözendir ve ölümsüz tanrıların en güzelidir (Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, Dize: 120-125). Evrenin ilk üç ögesi olan Kaos, Gaia ve Eros'un nasıl oluştuğu bilinmemektedir (Erhat&Eyupoğlu, 1977). Fakat Eros ilkesinin varlığı, sonraki bütün üreme edimlerinin ön koşuludur. Var olan her şey bu üçünden meydana gelmiştir. Bu üç ilkedен sonra evrenin oluşumu kaos'tan meydana gelen karanlık ile devam eder ve kaos'tan Nyks ve Ereboş adlı iki karanlık ilkesi ortaya çıkar (Erhat&Eyupoğlu, 1977: 108). Nyks, kaos'un kızı, Ereboş'da oğludur. Nyks ve Ereboş, sevgi ile doğunca düzen ve güzellik, karmaşanın yerini almıştır. Nyks'in zamanla kendi içinde daha karanlık varlıklar doğurmasıyla birlikte, Ereboş yeraltındaki karanlığı Nyks ise yeryüzündeki karanlığı yani geceyi simgelemeye başlamıştır (Yiğit, 2017: 31). Nyks ile Ereboş'un birleşmesinden Aither (Işık ile Hava arası bir şey) ile Hemera (Güzdüz) olmak üzere iki ışık ilkesi ortaya çıkar (Buxton, 2016: 44-45). Evrenin yaratılmasının ardından silsile şeklinde gökyüzü, yeryüzü, dağlar, ormanlar, bitki, hayvan ve nihayetinde de insan yaratılmıştır (Bayat, 2005: 6-7).

Mitik evrenin oluşum sürecinde doğurma süreci Gaia ile başlar ve bu süreç "parthenogenesis" yani "kendi kendine üretme" şeklinde meydana gelir. Parthenogenesis ilkesine göre Gaia ilkin, kendine eşit bir varlık olan ve dört bir yanını saran Yıldızlı Gök'ü yani Uranos'u yaratmıştır. Uranos yıldızlıdır, Gaia'yı büsbütün örter ve burası tanrıların sürekli ikamet ettiği yurtlarıdır (Erhat&Eyupoğlu, 1977: 49). Gaia, Uranos'tan sonra konaklarında tanrıçaların ikamet ettiği yüksek dağları yaratmış ve ardından da, azgın dalgalarıyla ekin vermez Deniz'i yani Pontos'u doğurmuştur (Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, Dize: 135). Uranos ve Pontos ilk tanrılar olmamakla birlikte, Soy Miti'nin olay örgüsüne göre tanrıların ilk kuşağını oluştururlar. Ancak ilk kozmik öğeler yani Kaos, Gaia, Tartaros ve Eros da birer tanrı olduğundan, doğal ve evrensel öğelerle tanrılar arasında katı bir ayrıma gitmek güçtür (Lopez, 2012: 107). Yaratılışın birinci faslı olan bu süreçte, yeryüzü, gökyüzü, zaman, denizler ve dağlar gibi evrenin temel unsurlarının oluşumu tamamlanmıştır. Evrenin oluşumunun tamamlanmasından sonraki süreçte ise, tanrılar ve kutsal varlıklar yaratılmaya başlamıştır. Evrenin kutsal varlıklarla doldurulduğu bu süreçte üretme biçimi değişmiş ve Gaia tanrıları ve diğer kutsal varlıkları artık sevi yoluyla doğurmuştur (Cömert, 2010: 19).

Kozmos'un Kutsal Olanı Yaratma Süreci

Grekler, evreni tanrıların yarattığına değil de, evrenin tanrıları yarattığına inanmaktaydılar (Hamilton, 2019: 11). Evrenin tanrıları ya da kutsal varlıkları yarattığı düşüncesi Hesiodos'un aktardığı "*Selam size, Zeus'un kızları, verin bana o büyülmüş sesinizi, kutlayın benim dilimden ölümsüzler soyunu, onlar ki doğdular Toprak Ana ve Yıldızlı Gök'ten, Karanlık Gece'den suları acı Deniz'den*" bu dizelerde açıkça görülmektedir (Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, Dize: 105). Grek mitolojisinde evrenin oluşum süreci tamamlandıktan sonra ilk kuşak tanrılar ve ardından mitik varlıklar yaratılmıştır. Bu bağlamda Toprak Ana'nın Gökyüzü ile birlikteliğinden, toplam on iki titan dünyaya gelmiştir. Bu titanların altısı erkek altısı dişidir. Titanlarla birlikte üç Kyklop, üç tane de Hekatonkheir (Yüz Kollu) doğmuştur (Grimal, 1990: 157). Dev anlamına gelen Titanlar, düşünme yeteneğine sahip ilk varlıklardır. Bu varlıkların her birinin görevi ve unvanı ise şöyledir: Okeanos: Okyanus, Koios: Akıl, Hyperion: Gözlem, Tethys: Deniz, Phoibe: Parıltı, Krios: Kural, Kronos (Bereket), İapetos: Dikkat, Theria: Görüntü, Rheia: Doğurganlık, Themis: Adalet, Mnemosyne: Hafıza (Yiğit, 2017: 39). Bu titanlardan Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İapetos ve Kronos erkek Titanlardır. Titanides denilen dişi Titanlar ise Theia, Rheia, Themis, Phoibe, Mnemosyne ve Tethys'tir (Cömert, 2010: 23-24).

Titanlardan sonra Toprak, adı tek gözlü olmalarından gelmiş olan Kykloplar'ı doğurmuştur (Leeming, 1937: 45). Gaia ve Uranos'un, Fırtına tanrıları olduğu kabul edilen Brontes (Gökgürültüsü), Steropes (Şimşek) ve Arges (Yıldırım) adlı üç oğlu olmuştur. Bu üç Kyklop'tan sonra ise üç oğlu daha olmuştur. Bunlara ise Hekatonkheir yani Yüz Kollu'lar adı verilmektedir. Kottos, Briareos ve Gyges adı verilen bu üç çocuğun, her birinin yüz kolu ve elli başı vardır (Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, Dize: 150). İşte toprakla Gök'ün çocukları böylesine korkunçtu. Söylene göre; Göğün ürkütücü çocuklarından tiksinen ve aynı zamanda şüphelenen Uranos, onları doğar doğmaz gün ışığına çıkarmak yerine, toprağın derinliklerine kapatır. Bunun üzerine şiştikçe şişen ve patlayacak duruma gelen Gaia, kocasına karşı kurnazca bir plan kurmuş, Ak çelikten koca bir tırpan yapmış ve oğullarını babalarını cezalandırmaları için kışkırtmıştır. Fakat Gaia'nın kocasını cezalandırma isteğine çocuklarından yalnızca Kronos olumlu bakmıştır. Bunun üzerine hemen harekete geçen Gaia, Uranos'un kendisiyle sevişmek istediği bir gece, oğlu Kronos'un eline ak çelikten yaptırdığı keskin dişli tırpanı vererek babasının hayalarını kesmesini istedi. Bunun üzerine,

Uranos'un Gaia'yı sarıp sarmaladığı bir gece saklandığı yerden çıkan Kronos babasının hayalarını kesti ve fırlatıp attı. Ama kanlar akmaktaydı kesilen hayadan ve fışkıran kanlar toprağın bağrında gömülü kaldı. Hayadan akan kanlardan hamile kalan Yeryüzü, bir süre sonra intikam tanrıçaları olan Erinys'leri ve Peri kızları Nympheleri doğurdu (Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, Dize: 155-190). Erinysler, evrenin düzeninden sorumlu olan ve bu düzeni bozanı acımasızca cezalandıran ilahelerdir. Peri kızları denilen Nympheler ise yeryüzünü ve suları dolduran çok sayıdaki kutsal dişi varlıklardır. Nympheler tanrılar gibi sonsuz bir yaşama sahip değillerdir, ölümlüdürler fakat onlar gibi beslendiklerinden uzun bir yaşam sürerler ve yaşadıkları sürece güzel ve genç kalırlar. İğdiş edilmiş Uranos'un kesilmiş erkeklik organından akan diğer kan damlalarından, insana benzeyen fakat bedenlerinin alt tarafında yılanı andıran uzun bir kuyruk bulunan garip yaratıklar olan Gigantlar, denize düşen hayalarından ise Güzellik ve Aşk tanrıçası olan Aphrodite doğmuştur (Yiğit, 2017: 35). Böylece evrenin kutsal olanı yaratması sürecinin ilk aşaması tamamlanmış olur ve daha sonra diğer tanrısal varlıklar yaratılır (Erhat&Eyupoğlu, 1977: 109).

Evrenin kutsal olanı yaratması sürecinin ikinci aşamasında, Toprak ve Gökyüzünden sonra, Nyks yani Gece, Parthenogenesis ilkesine göre kutsal varlıklar üretmeye başlar. Nyks'ten doğan varlıklar ölümü, kötülüğü, açlığı ve yıkımı sembolize eden karanlık güçlerdir: Üç ölüm tanrısı Moros, Ker, Thanatos, Hypnos'u (Uyku) ve Oneiros (Düş); Hesperides, yani Batı kızları; Kader tanrıçaları Klotho, Lakheisis, Atropos; öç tanrıçası Nemesis ve kavga tanrıçası Eris; ayrıca her türlü kötülük, kavga ve çekişmeyi simgeleyen tanrılar; gaflet tanrıçası Ate, hafızayı uyuşturan Lethe ırmağı ve nihayetinde musibetlerin en kötüsü olan Yemin tanrısı Horkos yaratılmıştır (Erhat, 2007: 219). Tanrısal olanın evren tarafından yaratım sürecinde Nyks'ten sonra Pontos'un yani Deniz'in yarattığı kutsal varlıklar gelmektedir. Bu yaratım sürecinde Pontos ilkin kimseyle birleşmeden doğruluk tanrısı Nereus'u doğurur. Daha sonra Pontos'un Toprakla yani Gaia ile birleşmesinden deniz tanrıları ve tanrıçaları (Thaumas, Phorkys, Keto ve Eurybie) dünyaya gelir. Nereus ile Okeanos'un kızı Doris'in birleşmesinden elli kızları olmuş ve bu kızlara ise Nereus kızları adı verilmiştir (Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, Dize: 240). Okeanos ile Tethys'in kızı Elektra, Pontos'la Gaia'nın oğlu olan Thaumas ile birlikte olur. Thaumas ile Elektra'nın birlikteliğinden İris ve Harpyalar dünyaya gelmiştir (Erhat, 2007: 99). Gökkuşağını simgelen İris, gökle yeryüzü arasındaki ilişkiyi kurar. İris'in kardeşleri Harpyalar ise, kadın

yüzlü, keskin pençeli, geniş kanatlı bir çeşit kuştur ve kapıp kaçanlar olarak bilinmektedirler (Erhat, 2007: 162).

Pontos ile Gaia'nın oğlu Phorkys ve kızları Keto'nun birleşmesinden, Graia'lar (Kocakarılar) ve Gorgo'lar adı verilen oldukça ilginç varlıklar doğmuştur (Erhat, 2007: 118). Hesiodos'un ak saçlı ve güzel yüzlü şeklinde betimlediği Graia'lar tanrılar arasında yaşayan yaşlı kadınlardır (Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, Dize: 275). Gorgo'lar ise saçları yılanlarla örülü, alınlarında yaban domuzu dişleri fıskıran, tunç elleri ve uçmak için kanatları olan yaratıklardır. Bu yaratıkların en önemli görevi korku salmaktır (Erhat, 2007: 118). Bu yaratım süreci bu şekilde sürer gider. Evrenin kutsal varlıklarla doldurulması ise şöyle devam eder: Pontos'dan sonra Okeanos ile kızkardeşi Tethys'ten üç bin ırmak tanrısıyla, Okeanos kızları adı verilen üç bin dişi varlık dünyaya gelmiştir (Yörük, 2005: 74). Hyperion ile kızkardeşi Theia'nın birlikteliğinden ise Güneş (Helios), Ay (Selene) ve Şafak (Eos) doğmuştur (Can, 2011: 35). Ardından Gaia ile Pontos'un kızı Eurybie'nin, Titan Krios'la birlikteliğinden Astraios, Pallas ve Perses adında üç erkek dünyaya geldi: Astraios'un şafak tanrıçası Eos'la birleşmesinden rüzgârlar oluştu: Zephyros (Batı Rüzgârı, Karayel), Boreas (Poyraz), Notos (Lodos), Euros (Doğu Rüzgârı, Keşişleme). Bu yaratım sürecinin ardından Kronos ile Rhea'nın birleşmesinden üçüncü tanrı kuşağı olan Olympos tanrıları doğmuştur. Bu bağlamda Kronos ile Rhea'dan Hestia, Demeter, Hera adlı üç kız ile Hades, Poseidon ve Zeus adlı üç erkek çocuk dünyaya gelmiştir. Olympos tanrılarının dünyaya gelmesiyle evrenin tanrıları yaratma süreci tamamlanmıştır. Bundan sonra yaratılan tanrı ve diğer kutsal varlıklar Olympos tanrılarının soyundandır (Cömert, 2010: 21-24).

Sümer ve Mısır Mitolojisinde Evrenin Yaratılışı

Grek mitolojisinde, evrenin kutsalı ve tanrısal olanı yaratması, Sümer ve Mısır mitolojisinde tam tersi şekilde görülmektedir. Grek mitik dünyasında evren tanrıları yaratırken, Sümer ve Mısır mitolojisinde tanrı evreni yaratmıştır. Bu bağlamda Sümer mitolojisine göre; "Başlangıçta yalnızca ilksel deniz vardır. Bu ilksel denizin içinde, kubbeli bir gökyüzünün düz yerin üstüne konup onunla birleşmesinden oluşan evren, "gök-yer" bir biçimde doğmuştur. Aralarında, yerden göğü ayıran, hareket eden ve genişleyen "atmosfer" vardır. Bu atmosferin dışında parlayan cisimler - ay, güneş, gezegenler ve yıldızlar- biçimlenmiştir. Gök ile yerin ayrılmasının ve ışık veren göksel cisimlerin yaratılışının ardından bitki, hayvan ve insan yaşamı varlık bulur.

Sümerlerde evreni yaratan tanrılardır. Bu tanrıların her biri evrenin belli bir unsurundan sorumludur ve bu unsurun etkinliklerini belli kurallara göre yönetmektedirler. Yüce gök ve yer, deniz ve hava diyarları; gök cisimleri, güneş, ay ve gezegenler; rüzgâr, kasırga, bora gibi atmosferik güçler; yeryüzü diyarındaki ırmak, dağ ve ova gibi doğal oluşumlar; kent ve devlet, hendek ve kanal, tarla ve çiftlik gibi kültürel oluşumlar ve hatta kazma, tuğla kalıbı ve saban gibi araç gereçler bile bu varlıkların sorumlulukları altındadır” (Kramer, 2002: 106).

Sümer mitolojisinde evrenin kökenine ilişkin anlatılan mite göre; Başlangıçta yeryüzü ile gökyüzü birdir yani birleşiktir. Yeri ve göğü birbirinden ayırıp uzaklaştıran ise Sümer ülkesinin tohumunu filizlendiren Hava tanrısı Enlil’dir (Kramer, 1999: 139). Sümer mitik geleneğinin oluşmasıyla, tanrılar insan biçiminde kişiselleştirilmeye başlanmıştır. Tanrıların kişiselleştirilmesinden sonra An (gök) eril Ki (yer) ise dişil olarak kabul edilmiştir (Black-Green, 2003: 117). Yer ile göğün yani An ile Ki’nin birleşmesinden evrene şekil veren yani evreni düzenleyen Hava Tanrısı Enlil doğmuştur. Hava Tanrısı Enlil, yerden göğü ayırmış ve babası An Göğü ele geçirirken, Enlil annesi Ki’yi, yani yeri ele geçirmiştir (Daniels, 2014: 39). Enlil ile annesi Ki’nin birleşmesiyle evrenin yaratılışı ve düzenlenmesi, insanın yaratılışı ve uygarlığın kuruluşu başlamıştır. Evreni yani yeryüzünü yaratan Tanrı Enlil, ardından evreni düzenlemiştir. Bu bağlamda Enlil; “topraktan tohum çıkarmış” ve ülkeye hegal’i, yani bolluk, bereket ve mutluluk getirmiştir. Ayrıca insan tarafından kullanılan tarım aletlerinin ilk örnekleri olan kazmaya ve belki sabana da ilk biçim veren yine tanrı Enlil’dir (Kramer, 1999: 140).

Mısır mitolojisinde ise; “ Evreni ve var olan her şeyi yaratan Tanrıdır. Tanrı evrenin, var olan ve var olacak her şeyin yaratıcısı ve sahibidir. Evreni yaratan Tanrı, henüz hiçbir şey yokken ve her şey şekilsizken, evrene biçim vermiş ve onu kendisinden çıkan ilahi güçle kurmuştur. Gökyüzünün ve yeryüzünün yaratıcısı olan Tanrı; göğün, yerin, derinliklerin, denizlerin ve dağların hâkimidir. Bu yüce ilah gökleri uzatmış (germiş) ve toprağı sağlam bir zemin yapmıştır. Kalbinde tasarladığı dosdoğru vaki olmuş ve konuştuğu zaman sözü vaki olmuştur ve o sonsuza kadar sürecektir. Tanrı başlangıçta vardır ve başlangıçtan beri olagelmıştır; O evvelden (ezelden) beridir vardı ve başka hiçbir şey varlık bulmamışken O vardı. Hiçbir şey yok iken O var idi ve her ne varsa onları kendi sonra yaratmıştır. O başlangıçların babasıdır. Tanrı baba ve annedir, babaların babasıdır ve annelerin annesidir. O vücuda getirir, fakat kendisi asla vücuda getirilmemiştir; O meydana getirir fakat

meydana getirilmez. O kendinden doğmuş ve kendinden meydana gelmiştir (hâsıl olmuştur); O yaratır fakat kendi yaratılmamıştır; O kendi suretinin meydana getiricisi ve kendi vücuduna biçim verendir. Her şeyin yaratıcısı olan tanrı, tanrıların babasıdır ve tüm ilahların babasının babasıdır; Sesi, ses vermiş ve tanrılar olmuştur ve tanrılar O ağzıyla konuştuğundan sonra varlık bulmuşlardır. O insanı oluşturmuş ve tanrılara biçim vermiştir. O insanları ve tanrıları elleriyle döndürüp çıkartan “büyük Usta, Baş Çömlekçidir ve O insanları ve tanrıları bir çömlekçi çarkının üzerinde şekillendirmiştir” (Budge, 2001: 28-30).

Mısır mitolojisinde “Tanrı her şeyin yaratıcısıdır (Wilkinson, 2010: 68). Mısır’ın Ölüler Kitabı’nda anlatılan mite göre; Var olan her şeyi tanrı Ptah yaratmıştır. Tanrı Ptah’tan evvel varlık ve yokluk bulunmamaktaydı. Yukarıda ne uzay, ne de gökyüzü vardı. Derin, dipsiz sular yoktu. Evren yaratılmadan önceki zamanlar da ne ölüm ne ölümsüzlük, ne de geceyi gündüzden ayıracak bir belirti vardı. Tanrı, bir nefes almadan soluyordu, kendiliğinden hareketli idi: ötesinde hiç bir şey mevcut değildi. Başlangıçta karanlıklar karanlıkları örtüyordu. Boşlukta hapsolmuş bir, sıcaklığın gücü ile vücut buldu. Sonra Ptah, tanrıları ve ilkel sulara batmış ülke olan Mısır’ı yarattı. Onun sayesinde, dünyanın başlangıcında tanrısal sözler söylendi ve tanrılar varlığı bildiler (Champdor, 1984: I. Bab). Görüldüğü gibi Sümer ve Mısır mitolojisinde, Grek mitolojisinden farklı olarak evreni, evrenin içindeki varlıkları ve tanrısal olanı yaratan tanrıdır. Oysa Grek mitolojisinde tanrısal olanı yaratan evrendir.

Sonuç

Grek mitolojisinde, kozmos yani evren, herhangi bir ilahi güç tarafından yaratılmayıp, kendiliğinden var olan canlı ve yaratıcı bir unsurdur. Temel olarak gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı şekline tasavvur edilen evrenin bu üç öğeden ibaret olduğu düşünülmektedir. Grek kozmoloji kurgusunda evrenin şekillenmesinden önce var olan ilk ve en önemli öge kaos denilen büyük, sonsuz ve karmaşık bir boşluktur. Bu boşluk ile birlikte var olan Toprak ise asıl yaratıcı güçtür. Gaia olarak bilinen bu yaratıcı güç, evreni tek başına yaratmıştır. Mitik evrende doğurma süreci Gaia ile başlamıştır. Evrenin oluşum sürecinde Gaia tarafından yaratılan ilk öge, Uranos adı verilen Gökyüzü’dür.

Gökyüzü’nü doğuran ve yıldızlarla süsleyen Gaia daha sonra tanrıların ikamet yeri olan yüksek dağları, ardından da denizleri yaratmıştır. Evrenin

ana unsurları olan gökyüzünü, dağları ve denizleri tek başına doğuran Gaia'nın, evreni kimseyle birleşmeden yaratması Parthenogenesis ilkesi ile açıklanmaktadır. Kendi kendine üretme anlamına gelen Parthenogenesis ilkesine göre, herhangi bir şeyin yaratılmasında ikinci bir varlık söz konusu değildir. Dolayısıyla evreni bir başına yaratan Gaia, evrenin hem anası hem de babası sayılmaktadır.

Evrenin oluşumunun tamamlanmasından sonra tanrıları ve kutsal olan varlıkları dünyaya getiren Gaia, bu yaratım sürecinde ise yalnız değildir. Yaratılışın ikinci aşaması olarak kabul edilen tanrıların dünyaya gelişi, çoğunlukla bir birliktelik yani birleşme neticesinde gerçekleşmiştir. Mitolojiye göre, Gaia yani Toprak ile Gökyüzü yani Uranos'un birleşmesinden, çok sayıda kutsal varlık dünyaya gelmiştir. Ayrıca Deniz'den ve kaos'tan da kutsal varlıklar türemiştir. Kutsal varlıkların ve tanrıların dünyaya gelişi son tanrılar kuşağı olan on iki Olympos tanrılarından doğuşuna kadar sürmektedir. Dolayısıyla Toprak (Gaia), Gökyüzü (Uranos), Deniz (Pontos)ve kaos tüm tanrıların ve kutsal olanın atasıdır.

Grek mitolojisinde görülen, kozmolojik kurgu ve evrenin tanrıları yaratması tasavvuru, Yakındoğu mitolojilerinin birçoğundan farklıdır. Greklerde Yeryüzü, Gökyüzü ve Deniz gibi doğal unsurlar ilahi birer model olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani Grek düşüncesinde bilinen ve görünenin görünmeyeni yani tanrısal olanı yarattığı olgusu kabul görmektedir. İlahi bir güç olarak kabul edilen tabiat unsurlarının yaratıcılığı, Sümer ve Mısır mitolojisinde görülmemektedir. Sümer mitolojisinde betimlenen kozmoloji kurgusuna göre evren tanrıları değil, tanrı evreni yaratmıştır. Evren yaratılmadan önce gökyüzü ile yeryüzü birleşiktir. Göğü ve yeri birbirinden ayıran tanrı evreni, diğer tanrıları, uygarlığı ve insanları yaratandır. Dolayısıyla tanrı yaratıcı statüsündedir ve evrenin sahibidir. Sümer mitolojisindeki kozmik yapının benzer bir örneğine Mısır mitolojisinde rastlanılmaktadır. Mısır mitolojisinde, evrenin tek yaratıcısı tanrıdır. Tanrı gökleri, yeri, suları, dağları ve kâinatı yaratan olarak evrenden üstün bir konumdadır. Mutlak ve kutsal olan tanrıdır ve tanrı evrenden yaratılmamıştır. Başlangıçta var olan tanrı kendi kendisini yaratmış ve kendisini ve dolayısıyla dünyayı şekillendirmiştir. Her şeyin yaratıcısı olan tanrı, tüm ilahların ve kutsal olanın babasıdır. Görüldüğü gibi Grek, Sümer ve Mısır mitolojinde evrenin ve tanrıların yaratılmasıyla ilgili farklı betimlemeler bulunmaktadır. Bu betimlemelerden hareketle Grek tanrılarının yeryüzü merkezli olduğu yani yerden göğe yükseldiği, çıkış noktasının evren

A. GÖZLÜ

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 168-186 (Atıf için/To cite).

olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Sümer ve Mısır kutsal tanrılarının ise gökyüzü merkezli olduğu ve evreni yaratarak hâkimi olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve Semboller*, İstanbul, Milenyum Yayınları.
- Aydın, H. (2013). *Eski Yunan Felsefesinde Aşk: Mitos'tan Logos'a*, İstanbul, Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*, İstanbul, Karam Yayınları.
- Bayladı, D. (2017). *Tanrıların Öyküsü*, İstanbul, Say Yayınları.
- Black, J.& Anthony G. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü: Tanrılar, İfridler, Semboller*, İstanbul, Aram Yayıncılık.
- Budge, E.A. W. (2001). *Mısır'da Ölüm Sonrası Fikri*, (Çev: Rengin Ekiz), İstanbul, Ege Meta Yayınları.
- Buxton, R. (2016). *Yunan Mitolojisi*, (Çev: Ahmet Fethi Yıldırım), İstanbul, Alfa Yayınları.
- Can, Ş. (2011). *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul, Ötüken Yayınevi.
- Champdor, A. (1984). *Mısır'ın Ölüler Kitabı*, (Çev: Suat Tahsug), İstanbul, Ruh ve Madde Yayınları.
- Conner, N. (2018). *Klasik Mitoloji: Olimpos Dağı'nın Zirvesinden Yeraltının Derinliklerine, Klasik Mitler Hakkında Bilmeniz Gereken Herşey*, (Çev: Deniz Candaş), Ankara, Akılçelen Yayınları.
- Cömert, B. (2010). *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara, De Ki Basım Yayım.
- Daniel, M. (2014). *Bir Nefeste Dünya Mitolojisi*, (Çev: Pınar Üstel), İstanbul, Maya Kitap Yayınları.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*, (Çev: Sema Rifat), İstanbul, Om Kuram Yayınevi.

A. GÖZLÜ

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 168-186 (Atıf için/To cite).

Erhat, A.& Sabahattin E. (1977). *Hesiodos'un Eseri ve Kaynakları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Erhat, A. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Estin, C.&Laporte H. (2002). *Yunan ve Roma Mitolojisi*, (Çev: Musa Eran), Ankara, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

Grimal, P. (1990). *A Concise Dictionary of Classical Mythology*, (trans: A. R. Maxwell-Hyslop), New York, Basil Blackwell Press.

Habernas, J. (1996). *İletişimsel Eylem Kuramı*, (Çev: Mustafa Tüzel). İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Hamilton, E. (2019). *Mitologya*,(Çev: Ülkü Tamer), İstanbul, Varlık Yayınları.

Hansen, W. (2017). *Yunan ve Roma Mitolojisi*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), İstanbul, Say Yayınları.

Hesiodos (2014). *İşler ve Günler - Tanrıların Doğuşu*, (Çev: Furkan Akderin), İstanbul, Say Yayınları.

Homeros (2014). *İlyada*, (Çev: Azra Erhat & A. Kadir), İstanbul, İş Bankası Yayınları.

Kramer, S. N. (2002). *Tarih Sümer'de Başlar: Yazılı Tarihteki Otuzdokuz İlk*, (Çev: Hamide Koyukan). İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Leeming, D. A. (1937). *The Oxford Companion to World Mythology*, USA, Oxford University Press.

Lopez, C. R. (2012). *Tanrılar Doğduklarında Yunan Kozmogonileri ve Yakınoğu*, (Çev: Hamide Koyukan). İstanbul, İthaki Yayınları.

Morford, M. & Lenardon R. J. (1977). *Classical Mythology*, New York, Longman Published.

Olgunlu, A. C. (2018). *Mitos'tan Logos'a Mitlerin Çözümlemesi*, İstanbul, Çalığışu Yayınları.

A. GÖZLÜ

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 168-186 (Atıf için/To cite).

Wilkinson, T. (2010). *Eski Mısır: MÖ. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal). İstanbul, Say Yayınları.

Yiğit, V. (2017). *Mitos'tan Logos'a: Arkeomitoloji*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yörükan, T. (2005). *Yunan Mitolojisinde Aşk: Ünlü Kahramanların Aşk Öyküleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, Ebabil Yayınları.

ÇERKEŞLİ BİR MÜFTÜ: MEHMED [SAİD] EFENDİ

Esmâ Nur HALICI¹

Öz

Mehmed Efendi, 17 Aralık 1864 tarihinde Çerkeş kazasının Karalar mahallesinde doğmuştur. Doğduğu mahalledeki mektepte eğitim hayatına başlamıştır. Daha sonra Çerkeş rüşdiye mektebinden şehadetname alarak mezun olmuştur. Mehmed Efendi, Çerkeş'te bulunan, Bağdat Fatihî, Sultan IV. Murat medresesinde tahsil görmüş ve icazetname almıştır. Kendisi Türkçe okur yazar olup telif eser sahibi değildir. İlk görevi Çerkeş kazası bidayet mahkemesi azalığıdır. Daha sonra Çerkeş idare meclisi azalığına terfi olunmuştur. Ardından Çerkeş Müftüsü olarak görevine devam etmiştir.

Bu çalışma, Mehmed Efendi'nin İstanbul Müftülük Arşivi'nden alınan sicil dosyası incelenerek hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meşihat Arşivi, Müftü, Çerkeş, Mehmed Efendi.

---

¹ Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, esmanurhalici@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0695-3104.

Makale gönderilme tarihi: 18 Eylül 2021, Makale kabul tarihi: 7 Ekim 2021

Makale türü: Araştırma Makalesi

A MUFTĪ FROM ÇERKEŞ: MEHMED[SAĪD] EFENDĪ

Esmā Nur HALICI

Abstract

Mehmed Said Efendi was born on 17 December, 1864. Fortunately, there are genuine references, showing that he grew up in peripheric quarter named *Karalar* where he was born and that was dependent to Çerkeş district, a famous town of Çankırı in modern-day. Mehmed Efendi graduated from the Rusdiyah school of Çerkeş. Having taken his diploma from there, he went on his education in a Madrasah attributed to Sultan Murad IV who conquered Baghdad. He never penned a book, etc. He began his career as a member (a'za') of Bidayet i.etriial courts. There after he was promoted to Çerkeş Administrative Court. After his juridical duties, in courts, he maintained his career as a muftī in Çerkes district.

This study was fomed in the light of the information taken from the bibliographic documents Istanbul Muftī's Mashīkhat Archive.

Keywords: Mashīkhat Archive, Muftī, Çerkeş, Mehmed Efendi.

Giriş

Bu çalışmanın konusu Çerkeş'te doğan ve burada bir süre müftülük yapan Mehmed Efendi'dir. Meşihat Arşivi'nde bulunan sicil dosyasına göre hazırlanan çalışmamızda Mehmed Efendi'nin bürokratik safahatı ortaya konulacaktır. Osmanlı döneminde görev alan müderris, kadı, müftü gibi din adamlarının biyografilerini konu edinen eserlerde bu müftüye ait bilgi bulunmamıştır.² Dolayısıyla bu biyografi dini bürokrasi içerisinde yer almasına rağmen ilgili eserlerde dikkat çekilmeyecek küçük bir bürokratin hikâyesi olacaktır. Yapılan çalışmanın daha çok yerel tarihe katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Nüfus kaydına "Mehmed" olarak kaydedilmesine rağmen Mehmed Efendi'nin ismi İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'nden alınan sicil kaydında "Said" olarak zikredilmektedir.³ Bu nedenle çalışmamızda bundan sonra "Mehmed Said" olarak geçecektir.

Butterfield'ın da bahsettiği gibi tarihte olayların ve düşüncelerin ortaya çıkışı insanın varlığıyla alakalıdır. İnsan olmadan yaşanan savaşlar, ekonomik ve siyasi krizler bir anlam ifade etmez sadece soyut birer terim olarak kalır. Dolayısıyla yaşama canlılık ve mana katan insanın varlığı ve tarihteki rolü aşikârdır (Caine, 2019: 27).Tarih araştırmaları yapılırken ele alınan zaman, mekan veya olay örgüsünü yorumlayabilmek birbiri arasındaki ilişki hakkında çıkarım yapabilmek için konuyla ilgili şahısların biyografilerinden faydalanmak yararlı olacaktır (Kırmızı, 2018, s. 203).Nitekim bireyin biyografisi incelenirken yaşadığı toplumun sahip olduğu değerler, sosyolojik ve kültürel açıdan izler bulmak da mümkündür. Anlaşılacağı üzere tarih çalışmalarında biyografi önemli kaynaklardan biridir (Birinci, 2001, s. 5).

Ulusal biyografi araştırmalarına bakıldığında dikkatimizi çeken ilk çalışma Mehmet Zeki'nin hazırladığı "*Türkiye Terâcim-i Ahvâl Ansiklopedisi*"dir. İngiltere'de 1849 yılından itibaren "Kim Kimdir?" (Who'sWho?) ismiyle yapılan çalışmaların Türkiye'deki ilk örneği Osman Nebioğlu'na aittir. Nebioğlu'nun "*Türkiye'de Kim Kimdir?*" isimli eseri yazıldığı tarihte Türkiye'de yaşayan farklı mecralarda tanınmış kişilerin biyografik bilgilerini okuyucuya sunmaktadır (Özcan, 2013, s. 67).

Osmanlı memurlarının biyografilerinin resmi işlerle ilgili tutulan kısımlarına Sicill-i Ahvâl denilmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 1110). Bu kayıtların

---

² Bu konuda yapılan çalışmalardan biri olan Sadık Albayrak'ın "Son Devir Osmanlı Uleması" isimli eserinde Mehmed [Said] Efendi hakkında bilgi verilmemiştir.

³ MŞH.SAİD.249-7 nolu dosyadaki 15 evrakta da "Said" ismi geçmektedir.

tutulduğu dosyalar ise sicill-i ahvâl defterleridir. Sicill-i ahvâl defterlerine memurların biyografileri özet bir şekilde kaydedilirken memuriyete başladıkları sırada hazırlanan “tercüme-i hâl varakası” adında bir belge düzenlenmektedir. Bu belgede söz konusu memurun doğum tarihi, babasının adı, eğitim durumu, görevleri, eğer varsa rütbe ve madyaları, ceza aldıysa neden aldığı ile ilgili hususlarda sorular yer almaktadır.⁴ Memurun bu belgedeki soruları bizzat el yazısı ile cevaplaması gerekmektedir (Sarıyıldız, 2009, s. 135). Sicill-i ahvâl defterleri son dönem Osmanlı din adamları ile ilgili biyografi ve prosopografi⁵ çalışmaları için önemli bir kaynaktır. Son zamanlarda Türkiye’de din adamları ile ilgili olarak biyografi çalışmalarının arttığı dikkati çekmektedir.⁶

⁴Tercüme-i hal varakaları düzenlendikten sonra ilgili memurun cevapları hakkındaki diğer resmi belgeler değerlendirilerek bilgiler tasdik edilirdi. 1884 yılına kadar diğer resmi belgeler araştırmaya katılmamıştı. Bu tarihten sonra Sicill-i Ahvâl Komisyonu devreye girmiş ve bilgiler incelemeler başlamıştı(Sarıyıldız, 2009: 135).

⁵Prosopografi, bir grup kişinin ortak özellikleri esas alınarak yapılan biyografi çalışmasıdır. Bu konudaki örnek çalışmalar için bkz. Aydın Efe, “Sicill-i Ahvâl Kaynaklarına Göre Payaşlı Memurlar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, s.192; Naim Ürkmez-Aydın Efe, *Hataylı Osmanlılar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2015, s. 17; Aydın Efe- Naim Ürkmez, *Tarsuslu Osmanlılar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2016, s. 14.

⁶Bireysel çalışmalardan birisi olan Adana müftüsü Mehmet Sadık Efendi için bkz. Sıraç Aktürk, “Abdurrezzak Efendizâde Mehmet Sâdık Efendi (6 Mayıs 1832-9 Nisan 1899)”, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, c. 4, S. 1, Yaz 2018, ss. 17-26. Çankırı müftüleri için bkz. Sıraç Aktürk, “Çankırlı Bir Müftü: Yânpâlzâde Osmân Efendi”, *Uluslararası Çankırı'nın Manevi Mimarları Sempozyumu 12-14 Mayıs 2017*, Yenigün Basın, Çankırı 2017, ss. 445-456; Saim Yörük, “Büyük Müftü Süfzâde Mustafa Hâzım Efendi”, *Uluslararası Çankırı'nın Manevi Mimarları Sempozyumu 12-14 Mayıs 2017*, Yenigün Basın, Çankırı 2017, ss. 435-443; Aydın Efe, “Osmanlı'nın Son, Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Çankırı Müftüsü: Mehmed Ataullah Efendi (29 Nisan 1873 -18 Mayıs 1932)”, *Uluslararası Çankırı'nın Manevi Mimarları Sempozyumu 12-14 Mayıs 2017*, Yenigün Basın, Çankırı 2017, ss. 420-433. Adana'nın ilçesi olan Karaisalı müftüsü için bkz. Aydın Efe, “Karaisalı Müftüsü Mehmet [Sadık] Efendi (1870-1963)”, *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi*, Adana 2018, ss.138-149. Artvin'in ilçesi olan Hopa kadısı için bkz. Kürşat Kurtulgan-Aydın Efe, “Hopalı Bir Kadı: Mustafa (Hakkı) Efendi (17 Eylül 1883-17 Eylül 1916)”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, c. 5, sy. 12, ss. 432-438. Din adamlarının bir kitap içerisinde derli toplu bulunduğu çalışma için bkz. Ümmügülüm Candeger, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanına Kadar Burdur ve Çevresi (Olaylar, İz Bırakanlar, Burdurlular)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2017, ss.177-195. Din adamlarının bir bütün olarak ile alındığı kitap çalışması için bkz. Erol Kaya,

Osmanlı devlet teşkilatında “ilmiye”den bahsederken yalnızca bilim adamı yetiştirmek ve eğitim alanına yoğunlaşmamak icap eder. İlmiye sınıfından yetişen kişiler eğitim işleri, fetva verme ve kazaların yönetimi ile yargı sürecinden mesullerdi (Ortaylı, 2017, s. 230).

Osmanlı devletinde din görevlisi denince akla ilk gelen şeyhülislamdı. Şeyhülislam şeri’i hukukun icra edilmesinde en yetkili kişiydi. Şeyhülislamlık makamı 15. yüzyılda ortaya çıkmıştı, bu makama makam-ı meşihat denmekteydi (İpşirli,1995, s. 490).İlk şeyhülislam Molla Fenari’dir (Ünal, 2010, s. 99). Şeyhülislama bağlı olan müftüler vilayet, sancak ve kazalarda fetva vermek, halkın sorunlarını çözmekle yükümlüydü (Çadircı, 2013, s. 91). Müftü; Osmanlı devletinde ilmiye sınıfını oluşturan, müderris, kadı ve müftü, gruplardan biridir. Ayrıca taşradaki mühim dini vazifelilerden olup fetva verme yetkisiyle donatılmıştır. İlmiye sınıfına mensup olan müftüler taşrada yaşayan halka yol gösteren bilirkişilerdi. Fıkhi meselelerle ilgili soruları cevaplayıp, yazılı veya sözlü bir şekilde fetva denen hükümleri verirlerdi (Ortaylı, 1994, s. 12; Atar, 1995, s. 487).

Hayatı

Mehmed Said Efendi, 17 Aralık 1864 tarihinde Kastamonu vilayetine bağlı olan Çankırı sancağının Çerkeş kasabasının Karalar mahallesinde doğmuştur. Orta boylu, ela gözlü, buğday tenlidir. Fiziksel bir engeli bulunmamaktadır. Mahlası Said’dir, şöhreti ise Karamusazade’dir. Babasının adı Hacı Abdülkadir Efendi, annesinin adı Emine’dir. Ebeveynleri vefat etmiştir. Tanınan bir sülaleden değildir. Devlet-i Aliyye tebaasından olup İslam dinine mensuptur (MŞH.SAİD.249-7,9).

Eğitim Durumu

Mehmed Said Efendi, doğduğu Karalar mahallesi mektebinde ilk dini bilgilerini almıştır. Daha sonra Çerkeş rüşdiye mektebine başlamış, burada dört sene eğitim görmüştür. Mektepten 9 Temmuz 1880 tarihinde mezun olmuştur (MŞH.SAİD.249-7,1). Rüşdiye mektebinde gördüğü dersler ve aldığı puanlar şu şekildedir: Türkçe dersinden 10, Arapça dersinden 8, Farsça dersinden 9, Coğrafya’dan 10, Hesab⁷,dan 9, Mebâdi-i Hendese⁸,den

---

Erzincanlı Son Devir Osmanlı Uleması, Erzincan Üniv. Yay., Erzincan 2017. Erol Kaya, bu çalışmasında değerlendirme yapmamıştır.

⁷ Matematik.

⁸ Geometri.

9, Medhâl-i Tarih-i Umumi⁹’den 10,Hatt-ı Rika¹⁰’dan 9 olmak üzere toplam 74 puanla şehadet-name almaya hak kazanmıştır. Resim dersi de almasına rağmen notu şehadet-namesinde bulunmamaktadır. Hatt-ı Rika öğretmeni Ahmed Hilmi, Türkçe öğretmeni Halil Kamil, Matematik öğretmeni Hamid Süleyman, Farsça ve Tarih öğretmeni Zekeriya Raci, Arapça öğretmeni Salih Muhyiddin imzasıyla mektebi ikincilikle bitirdiği tasdik edilmiştir (MŞH.SAİD.249-7,9).

Rüşdiye mektebinden mezun olduktan sonra Çerkeş’te bulunan Sultan IV. Murad Medresesine devam etmiştir. Burada ulum-ı ‘âliye ve âliyye¹¹ tahsil ederek 17 Aralık 1899 tarihinde icazet-name almıştır (MŞH.SAİD. 249-7, 9). Türkçe okuryazar olan Mehmed Said Efendi’nin telif ve eseri bulunmamaktadır (MŞH.SAİD. 249-7, 1).

Memuriyeti

Memuriyete 44 yaşında iken başlayan Mehmed Said Efendi,3 Mayıs 1908 ile 16 Ağustos 1908 tarihleri arasında 200 kuruş maaş ile Çerkeş Bidayet Mahkemesi azalığı görevini başarıyla ifa etmiştir. Yapılan yeni bir seçim ile 12 Ağustos 1908’de açığa çıkmıştır. Açıkta olduğu süreç içinde mahkemeye çıkmamış ve herhangi bir ceza almamıştır.1 Şubat 1909 tarihinde maaş almadan Çerkeş Kazası İdare Meclisi azalığına tayin olunmuştur (MŞH.SAİD. 249-7, 9). Bir müddet sonra Çerkeş kazası müftülüğü için yapılan seçimde, 400 kuruş maaşla, Çerkeş Kazası Müftülüğüne seçilmiştir. Mehmed Said Efendi’nin mertebe ve nişanı bulunmamaktadır (MŞH.SAİD. 249-7, 1).

6 Kasım 1909’da Çerkeş Kaymakamlığından Çankırı Mutasarrıflığına gönderilen yazıda, kasabadaki 6 mahallenin her birinden seçilen 3 kişilik seçim heyeti nezaretinde yapılan seçimde 17 oya karşı güzel hal ve ahlak sahibi olan Mehmed Said Efendi’nin müftü seçimini kazandığı belirtilmiştir (MŞH.SAİD. 249-7, 3). Mehmed Said Efendi, 6 Kasım 1909 tarihinde 239 numaralı mazbata ile Çerkeş kazası müftülüğüne tayin olmuştur (MŞH.SAİD. 249-7, 4).¹²

---

⁹ Genel Tarihe Giriş.

¹⁰ El Yazısı.

¹¹Ulûm-i ‘âliye: Gramer-sintaks gibi başka bilgilerin öğretilmesine yarayan bilgiler (Devellioğlu, 1993: 1119); Ulûm-i âliyye: Teknik bilgiler (Devellioğlu, 1993: 29).

¹² Bu evrakta 10 kişinin mührü bulunmaktadır.

Mehmed Said Efendi'nin müftülüğe atanmasının ardından 9 Kasım 1909'da Çerkeş kazası Burhaneddin Mahallesi imamı Mustafa ve beraberinde 8 kişi tarafından seçime hile karıştırıldığı gerekçesiyle Şeyhülislamlık makamına şikâyet dilekçesi verilmiştir. Seçimin aslında müftülük seçimi olduğunu, fakat belediye seçimi adıyla yapıldığını, buna binaen Çankırı Mutasarrıfının Çerkeş'e geldiğini bu şikâyetle belirtmişlerdir. İmam Mustafa ve beraberindekiler, gerçekleşen müftülük seçiminden habersiz olduklarını, bu seçimin belediye seçimi olarak yansıtıldığını iddia etmişlerdir. Ayrıca Mehmed Efendi'nin 25 yıl boyunca bakkal dükkânı işlettiğini ve dar bir gelire geçinmeye çalıştığını, bu nedenle de faiz ile iş yaparak mal biriktirdiğini öne sürmüşlerdir. Bununla birlikte müftü olarak atanmasına rağmen ilmen yeterli bilgiye sahip olmadığını da dile getirmişlerdir (MŞH.SAİD. 249-7, 5). Olayların bunlardan ibaret olduğu izah edilmiş, yeniden seçim ve imtihan ile sorunun çözülmesi talep edilmiştir (MŞH.SAİD.249-7 5/2).

Müftülük seçimiyle ilgili başka şikâyet de yine 9 Kasım 1909 tarihinde yapılmıştır. Bu şikâyet Hocazade Mustafa, Aydınlızade İbrahim, Elvanzade İsmail Hakkı, Can Hasanzade Mehmed, Nabizade Ahmet Hamdi ve Hocazade Ahmed Ziyaeddin isimli kişiler tarafından yapılmıştır. Şikâyet; Mehmed Said Efendi'nin seçimi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiğini, bakkal esnafından olan bu zatın müftülük icrasında eksik kalacağını ve işin ehli olmadığını ifade etmişlerdir. Mehmed Said Efendi'yi "cahil" olarak nitelendirmişlerdir. Seçim heyetinde bulunan sekiz kişinin Mehmed Said Efendi taraftarlarından oluştuğu ve müftü seçiminde o sekiz kişinin değil, orada yaşayan altmış bin kişinin çıkarının gözetilmesi gerektiği, seçilen bu şahsın kaza sakinlerinden kimseye bir güven vermediği hususlarını dile getirmişlerdir. Şikâyet dilekçesinde yer alan; "İtikad ve dinin bakkal terazisiyle tartılamayacağı" ve "itikad ve dinin muhafazası için yardım talep edildiği" gibi ifadeler dikkat çekicidir (MŞH.SAİD.249-7, 6).

Çerkeş ahalisi ileri gelenlerinden Bekir Sıdkı ve beraberindeki altı kişinin, müftülük seçimini Şeyhülislamlık makamına yine şikâyet edildiği görülmüştür. 9 Kasım 1909 tarihli bu maruzatta; Çankırı Mutasarrıfı Abdülkerim Bey'in yanıtılarak belediye başkanı seçimi yapılıyor diye Mehmed Said Efendi'nin müftü seçilmesine yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi yine Said Efendi'nin faizle meşgul olduğu dile getirilmiştir. Belediye seçimi yapılıyor diye mutasarrıf Abdülkerim Bey'in kullanıldığını, seçim sırasında on yedi kişi çağırılıp sekizinin seçime dâhil edilmediğini ve seçim bittikten sonra mazbatanın

hazırlanması için vilayete yapılan seçimin müftü seçimi olduğunu haber ettiklerini belirtmişlerdir. Bekir Sıdkı ve beraberindekiler, yapılan bu hatayı ahaliiden bin beş yüz kişinin bildiğini ve bunun istifaya bırakılmadan düzeltilmesi gerektiğini, ayrıca mazbata verilmiş olsa dahi seçimin tekrar yapılmasını, Çerkeş ahalisinden beş yüz kişi adına, arzu etmişlerdir (MŞH.SAİD.249-7, 7).

Bekir Sıdkı ve diğerlerinin bu arzuhali 28 Kasım 1909 tarihinde evrak müdür muavini Ahmed Asım mührüyle seçim meclisine, oradan da 30 Kasım 1909'da Kastamonu Vilayetine havale edilmiştir.

Kastamonu Valisi Mehmed Hüsnü tarafından, 8 Aralık 1909 tarihinde, Şeyhülislamlık makamına gönderilen yazıda; Çerkeş müftülüğü seçimindeki yolsuzluk iddiası ile ilgili olarak şikâyetlerin taraflarına ulaştığı, fakat yapılan incelemeler sonucunda gerçekleştirilen seçimin iptalinin söz konusu olmadığına karar verildiği, belirtilmiştir (MŞH.SAİD. 249-7, 8).

Çerkeş kazası ahalisinden Mehmed Celaleddin isimli bir şahıs da, 6 Ocak 1910 tarihinde, Şeyhülislamlık makamına, Mehmed Said Efendi'nin müftü seçilmesi hususunda şikâyetini dile getiren bir arzuhal göndermiştir (MŞH.SAİD. 249-7, 10).

Mehmed Said Efendi'nin hakkında iddia olunan konulardan biri olan faiz ile iş yaptığı hususunun yanlış ve bu işle oğlunun meşgul olduğu, Kastamonu Valisi Mehmed Hüsnü mührüyle 17 Ocak 1910 tarihinde Şeyhülislamlık makamına bildirilmiştir (MŞH.SAİD. 249-7, 11).

15 Mart 1910 tarihinde Çerkeş kaymakamı Mehmed Bey ve naibi Mehmed Rıza'nın Şeyhülislamlık makamına gönderdiği arizada, Çerkeş Kazası müftülüğüne seçilen Mehmed Said Efendi hakkında kötü hal ve yönetimde disiplinsizliğine, bu seçimin belediye adına 17 kişi ile gerçekleşip gerçekleşmediğine dair araştırma yapıldığı görülmektedir. Kaymakam ve naibin belirttiğine göre Çerkeş kazasına geldiği günden beri Mehmed Said Efendi'nin kötü bir haline rastlanılmadığı, bununla birlikte görevini yaparken olumsuz bir durumla karşılaşmadığı, seçilmiş bir heyet tetkikiyle ispatlanmıştır. Seçimde Mehmed Said Efendi 8, Şeyh Hasan Efendi 6, Ahmed Bican Efendi 3 oy almıştır. En çok oyu Mehmed Said Efendi'nin müftülüğe seçildiği ve adına bir mazbata hazırlandığı Şeyhülislamlık makamına bildirilmiştir (MŞH.SAİD. 249-7, 2).

Şeyhülislamlık makamına gönderilen bu arıza ile arizaya yazılan cevap birleştirilerek 28 Nisan 1910 tarihinde Kastamonu Vilayetine gönderilmiştir. Şeyhülislamlık makamı, müftü seçimine yolsuzluk karıştığını ve bu sebeple seçiminin tekrarlanmasını uygun görmüştür. Seçimin Çerkeş'te icazet ve ders veren ulema ve beldenin ileri gelenleri tarafından idare meclisi heyeti huzurunda yapılmasını istemiştir (MŞH.SAİD. 249-7, 2'nin arkası).

Şeyhülislamlık makamı, 11 Mayıs 1910 tarihinde, Çerkeş müftülük seçimine yolsuzluk karıştığı gerekçesiyle seçimin yeniden yapılmasını, ayrıca kazanın ileri gelen ulemasından bir seçim heyeti oluşturulmasını istemiştir (MŞH.SAİD. 249-7, 12).

Çankırı Mutasarrıfı seçimin yeniden yapılmasının nedeninin anlaşılamadığını, eğer bu emirname uygulanırsa kaza ahalisinin içinde bir rekabet ve ayrılığın alevleneceğini beyan etmiş, ya yapılan seçimin muhafazası ya da müftülüğe başka mahalden birisinin atanması hususlarında çözüm önerisinde bulunmuştur (MŞH.SAİD. 249-7, 13).13 Eylül 1910 tarihinde Şeyhülislamlık makamı, Mehmed Said Efendi'nin müftülük görevini iptal ederek yeniden bir seçim yapılması kararını Kastamonu Vilayetine bildirmiştir (MŞH.SAİD. 249-7, 15).

Sonuç

Mehmed Sait Efendi, 44 yaşına kadar bakkal dükkânı işletmiş, esnaflık yaparak hayatını devam ettirmiştir. 1908 yılında 44 yaşındayken Çerkeş Bidayet Mahkemesi azalığına, 1909 yılında Çerkeş Kazası İdare Meclisi azalığına tayin olunmuştur. Daha sonra da boş bulunan Çerkeş Kazası Müftülüğü için yapılan seçimde, seçimi kazanarak Çerkeş müftüsü olmuştur. Çerkeş'te yapılan müftülük seçimi konusunda bazı yolsuzluk iddiası ve şikâyetler sonucunda Mehmed Said Efendi'nin müftülük görevi düşürülmüş, yeni bir seçim yapılmasına karar verilmiştir. Memuriyet hayatı sadece 3 yıl sürmüştür.

Mehmet Said Efendi'nin müftülük görevi sonrasındaki hayatı hakkında sicil kaydında bilgi yoktur. Kendisinin ölüm tarihi, yeri ve sebebi bilinmemektedir.

Kaynakça

İST.MFT.MŞH.SAİD. 249-7.

Aktürk, S. (2018). Abdurrezzak Efendizâde Mehmet Sâdık Efendi (6 Mayıs 1832-9 Nisan 1899). *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 17-26.

Aktürk, S. (2017). Çankırlı Bir Müftü: Yânpâlzâde Osmân Efendi. *Uluslararası Çankırı'nın Manevi Mimarları Sempozyumu 12-14 Mayıs 2017 içinde* (ss. 445-456). Çankırı: Yenigün Basın.

Albayrak, S. (1996). *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Atar, F. (1995). Fetva. *TDVİA* içinde (c. 12 ,ss. 486-496). İstanbul: TDV Yayınları.

Birinci, A. (2016). Türkiye’de Biyografi Geleneği. *Yedikıta*, 99, 49-53.

Caine, B. (2019). *Biyografi ve Tarih*, (Müge Sözen, Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Candeğer, Ü. (2017). *Birinci Dünya Savaşı’ndan Türkiye Cumhuriyeti’nin İlanına Kadar Burdur ve Çevresi (Olaylar, İz Bırakanlar, Burdurlular)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Efe, A. (2018). Karaisalı Müftüsü Mehmet [Sadık] Efendi (1870-1963). *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi* (ss.138-149). Adana.

Efe, A. (2017). Osmanlı’nın Son, Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Çankırı Müftüsü: Mehmed Ataulлах Efendi (29 Nisan 1873 -18 Mayıs 1932). *Uluslararası Çankırı'nın Manevi Mimarları Sempozyumu 12-14 Mayıs 2017 içinde* (ss. 420-433). Çankırı: Yenigün Basın.

E. N. HALICI

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October 2021): 187-200 (Atf için/To cite).

Efe, A. (2013). Sicill-i Ahvâl Kaynaklarına Göre Payaslı Memurlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (23), 181-194.

Efe, A.-Ürkmez, N. (2016). *Tarsuslu Osmanlılar*. Konya: Çizgi Kitabevi.

İpşirli, M. (1995). İlmiye. *TDVİA* içinde (c. 22, ss. 141-144). İstanbul: TDV Yayınları.

Kaya, E. (2017). *Erzincanlı Son Devir Osmanlı Uleması*. Erzincan: Erzincan Üniversitesi Yayınları.

Kırmızı, A. (2018). Biyografi. A. Şimşek (Yay. Haz.) *Tarih İçin Metodoloji* içinde (ss. 156-162) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Kurtulgan K. ve Efe A. (2018) Hopalı Bir Kadı: Mustafa (Hakkı) Efendi (17 Eylül 1883-17 Eylül 1916), *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (5), 432-438.

Ortaylı, İ. (1994). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Ortaylı, İ. (2017). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.

Özcan, A. (2013). Abdullah Kozanoğlu'nun İlk Eserleri ve Yayımlanış Tarihleriyle İlgili Yanlıklar. *Kurgan*, 13, 67-71.

Sarıyıldız, G. (2009) Sicill-i Ahvâl Defterleri. *TDVİA* içinde (c.37, ss. 134-136). İstanbul: TDV Yayınları.

Ünal, M. A.(2010). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Fakülte Kitabevi Yayınları.

Ürkmez, N.ve Efe, A. (2015). *Hataylı Osmanlılar*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Yörük, S. (2017). Büyük Müftü Sûfîzâde Mustafa Hâzîm Efendi. *Uluslararası Çankırı'nın Manevi Mimarları Sempozyumu 12-14 Mayıs 2017* içinde (ss. 435-443). Çankırı, Yenigün Basın.

E. N. HALICI

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October 2021): 187-200 (Atf için/To cite).

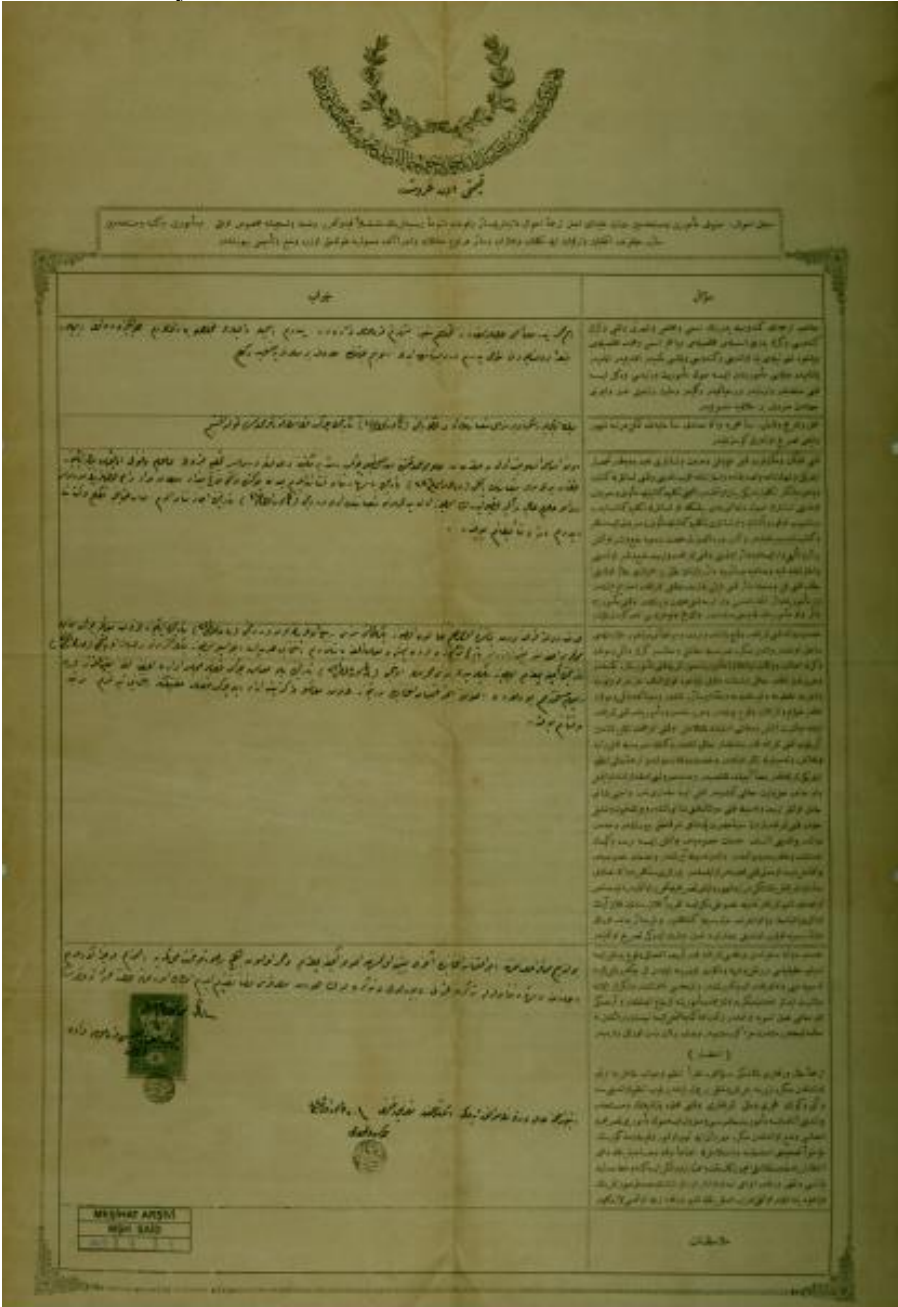
Ekler:

Ek 1: Nüfus Kaydı

İsm-i Şöhreti	Karamusaoğlu Hoca Hacı Said Efendi
Pederi İsmiyle Mahall-i Vilayeti	Müteveffa Kadir
Validesi İsmiyle Mahall-i Vilayeti	Müteveffiye Emine
Tarih ve Mahall-i İkameti	Arabî 1281 Rumî 1280
Milleti	İslam
Sanat ve Sıfat ve Hizmet ve İntihab-ı Salahiyeti	Hoca
Mütehhil ve Zevcesi Müteaddid Olup Olmadığı	Bir zevcesi vardır.
Derecat ve Sunuf-ı Askeriyesi	İhrac

Eşkali				Sicil-i Nüfusa Kayd Olunan Mahâli					
Boy	Göz	Sima	Alâmet-i Farika-i Sabite	Vilâyeti	Kazası	Mahalle Ve Karyesi	Zokağı	Mesken Numrosu	Nev'i Mesken
Orta	Ela	Buğday	Tam	Kastamonu	Çerkeş	Karalar Mahallesi	-	Hane 44/1	

Ek 2: Sicil Kaydı

E. N. HALICI

ÇAKÛ KAREFAD, ÇAKÛ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October 2021): 187-200 (Atf için/To cite).

Ek 3: Sicil Kaydı Transkripsiyonu ¹³

İsmim Mehmed pederimin ismi Hacı Abdülkadir. Mahlasım Said şöretim Karamusa-zâdedir. Pederim ismiyle dâileri mahlasımla yâd olunurum her ikimize de efendi diniliyor. Teb'a-yı Devlet-i Aliyyeden müteveffa pederim dervişândan idi. Ebeveynim cihetinden ma'rûf bir sülâleden değilim.

1281 senesi Şaban'ının on dokuzuncu (5 K.Evvel 280) [17 Aralık 1864] tarihinde Çerkeş kasabasının Karalar mahallesinde tevellüd etmişim.

Evvelen esası İslamiyet olan mukaddimât-ı ulûmu mahalle mektebinde bade't-tahsil Çerkeş rüşdiye mektebine dehâletle 4 sene tahsil meşrut ulum ve fûnûnu okuyub 1297 senesi Şaban'ının ikinci (27 Haziran 296) [9 Temmuz 1880] tarihinde bâ-şehâdetnâme neş'et eyledim. Ba'dehu Çerkeş'de vâki' Fatih-i Bağdad Sultan Murad-ı Râbi' Hazretlerinin medresesine devamla ulûm-ı 'âliye ve âliye tahsil ederek 317 senesi Şa'bânının 14'üncü (5 K.Evvel 315) [17 Aralık 1899] tarihinde icazetname aldım. Lisan-ı Osmanîce tekellüm ve kitâbet ederim ve eser ve telifim yoktur.

Hidmet-i devlete 44 yaşında olduğum halde 326 senesi R.ahir'inin 14'üncü (3 Mayıs 324) [16 Mayıs 1908] tarihinde 200 kuruş maaşla Çerkeş Bidayet Mahkemesi Azalığına tayin olunarak tarih-i mezkûrelerde işe ve maaş almağa başladım. İntihâb-ı cedîdin icrasıyla 326 senesi Recebinin 15'inci (gaye-i Temmuz 324) [13 Ağustos 1908] tarihinde açığa çıktım. 327 senesi Muharreminin 10'uncu (19 K.sani 324) [1 Şubat 1909] tarihinde bilâ-maaş Çerkeş Kazası Meclis-i İdare a'zalığına tayin kılınarak el-yevm müstahdem bu def'a da usulen icra kılınan intihabda 400 kuruş maaşla ve ekseriyet irae ile? Çerkeş Kazası müftülüğine intihab edildim. Mertebe ve nişanım yoktur.

Bulduğum mahkeme azalığına icra kılınan intihabda aheri tayin olunmasından usulen açığa çıktım ve hamdolsun olsun hiç bir suretle taht-ı mahkemeye alınmadım ve ceza görmedim. İcazet ve şehadet-namelerle tezkire-i Osmanî ve buyruldu ve tezkirelerin suret-i musaddakasını leffen takdim eyledim olbabda emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 19 K.evvel 325 [1 Ocak 1910].

Çerkeş Kazası Müftüsü Karamusazade...

Mühürde: el-Hac Mehmed Said

İş bu tercüme-i hal varakasını muvafık idüğü anlaşılmağla tasdik kılındı. Fi 20 K.evvel 325 [2 Ocak 1910].

Çerkeş Kaim-makamı Mehmed

---

¹³MŞH.SAİD.249-7,1

İ. YILDIRIM

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 201-219 (Atıf için/To cite).

ATATÜRK'ÜN 1930-1931 YURT GEZİSİ VE GEZİ NOTLARININ ÜLKE POLİTİKASINA ETKİLERİ

İsa YILDIRIM¹

Öz

Bu makale Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 17 Kasım 1930 – 6 Ocak 1931 ve 26 Ocak 1931 – 2 Mart 1931 tarihleri arasında gerçekleştirmiş olduğu yurt gezisi ve bu gezide alınan notların ülke politikasına etkilerini ele almaktadır. Geziyi önemli kılan gerçekleşmiş olduğu dönemdir. Gezi 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi sonrası meydana gelmiştir. Gezi sırasında Menemen Olayı'nın yaşanması da geziye ayrıca bir önem katmıştır. Gezi sırasında Atatürk geniş halk kitleleriyle görüşmüş, vatandaşların sorunlarını tespit etmiştir. Gezi sırasında alınan notlar bir rapor halinde Başbakanlık ve ilgili bakanlıklara sunulmuştur. Gezi notları 1931 CHF Üçüncü Kongresinde kabul edilen parti programına da büyük oranla yansımıştır. Gezi sonrası 'Devletçilik' ve 'Tek Parti' yönetiminin kurulduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Gezi, CHF, Devletçilik, Tek Parti, Halkevleri

---

¹ Öğretim Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, isayildirim@karatekin.edu.tr. ORCID: [0000-0003-1511-4716](https://orcid.org/0000-0003-1511-4716)

Makale gönderilme tarihi: 1 Ağustos 2021, Makale kabul tarihi: 24 Eylül 2021

Makale türü: Araştırma Makalesi

İ. YILDIRIM

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 201-219 (Atıf için/To cite).

THE EFFECTS OF ATATÜRK'S 1930-1931 DOMESTIC TRIP AND THE EFFECTS OF THE TRAVEL NOTES ON THE COUNTRY POLICY

İsa YILDIRIM

Abstract

This article deals with Gazi Mustafa Kemal Atatürk's country trip between November 17, 1930 - January 6, 1931 and January 26, 1931 - March 2, 1931, and the effects of the notes taken during this trip on the country's policy. What makes the trip important is the period in which it took place. Gezi took place after the 1929 World Economic Depression and the Free Republican Party. The Menemen Incident during the trip also added importance to the trip. During the trip, Atatürk met with large masses of people and identified the problems of the citizens. The notes taken during the trip were presented to the Prime Ministry and relevant ministries in a report. The travel notes were largely reflected in the party program adopted at the 1931 CHF Third Congress. After the trip, it is seen that the 'Stateism' and 'One Party' administration was established.

Keywords: Atatürk, Gezi, CHF, Devletçilik, Tek Parti, Halkevleri

Giriş

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı başarı ile sonuçlanıp Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla *“bir sır gibi göğsümde sakladım”* dediği inkılapları gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Atatürk, Cumhuriyetin ilanından sonra sık sık yurt gezilerine çıkmıştır. Seyahatler sırasında halkın büyük ilgisinden memnun olan Atatürk mümkün mertebe vatandaşlarla yüz yüze görüşüp fikir alışverişinde bulunacağı belediye, okul, Türk Ocağı, Halkevleri ve Cumhuriyet Halk Partisi il binaları gibi yerleri ziyaret etmiştir. Geniş halk kitleleriyle yapılan bu görüşmelerin sonucunda halkın beklentilerinin önemli ölçüde hükümet programlarına yansıdığı görülmektedir (Çanak, 2016: 130). Bu geziler sadece incelemelerde bulunmak veya törensel amaçlı değil inkılapların doğrudan halka anlatılması ve halk tarafından benimsenip benimsenmediğinin gözlemlendiği seyahatler olmuştur. Gezilerin kendisi kadar yapıldığı tarihler ve dönemsel olaylar da ilgi çekidir. Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi siyasi iktidara karşı geniş halk yığınlarının olumsuz bakış açısını ortaya çıkartmıştır. 1930 sonlarında yönetici kadro *“halk kitleleri niçin bize karşı?”* sorusunun cevabını aramaya başlamıştır (Boratav, 2006: 144). Bu nedenle Mustafa Kemal, kalabalık bir yönetici ve uzman kadrosu ile birlikte 1930 yılı sonu ve 1931 yılı başında olmak üzere iki yurt gezisine çıkmıştır. Birinci gezi 17 Kasım 1930 – 6 Ocak 1931; ikinci gezi 26 Ocak 1931 – 2 Mart 1931 tarihleri arasında gerçekleşmiştir (Tüfekçi, 1998: 11).

Atatürk'ün bu inceleme gezisinin tarihi ve ziyaret edilen illerin bilinçli bir tercih olduğu görülmektedir. İlk gezinin başladığı gün, 17 Kasım 1930 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshettiği tarihtir. 23 Aralık 1930'da Menemen Olayı nedeniyle yarım kalan gezi 26 Ocak 1931'de kaldığı yerden devam etmiştir. Gezinin kapsadığı iller dikkatlice incelenecek olursa 1930 Belediye Seçimlerinde SCF'nin başarılı olduğu Bursa, İzmir, Çanakkale, Aydın, Tekirdağ, Samsun, Kırklareli, Amasya, İstanbul ve İçel gibi illerin olduğu görülmektedir.² Böylelikle SCF'nin siyasi çalışmaları sırasında yaşanan toplumsal gerginliğin nedenleri ve vatandaşların neden Cumhuriyet

---

² 1930 Belediye Seçimleri sonucunda toplam 502 seçim bölgesinden 31'inde Serbest Cumhuriyet Fırkası kazanmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın seçim kazandığı yerler; İzmir'de Bademiye, Şereflihisar, Kınık, Şirince, Kuşadası, Menemen, Bozdoğan, Buca, Dikili, Urla, Aydın'da Çine, Bozdoğan, Söke, Umurlu, Yenipazar, Germencik, Gördes, Karapınar, İstanbul'da Maltepe, Burgaz, Kırklareli'de Pınarhisar, Vize, Üsküp, Bursa'da Armutlu, Tekirdağ'da Keşan, Çanakkale'de Biga, Samsun'da Ladik, Amasya Merzifon, Samsun, İçel Silifke olmuştur (ÇOLAK, 2007: 158).

Halk Partisi'nden ayrılıp SCF'na oy verdiklerinin geniş çaplı bir analizi olmuştur (Uzun, 2016: 278).

Yukarıda belirtilen tarihler arasında yapılan geziler sırasında, ekonomi, maliye, eğitim, sağlık, adliye ve bayındırlık gibi pek çok alanla ilgili hem Atatürk'ün kendi gözlemlerine hem de vatandaşlarla birebir yaptığı sohbetlerin neticesinde, ülkenin içinde bulunduğu sorunlar ve bu sorunlara dair çözüm önerilerinin bulunduğu raporlar hazırlanmıştır (Uzun, 2016: 277). Bu gezi sırasında alınan notlar TBMM zabıt katipleri tarafından tutulmuş ve gezi sonunda Atatürk'ün denetiminde temize çekilerek raporlar halinde başta Başbakanlık olmak üzere ilgili bakanlık ve kurumlara iletilmiştir. Gezi notlarını temel alarak hazırlanan rapor, Atatürk'ün cumhuriyeti ve inkılapları nasıl sahiplendiğini göstermektedir (Tüfekçi, 1998: 11-12). Adı geçen gezinin raporları Gürbüz Tüfekçi tarafından derlenip “*Atatürk'ün Seyahat Notları 1930-1931*” isimli kitap olarak yayımlanmıştır. Adı geçen eser çalışmamızın ana kaynağını oluşturacaktır. Seyahat esnasında bakanlıklara mensup müfettişlerin detaylı etüt çalışmaları ile gezi notları desteklenmiş ve müfettişlerin hazırladıkları raporlar ilgili bakanlıklara gönderilmiştir (Tüfekçi, 1998: 25). Çalışmamızda adı geçen seyahat notlarının/tespitlerinin ne kadarının sonra ki dönemlerde ülke politikasında uygulanıp uygulanmadığı veya başlamış olan inkılaplar sürecini ne derece etkilediğinin tespiti yapılmaya çalışılacaktır.

Atatürk'ün 17 Kasım 1930 – 6 Ocak 1931 tarihleri arasında gerçekleşen ilk seyahati; Kayseri, Sivas, Tokat, Turhal, Amasya, Samsun, Çarşamba, Trabzon, İstanbul, Yalova, Alpullu, Kırklareli, Edirne, Mudanya ve Bursa'yı kapsamaktadır. 25 Ocak 1931- 3 Mart 1931 tarihinde arasında gerçekleşen gezinin ikinci bölümünde ise Atatürk, Eskişehir, Kütahya, Afyon üzerinden Uşak'a gitmiştir. Uşak'ta bir süre incelemelerde bulunduktan sonra İzmir, Aydın, Denizli ve Balıkesir'e, Balıkesir'den tekrar İzmir'e geçmiş ve Antalya, Silifke ile Mersin'i ziyaret ettikten sonra Adana üzerinden Malatya'yı ziyaret etmiştir. Malatya'dan sonra Dörtöy, Adana, Konya ve son olarak Afyon'u ziyaret ederek gezisini tamamlamış ve 3 Mart günü Ankara'ya dönerek yapmış olduğu inceleme seyahatini sonlandırmıştır (Çanak, 2016: 130).

Gezi sonunda Atatürk Ankara'ya döndüğü gün siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda köklü değişiklikler olacağının ilk sinyallerini vermiştir. İlk olarak 1931 senesi milletvekili seçimleri erkene alınmış, ikinci olarak da milletvekili listelerinde geniş çaplı değişiklik yapılmıştır. Yeni milletvekili

listesinde eskiye nazaran daha az bürokrat ve daha çok iş adamı ve işçi³ niteliği olan adaylara yer verilmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin etkilerinin yoğun şekilde hissedildiği bu dönemde yapılan seçimde krizden etkilenen ve nüfusun büyük bir kısmını oluşturan kırsal kesimlerdeki insanların Cumhuriyet rejimine güvensizliğe dönüşmeye başlayan tepkilerini önlemek amacıyla milletvekili adayları arasında köylü adaylara ilk defa belirgin şekilde yer verilmiş ve Mustafa Kemal Paşa "*Köylü milletin efendisidir*" sözünü bu dönemde söylemiştir (Büyüktolu, 2021: 36). Ayrıca tasarruf tedbirleri kapsamında milletvekili maaşları aylık 500 liradan 350 liraya düşürülmüştür (Bütçe, 4 Mart 1931: s.2; TBMM, 5 Mart 1931: s.18; Milliyet, 4 Mart 1931; Cumhuriyet, 4 Mart 1931; Tunçay, 1992: 304).

Seyahat sonrası değişimin habercisi olan önemli gelişmelerden biri de CHF'nın Üçüncü Büyük Kongresidir. Kongre Türkiye'nin kamusal hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Kongre sonrası dönem 1931-1945 yılları arası Tek Parti yönetiminin kurulup yerleştiği yıllar olmuştur. Kongrede iç ve dış siyaset, eğitim, sağlık, toplum, ekonomi ve bayındırlık konularında konuşmalar yapılmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye'ye etkileri üzerinde durulmamış sadece tasarruf tedbirleri propagandasının kamuoyunda olumlu etki yaptığından bahsedilmiştir (Tunçay, 1992: 309).

Atatürk, bu gezi sırasında yeni rejimim halkı yoksulluktan kurtarma çabalarının yetersiz olduğunu görmüştür. 1929 krizi nedeniyle, ihracatın azalması, tarım ürünlerinde ki fiyat düşüşü ile zor zamanlar geçiren köylü ve tüccardan gelen şikâyetler ekonomide hızlı bir kalkınma ve radikal bir politika değişikliğine gidilmesinde büyük rol oynamıştır (Uzun, 2008: 73). Bu gezinin Devletçiliğe yönelmede önemli rol oynadığı bilinmektedir (Boratav, 2006, 144). SCF deneyimi ve gezi sonucunda elde edilen bulgulara göre ülkeye yön verecek yeni bir politika en kısa zamanda uygulamaya konulmak istenmiştir (Tunçay, 1992: 304). Gezinin sonunda siyasal ve ekonomik birtakım yeniliklerin yapılmasının zorunlu olduğu görülmüştür. Bu nedenle toplumun entelektüel ve kültürel seviyesinin yükseltilmesi, bunun için de eğitim araçlarının inkılabın ruhunu da yansıtacak milli esaslara göre yeniden oluşturulması, propaganda yolu ile kamuoyuna inkılabın anlatılması ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ile ekonomik

---

³ Cumhuriyet gazetesinin haberine göre; eski milletvekillerinin yaklaşık üçte birinin değiştiğini ve yeni vekillerin çoğunun işçi olduğunu belirtmiştir. (**Cumhuriyet**, 21 Nisan 1931: 1)

kalkınmanın elde edilmesi olmuştur. Bu amaçla ‘topyekûn bir kalkınma’ hedeflenmiş, ekonomik ve entelektüel/kültürel kalkınma bir bütün olarak yürütülmüştür (Uzun, 2010: 89).

1. Gezi Notları

1.1.Ekonomi Alanında Notlar

Seyahat notlarında büyük ağırlığı ekonomi alanında tespit edilen sıkıntı ve öneriler oluşturmaktadır. Notların içerisinde “*Vergiler*” kısmında özellikle tarım kesiminin gelirlerinde yaşanan düşüşe dikkat çekilmiştir. Vergiler konusunda yanlış bir anlayışla vergi adaletsizliği olduğuna dair vatandaşların kafasında soru işaretleri olduğu belirtilerek; “*Halkın her yerde işin esasını muhakeme etmeyerek bu büyük fark üzerinde mukayeseler yapması psikolojik olarak gittikçe münteşir bir memnuniyetsizliğe sebebiyet*” verdiği belirtilmiştir. Vergiler konusunda halkın yanlış anlaşılmalara ve memnuniyetsizliğe sürüklendiği tespiti yapılarak vergide adaletsizlik olduğu izlenimi veren veya vatandaşların kafalarında soru işareti oluşturan uygulamaların önlenmesi ve durumun halka iyi bir şekilde anlatılması tavsiye edilmiştir. Bunun içinde; “*Mali kanunlar ne kadar mükemmel yapılırsa yapılırsa bunları eksiksiz anlamak ve devletle mükellefin haklarını takdir eden bir zihniyetle tatbik etmek için liyakatli defterdar ve mal memuru yetiştirmek meselesi vatanın istikbali malisi noktayı nazardan alınacak tedbirlerin başında telakki edilmesi...*” gerektiği ifade edilmiştir. Seyahat notlarında sıklıkla gördüğümüz tavsiyeler içerisinde eksik tespit edilen eksikliğin hangi alanda olduğu ve bu eksikliğin nedenlerinin halka en iyi şekilde anlatılması hususu dikkat çekmektedir (Tüfekçi, 1998: 32-39). Seyahat notlarında vergi kanunlarının haklı şikâyetleri ortadan kaldıracak şekilde yeniden ele alınması özellikle vatandaşların mali gücünün üzerinde vergiler alınmasının önüne geçilmesi tavsiye edilmiştir. Mali kanunların uygulanmasında iyi ve doğru çalışan vergi toplama sisteminin önemine vurgu yapılmıştır (Tüfekçi, 1998: 114).

Seyahat sonrası kurulan VI. İnönü Hükümeti (04.05.1931-01.03.1935) Programı mecliste okunurken Başbakan İsmet İnönü; “*Vergilerin esasında ve usullerinde taahhüt ettiğimiz islahatı ifade eden kanun lâyhaları kâmilten Büyük Meclise takdim olunmuştur. Millî Devletin en mühim vasıtası olan Cumhuriyet hazinesinin kudretini muhafaza etmek, iktisadî şartlarla ahenk temin edecek tadilat, usullerin islahı kanun lâyhalarına hâkim olan esas fikirlerdir*” (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 218) diyerek vergiler konusunda gerekli yeniliklerin yapılacağını fakat hazinenin de paraya ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Atatürk’ün 1 Kasım 1931 günü meclis açılışı vesilesiyle

yaptığı konuşmada; “*Cihanşümul buhranın tesirlerine karşı her yerde yeni vergilerle tedbir aranırken Türkiye Büyük Millet Meclisi bilâkis bazı vergileri indirmek gibi fevkalâde cesurane bir hareket ihtiyar etti. Vatandaş hayatında tedbirlerinizin tesirleri hayırlı olarak mahsustur*” demiştir (TBMM, 1 Kasım 1931: 3). Fakat vergi konusunda çiftçiler için bir rahatlama olsa da ücretli çalışan kesim için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Tarımsal fiyatların düşmesi, ticaret ve sanayideki sürümde yaşanan azalma nedeniyle vatandaşların gelirlerinde önemli ölçüde azalma yaşanmıştır. Daha önceki dönemde Aşar vergisinin kaldırılması ile doğan açığı kapatmak için yeni vergiler getirilmiştir. 1931 yılında İktisadi Buhran Vergisi, 1932’de Muvazene Vergisi ve 1934’te Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi konulmuş böylece ücretli çalışan kesime yeni vergiler tahsis edilmiştir. Bu vergilerle tüccar, sanayici ve çiftçilerin ekonomik kriz nedeniyle oluşan kayıp ve zararlarının ücretli kesime yüklenmiştir. Adı geçen vergilerin tümünü ücretli çalışan kesimin ödemesi, vergide genellik ve adalet ilkelerine aykırı bir uygulama olmuştur (Saraçoğlu, 2009: 141-142). Sonuç olarak vergiler konusunda seyahat notlarında vurgulanan adalet anlayışı pek uygulanamamış, buhranında etkisi ile hazine için gerekli paranın temini noktasında yeni vergiler ihdas edilmiştir.

Seyahat notlarında çiftçilere geniş yer verilmiştir. Özellikle herhangi bir afet ve kuraklık nedeniyle zor durumda olan çiftçiler için “*arazi vergisinin bir kısmı veya hepsi affolunur*” tavsiyesinde bulunulmuştur (Tüfekçi, 1998: 68). 1930-1939 yılların arasında kamu gelirlerinin arttırılmasına çalışılmış fakat bunun için özellikle çiftçilerin omzuna yeni bir vergi yükünün eklenmemesine özen gösterilmiştir (Yılmaz ve Yüksel, 2019: 92). İsmet İnönü Hükümet programında çiftçiler için şu açıklamada bulunmuştur; “*Mali ve iktisadi tedbirlerimizin hepsinde çiftçilerimizin vaziyeti ve mahsullerimizin himayesi bizim esasımızdır. Bu memleketin muhtaç olduğu iktisadi teşekküllerin kuvvetlenmesine ve çoğalmasına çalışıyoruz. Gerek kredi müesseselerinde gerek iktisadi teşekküllerde ziraatımızla sureti mahsusada iştigalimize şahit olacaksınız. Memleket iktisadiyatında iş hayatını tanzim eden kanun lâyihası hazırdır* (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 219).”

1 Kasım 1931’de TBMM’de yaptığı konuşmasında Atatürk; “*içinde bulunduğumuz sene, mali ve iktisadi umumi buhrana karşı milletlerin çetin bir imtihan geçirmekte...*” (TBMM, 1931: 3) olduklarını vurgulamış; 1 Kasım 1932 yılında ise ekonomik krizin “*milletlerarasında mübadelenin azalması ve daralması şeklinde sahasını genişletmiş ve tesirini arttırmış*”

(TBMM, 1932: 3) olduğunu ifade etmiştir. 1933 yılında yaptığı konuşmasında; *“Cihanın iktisadî vaziyeti henüz iyiliğe doğru fazla ümit vermemektedir. Malî vaziyet, bu sebeple de büyük alâkanızı davet edecektir”* (TBMM, 1933: 2) diyerek krizin etkisinin hala devam ettiğini, 1 Kasım 1934’te ise *“Bilirsiniz ki, dışarıya sattıklarınızın başlıcası ekim ürünlerimizdir. Bu yıl, ürünlerimizden bir nicesinin değeri geçen yıllara göre daha elverişli”* (TBMM, 1934: 3) olduğunu söylemiş ve krizin etkilerinin azaldığını ifade etmiştir. 1935 yılı TBMM açılış konuşmasında; *“Maliyede, geçen yıl, cesaretle aldığımız tedbirlerin, ne kadar yerinde olduğu sabit olmuştur.”* (TBMM, 1935: 3) diyerek 1929 Ekonomik Buhranından sonra alınan ekonomik önlemlerin yerinde olduğunu vurgulamıştır.

14 Ocak 1931’de Ankara’da CHP’nin konferans salonunda I. Ziraat Kongresi toplanmıştır. Ziraat Kongresi’nde, zirai üretim şartları, hayvancılık, krediler, vergiler, fiyatların belirlenmesi, pazarlama, ulaşım, tarımsal örgütlenme, asayiş, eğitim ve yayın, tarım ve hayvancılıkla ilgili hukuki düzenlemeler gibi konular ele alınmıştır. Kongre’ye tarım uzmanları tarafından sunulan raporlarda; bilimsel ve teknik gelişmelerin yeterince takip edilemediği, çiftçinin sermaye ihtiyacının karşılanamadığı, ulaşımın yetersiz ve pahalı olduğu, üretilen ürünlerdeki kalite bozuklukları, çiftçilerin zorlu yaşam şartlarının tarımsal gelişmeyi engellediği gibi pek çok sorun tespit edilmiş ve alınması gereken önlemler rapor halinde hükümete sunulmuştur (Metintaş ve Kayıran, 2016: 76).

Ziraat Kongresinde ifade edilen sorunların Atatürk’ün seyahat notları arasında görmek mümkündür. Atatürk’ün seyahat notları arasında önemle durduğu meseleler arasında zirai kredi ve kooperatifçilik konuları da yer almıştır. Atatürk Ziraat Bankası’nın kredi konusunda işini iyi yapamadığını belirtmiştir. Atatürk, Ziraat Bankası için; *“işî olan zirai krediyi tanzim ve tedvir mesuliyetini daha iyi anlayacak ve bunu yapacak bir statü”* verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca köylünün üretim yapabilmesi için gerekli kredinin uygun faizle verilmesi ve çiftçinin ürününü hasat ettiği zamana kadar kredi ödemesinin ertelenmesi belirtilmiştir. Çiftçilerin kolay kredi temin edebilmesi için *“Zirai Kredi Kooperatiflerinin”* kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Çiftçilerin ürünlerini aracısız bir şekilde pazara ulaştırabilmesi içinde *“Satış Kooperatiflerinin”* kurulması tavsiye edilmiştir. Böylece çiftçinin ürününü gerçek fiyatı üzerinden satarak hem kendisinin para kazanması hem de ürünün piyasa fiyatının makul seviyede olması sağlanarak tüketicilerin korunmuş olacağı ifade edilmiştir. Atatürk, zirai kredi kooperatifleri ve satış kooperatiflerini *“nüfusunun üçte ikisi müstahsil*

olan vatanımız için parlak bir istikbalin vaitli çehresi” olarak tanımlamıştır (Tüfekçi, 1998: 97-110).

Atatürk’ün seyahat notlarında da tavsiye ettiği gibi 1930’lu yıllarda, Ziraat Bankası tarım kredilerinin faiz oranı düşürmüş ve kredi işlemlerini kolaylaştırmıştır. Bankanın teşvikiyle kredi kooperatiflerinin geliştirilmesine çalışılmış böylece Ziraat Bankası’nın 1934 – 1939 yılları arasında köylüye verdiği kredilerde %30 oranında artış yaşanmıştır (Metintaş ve Kayıran, 2016: 71).

Seyahat sırasında liman kentleri olmaları nedeniyle Samsun, İstanbul, İzmir ve Mersin illerinin ziyaret edilmesi özellikle gümrük konularında Atatürk’ün de ifadesiyle “*gümrük işleri hakkında epeyce mühim akislerin*” ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Gümrüklerle ilgili kısıtlayıcı uygulamaların son bulması ve yeni gümrük tarifesinin uygulanmasının genel olarak dış ticaret konusunda bir rahatlama getirdiği belirtilmiştir. Fakat ülkede aynı veya benzeri yetişmeyen ürünlerin yüksek gümrük tarifesine tabi olmasının hayat pahalılığına sebep olduğu vurgulanmıştır. Vatandaş için gerekli olan bu tür maddeler yerine daha az ihtiyaç olan mallarda gümrük tarifesinin arttırılmasının doğru olacağı tavsiye edilmiştir (Tüfekçi, 1998: 75). 1929 yılında Lozan Ticaret Antlaşması’nın süresinin bitmesi ile yeni bir gümrük tarifesi hazırlanmış ve 1 Haziran 1929 tarihli 1499 sayılı “*Gümrük Tarifesi Kanunu*” kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 1929: 7753-7761). Kanunun uygulanmasından önce %14,66 olan gümrük vergileri bu kanundan sonra ortalama %40’a kadar yükseltilmiştir (Özkardeş, 2015: 27).

1930 ve 1931 yılında Türk parasının dış değerini korumak ve dış ticareti kontrol altına almak için “*Türk Parasının kıymetini koruma Hakkında Kanun (20.02.1930, No: 1567), Ticarete Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun (10.06.1930, No:1705) ve Ticaret Mukavelesi ve Modus Vivendi Akdetmeyen Devletler Ülkesinden Türkiye’ye Yapılacak İthalata Memnuniyetler veya Tahdit veyahut Takyitler Tatbikine Dair Kanun (22.07.1931, No:1873)*” lar kabul edilmiştir. Bu kanunlar etkili bir müdahaleci dış ticaretin temelini oluşturmuştur. Korkut Boratav; “*bu kanunlar olmasaydı, devletçi iktisat politikalarına geçiş herhalde mümkün hatta belki de gerekli olmazdı*” diyerek adı geçen kanunların Devletçi ekonomiye geçiş için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır (Boratav, 2006: 133-136).

Atatürk seyahat notlarında gümrük işlerinin önemine vurgu yapmış ve “*Devletin mali ve iktisadi kudretine müspet ve menfi büyük tesirler yapacak mahiyette bir müessese olan gümrüklerin ve alelumum gümrük işlerinin*

İ. YILDIRIM

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 201-219 (Atıf için/To cite).

büyük ve müstakil bir mesele olarak tanzimi bir zaruret olarak mütalaa” olunması gerektiği söylemiştir (Tüfekçi, 1998: 75-77).

Gezi sonrası yapılan 1931 CHF Kongresinde parti programına Devletçilik ilkesi eklenmiş ve Devletçiliğin tanımı şu şekilde yapılmıştır; “*Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde- bilhassa iktisadî sahada – Devleti filen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır*” (CHF, 1931: 31).

1929 Dünya Ekonomik Krizi, hükümetlerin ekonomik ve sosyal hayata müdahale etme ihtiyacının doğmasına neden olmuştur. Kriz karşısında hükümetler devalüasyon yaparak artan mal stoklarını eritmek, gümrük fiyatlarını yükseltmek ve ithalata kısıtlama getirerek yerli mallarını yabancı mallarına karşı korumaya çalışılıp krizin etkileri azaltılmaya çalışılmışlardır. Bu durum neticesinde toplumlarda “*kendi kendine yeterlilik*” düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Krizden etkilenen devletlerin yaşamış oldukları ekonomik sıkıntılar ticaret vasıtasıyla Türk ekonomisinin de etkilemiştir. Bu şartlar altında Türkiye, elindeki en önemli ihrac maddesi olan tarım ürünlerini uluslararası piyasalarda satamaz hale gelmiştir (Metintaş ve Kayıran, 2016: 39).

Yabancı pazarların azalması ve 1929 Krizi nedeniyle tarım ürünlerinde yaşanan sert fiyat düşüşü köylü ve tüccarı zor duruma sokmuştur. Gezi sırasında karşılaşılan bu manzara Atatürk’ü ekonomide hızlı bir kalkınmanın gerekliliği ve radikal bir politika değişikliğinin süratle uygulanması yoluna sevk etmiştir. Ayrıca Atatürk, devletçilik ilkesini halkçılık fikri nedeniyle kabul etmiştir. Atatürk’ün halkçılık ilkesinin ana konusu olan “*sınıfsız, imtiyazsız bir kitle*” oluşturma anlayışı devletçi ekonomik kalkınma modelinin uygulanmasında etkili olduğunu iddia edebiliriz (Uzun, 2008: 73-74).

1.2. Sosyal ve Eğitim-Kültür Alanında Notlar

Atatürk’ün seyahat notları arasında sadece ekonomi ile ilgili konular değil aynı zamanda eğitim, sağlık ve bayındırlık alanlarında da eksiklerin tespit edildiği ve bu eksikliklerin giderilmesi için önerilerde bulunduğu görülmüştür.

SCF deneyimi sonrası meydana gelen Menemen Olayı inkılapların toplumda yerleşmesinin kendiliğinden olacağını beklemenin yanlış bir yöntem olduğu gerçeğini ortaya çıkartmıştır. Özellikle kırsal kesimlerde inkılapların

yerleşmesi ve kalıcı hale gelmesi için halka doğru bir şekilde anlatılmasına önemli ölçüde ihtiyaç duyulduğu görülmüştür (Ahmad, 2006: 136). Atatürk seyahat sırasında bu eksiği fark etmiş ve inkılapların halka en iyi şekilde anlatılmasını gerektiğini vurgulamıştır. Atatürk seyahat notlarında *“Siyaseten kurtulmuş bir halkın yaşayış ve istikbale gidiş hareketinde ümitlerini besleme ve kendi kudretine itimat hislerini kuvvetlendirmek için ona canlı bir cereyanın içinde yaşadığı hissini”* vermek gerektiğini ayrıca *“Cumhuriyeti ve onun temelleri olan bütün inkılap neticelerini herkese hürmetle tanıtacak bir koruma kanunu”* ihtiyacını belirtmiştir (Tüfekçi, 1998: 113-114).

Seyahat notlarından anlaşıldığı kadarıyla Atatürk inkılapların halka iyi anlatılmadığından şikâyet etmektedir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte halkın eğitimi ve gerçekleştirilen inkılapların halka indirgenmesi için çalışılmıştır. Bu amaçla Millet Mektepleri (1929), okullarda okutulan Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri, Halk Hatipleri Teşkilatı (1931), Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti (1931), ve Türk Dilini Tetkik Cemiyeti (1932), Halkevleri (1932), Kadro Dergisi (1932), ve Ülkü Dergisi (1933) gibi kurumlar Türk İnkılabını halka mal etmek için faaliyet göstermiştir (Uzun, 2010: 92).

10 Mart 1931 tarihinde Recep Bey (Peker) CHF Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir. Recep Bey, parti teşkilatını güçlendirmek ve parti doktrinini geniş halk kitlelerine yaymak için çaba harcamıştır. Recep Bey, tek parti ve devletçilik, halkçılık ve inkılapçılık konularında bir dizi konferans düzenlemiş ve bu konferanslarda ileri sürdüğü öneri, yorum ve görüşleri parti teşkilatına, aydınlara ve halka benimsetmeye çalışmıştır. Bu amaçla da CHF Halk Hatipleri Teşkilatı kurulmuştur (Akşin yy, 1997: 113).

İnkılapların halka anlatılması için CHF ilkeleri doğrultusunda çalışacak önemli bir kurum olan Halkevleri kurulmuştur. Halkevleri partili ve partisiz bütün yurttaşları birleştirecek milli kültür ve eğitim kurumları olarak tasarlanmıştır. Halkevlerinin amacı yurttaşları bilinçli, birbirini anlayan ve seven toplum haline getirmek ayrıca Türk İnkılabı'nın korunması, yayılması ve halk tarafından benimsenmesi için çalışmak olarak belirlenmiştir (Akşin yy, 1997: 114).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitime çok büyük önem verilmiştir. Tek Parti yönetiminde eğitimin niteliği ile ilgili üç tespit yapılabilir;

1 – Osmanlı/İslam geleneğinden Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş sürecinde ülkeyi dönüştürmesi açısından eğitimin etkin bir rol oynaması hedeflenmiştir.

2 – Eğitime Cumhuriyet rejiminin propagandasını yapma görevi verilmiştir. Özellikle öğretmenlerin Cumhuriyet rejiminin en sadık propagandacısı olmuşlardır.

3 – Geleneksel/dini eğitim yerine Laik bir eğitim sistemi kurulmaya çalışılmıştır.

Böylece okullar ve öğretmenler genel manada eğitim vermelerinin yanı sıra siyasal eğitim görevini de üstlenerek Cumhuriyetin ve İnkıpların propagandasını yapmışlardır (Tunçay, 1992: 237-238).

Atatürk seyahati sırasında millet mekteplerinde birtakım sıkıntılar yaşandığını tespit etmiştir. Mekteplerde yeni harflerle okuma yazma öğrenenlerin zamanla öğrendiklerini unuttukları ifade edilmiştir. Bu sorunun çözümü için okumayı kolaylaştıran ve içinde faydalı bilgiler olan küçük kitaplar basılması tavsiye edilmiştir (Tüfekçi, 1998: 44).

Millet mektepleri ile ilgili diğer bir konu ise mekteplere ilgi ve derslere devam konusunun azalmış olmasıdır. Bunun nedenleri arasında; SCF ve Menemen Olayı'nın siyasi etkileri ve eski harf propagandası yapan birtakım çevrelerin etkisi olduğu belirtilmiştir. Atatürk vatandaşların millet mekteplerine devamlarının *“bir inkılap meselesi olarak mütalaası ve çare bulunması icap”* eden bir konu olduğunu vurgulamıştır (Tüfekçi, 1998: 88).

Seyahat notları içerisinde sosyal yardımlar konusu da ele alınmıştır. Atatürk; *“maaş cüzdanlarından başka hiçbir mali itibar ver teminatı bulunmayan...”* ihtiyar, dul kadın ve yetim çocukların maddi sıkıntı yaşadıkları dönemlerde yüksek faizli borç almak zorunda kaldıklarını vurgulamıştır. İhtiyar, dul kadın ve yetimleri yüksek faizli borç batağından kurtarmak için Emniyet Sandığı ve Emlak ve Eytam Bankası gibi milli kurumlar tarafında uygun oranlarda borç verilebileceğini belirtmiştir (Tüfekçi, 1998: 46).

Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal yardım sistemi istenilen seviyede örgütlenememiştir. Sosyal yardım alanındaki eksiklikler Halkevlerinin Sosyal Yardım Şubeleri tarafından doldurulmaya çalışılmıştır (Baysal, 2012: 138). Halkevlerinin sosyal yardım şubelerinin amaçlarının buldukları bölgelerde kimsesiz kadınlar, çocuklar, maluller, güçten düşmüş ihtiyarlar ve hastalar gibi yardıma muhtaç kimseleri tespit ederek sosyal yardımda onlara öncelik tanınması olarak ifade edilmiştir (CHF, 1932: 14).

Cumhuriyetin ilk yıllarında diğer alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da topyekûn kalkınma anlayışı ile 1925 yılında Sağlık Çalışma Programı hazırlanmış ve yedi temel hedef belirlenmiştir. Bu hedefleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- “1 – Devlet salık örgütünü genişletmek,
- 2 – Hekim, salık memuru ve ebe yetiştirmek,
- 3 – Numune hastaneleri ile Doğum ve Çocuk Bakımevleri açmak,
- 4 – Sıtma, Verem, Trahom, Frengi gibi önemli hastalıklarla mücadele etmek,
- 5 – Sağlık ile ilgili kanunları yapmak,
- 6 –Sağlık ve sosyal yardım örgütünü köye kadar götürmek,
- 7 – Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü ve Hıfzıssıhha Okulu kurmak.” (Ağırbaş, Akbulut ve Önder, 2011: 741).

Sağlık alanında görülen eksikler ve çözümlerde notlar içerisinde yer almaktadır. Sağlık alanında tespit edilen en önemli eksiklik kadro ve malzeme eksikliği olarak belirtilmiştir. Sağlık için vilayet bütçelerinden ayrılan paranın yetersiz olduğu vurgulanıp bu konuda bir çare bulunması istenilmiştir (Tüfekçi, 1998: 45).

Sağlık alanındaki hedefler 1931 CHF Kongresinde şu şekilde ifade edilmiştir; “Mesele o kadar mühim ve ihtiyaç her sahada o kadar çoktur ki daima vesaitini arttırarak sıhhat mücadelesini ve teşkilatını tevsi etmeye çalışacağız.” (CHF, 1931: 19).

Günümüz Türkiye’sinin sağlık uygulamalarının temelini oluşturan kanunlar 1928, 1930 ve 1933 yıllarında yürürlüğe girmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında büyük önem arz eden iki konu milli eğitim ve sağlık bir bütün olarak ele alınmıştır. Okuma yazma seferberliği ile halk sağlığı eğitimi birlikte yürütülmüştür. Harf inkılabından sonra basılan alfabe kitaplarında içilebilir suyun nasıl olması gerektiği, temizlik ve aşının önemi hakkında bilgilere yer verilmiş böylece okuma yazma ile birlikte sağlığın temel kuralları da öğretilmeye çalışılmıştır (Ağırbaş vd., 2011: 738).

Seyahat notlarında Samsun, İstanbul, İzmir, Mersin, Adana ve Zonguldak gibi özellikle liman şehirlerinde işçilerin çoğunlukta olduğu bu bölgelerde İçtimai Muavenet (Sosyal Yardım) Teşkilatının çoğaltılmasının hükümet ve fırka için büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır. Ayrıca hükümet, yerel yönetimler ve Himaye-i Etfal (Çocukları Koruma) Cemiyeti tarafından süt damları, doğum evleri, kimsesiz çocuklar için yuvalar ve çalışan anneler için çocuklarını bırakabilecekleri kreşler açılması tavsiye edilmiştir (Tüfekçi, 1998: 90).

Notlarda tespit edilen konular Halkevleri Talimatnamesinin İçtimai Yardım Şubesi'nin görev tanımlamasında şu şekilde açıklamıştır: “*Resmi ve hususi hastahane, darülaceze, dispanserler, çocuk doğun ve bakım evleri, süt damlaları, kimsesiz işçi kadınların çalıştıkları zaman çocuklana bakacak müesseseler (kreş) talebe yurtları, Hıfzıssıhha kanununda yazılı şirketler ve müesseseler tarafından vücuda getirilen işçi tedavi yurtları gibi içtimai yardım müesseselerinde çalışmalarını semereli kılacak ve bu müesseselerde barınanların ihtiyaçlarını daha iyi bir surette temin ettirebilecek alaka ve iştiğalde bulunur. Hapishanelerde bulunan muhtaçları da gözetmek şiar olmalıdır. Kimsesiz mektep çocuklarının elbise, yemek, ikamet ve bakımları ile bilhassa alakadar olunur.*”(CHF, 1932: 15).

Halkevlerinin 1942 faaliyet raporunda yapılan sosyal yardımların boyutu ve miktarı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Halkevleri 1939 yılında 45.870 yoksul hastaya yardım etmiş, 1940'da bu sayı 52.967'ye ulaşmıştır. 1941 yılının ilk altı ayında yardım edilen hasta miktarı 30.628 kişiyi bulmuştur. Halkevlerinin nakit yardımları 1939'da 40.000 küsur, 1940'da 50.000 küsur lira iken; 1941'in ilk yarısında bu yardımlar 25.000 liraya yaklaşmıştır (CHP, 1942: 9).

Günümüz Türkiye'sinin Sağlık alanında temelini oluşturan kanunların bir kısmının bu geziden önce bir kısmının ise bu gezinin ardından hazırlandığı görülmektedir. Bu kanunlar şunlardır: 1926 Tarih ve 831 Sayılı Sular Hakkında Kanun, 1926 Tarih ve 927 Sayılı Sıcak ve Soğuk Maden Sularının istismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun, 1926 Tarih ve 1262 Sayılı Türk Kodeksi hakkında Kanun, 1927 Tarih ve 984 Sayılı Ecza Ticarethaneleri le Sanat ve Ziraat işlerinde Kullanılan Zehirli ve Müessir Kimyevi Maddelerin Satıldığı Dükkânlara Mahsus Kanun, 1927 Tarih ve 992 Sayılı Seriri ve Gıdaı Taharriyat ve Tahlilat Yapılan ve Masli Teammüller Aranılan Umuma Mahsus Bakteriyoloji ve Kimya Laboratuvarları Kanun, 1928 Tarih ve 1219 Sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı icrasına Dair Kanun, 1928 Tarih ve 1262 Sayılı İspençiyari ve Tıbbi Müstahzarlar Kanunu, 1930 Tarih ve 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1933 Tarih ve 2219 Sayılı Hususi Hastaneler Kanunu, 1933 Tarih ve 2313 Sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun, 1935 Tarih ve 2767 Sayılı Sıtma ve Frengi İlaçları İçin Kanun, 1936 Tarih ve 3017 Sayılı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Teşkilat ve Memurin Kanunu, 1937 Tarih ve 3153 Sayılı Radyoloji, Rادیom ve Elektrikle Tedavi ve Diğer Fizyoterapi Müesseseleri Hakkında Kanun (Eren ve Tanrıtanır, 1998: 10).

Sağlık alanında sıtma ve verem gibi hastalıkların dışında zührevi hastalıklar konusunda da çalışmalar yapılmıştır. Atatürk'ün seyahat notlarında Adana'da açık fuhuş evlerinin kapatılması sonrası bölgede Frengi tespit edilen insan sayısında artış olduğunu belirtmiştir (Tüfekçi, 1998: 90). Yirminci Yüzyıl ile birlikte Frengi Türkiye'de de önemli bir sağlık sorunu haline gelmiştir. Osmanlı Devleti, Batılı Devletlerde bile görülmeyecek liberal bir anlayışa sahip “*Umumhane Mevzuatı*”nı kabul etmiş ve Frengi ile mücadeleye girişmiştir (Toprak, 1987: 33). Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Zührevi Hastalıklarla mücadeleye büyük bir titizlikle devam edilmiştir. 23 Kasım 1933 yılında yayımlanan 15264 Numaralı “*Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi*” gereğince fuhuş ile bulaşan hastalıkları önlemek amacıyla “*Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonları*” ve bu komisyonlara yardım heyeti kurulmasına karar verilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 1933).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ülke genelinde yeniden yapılanma mücadelesine başlanmıştır. Özellikle Atatürk'ün adı geçen seyahat ile tespit ettiği noksanlıklar giderilmeye çalışılmıştır. Sağlık ve sosyal yardım alanında kısıtlı bütçe ile çok büyük işler yapılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda özellikle Halkevleri sadece bir eğitim kültür faaliyeti olmakla kalmamış aynı zamanda yardıma muhtaç yurttaşlara sahip çıkmıştır.

1.3. Bayındırlık ve İmar Alanında Alınan Notlar

Seyahat notlarında topyekûn kalkınma anlayışı çerçevesinde bayındırlık faaliyetlerine de yer verilmiştir. Atatürk notları arasında; “*Nafia işlerimiz her şubesinde uzun müddet devam edecek mütevazi, takatimizle mütenasip ve fakat ameli ve verimli bir tatbik programına raptedilmelidir.*” tavsiyesinde bulunmuştur. Bayındırlık faaliyetleri içerisinde “*büyük bir feyz ve kuvvet vasıtası olan demiryolu inşaatına*” ısrarla devam edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Tüfekçi, 1998: 114). Atatürk'ün bayındırlık ile ilgili tespitininin 1931 senesi parti kongresinde kabul edilen parti programında aynen yer almış ve “*büyük feyiz ve kuvvet vasıtası olan demiryolu inşaatına devam*” edileceği ifade edilmiştir. Programda ayrıca vilâyet şoseleri üzerinde çalışılacağı, ülkeyi birbirine bağlayan köprü ve şose şebekelerini daha iyi ve kaliteli hale getirmek için yeni program tatbik edileceği belirtilmiştir. Kara, deniz, hava nakliyeciliğinin düzenlenmesi ve geliştirilmesi için çalışacağı programda belirlenen hedefler arasındadır (CHF, 1931: 34).

Atatürk döneminde büyük önem taşıyan Ankara-Kayseri-Sivas, Sivas-Erzurum, Samsun-Sivas, Irmak-Filyos (Zonguldak kömür hattı), Adana-

Fevzipaşa-Diyarbakır (Bakır hattı), Sivas-Çetinkaya (Demir hattı) demiryolu hatlarının yapımı tamamlanmıştır. Bu demiryolu hatları üzerinde bulunan Kayseri'ye 1927, Sivas'a 1930, Malatya'ya 1931, Niğde'ye 1933, Elâzığ'a 1934, Diyarbakır'a 1935, Erzurum'a 1939 yılında demiryolu ulaşımı sağlanmıştır (Evsile, 2018: 86).

Atatürk seyahati sırasında uğradığı liman kentlerinden Mersin ve Samsun limanlarının inşasına en kısa sürede başlanacağını müjdesini vermiştir (Tüfekçi, 1998: 114). Parti programında “*Limanlar inşaatına münasip zamanlarda başlamak lüzumu göz önünde*” tutulacağı vurgulanmıştır (CHF, 1931: 34). Tüm çabalara rağmen Samsun limanının inşaatı ancak 1953'te başlamış ve 1963'te hizmete açılmıştır (Evsile, 2018: 89-92).

Sonuç

Atatürk 17 Kasım 1930 – 6 Ocak 1931 ve 26 Ocak 1931 – 2 Mart 1931 tarihleri arasında büyük bir yurt gezisi gerçekleştirmiştir. Bu geziye geniş bir kadro ile katılan Atatürk, 1929 Ekonomik Buhranı'nın özellikle üretici kesim üzerindeki etkisini yerinde görmek istemiştir. Bu nedenle gezide tarımsal üretimin yoğun olduğu iller ve ülkenin dünyaya açılan kapıları olan liman kentleri ziyaret edilmiştir. Böylece buhranın etkilerini tespit etmiştir. Gezinin yapıldığı dönem SCF denemesinin hüsrana uğradığı dönemdir. SCF belediye seçimlerinde kendisinden beklenenin üstünde bir başarı elde etmiştir. Atatürk, vatandaşların ülkeyi kurtaran ve cumhuriyeti ilan CHF'den neden uzaklaştığını öğrenmek ve halkta iktidara karşı oluşan bu memnuniyetsizliğin nedenlerini görmek istemiştir. Gezi sırasında yanında uzmanlardan oluşan geniş bir kadro ile hareket eden Atatürk, vatandaşlar ile bazen birebir bazen de yanında bulunan uzmanlar/müfettişler aracılığı ile görüşmüştür. Vatandaşlarla yapılan görüşmeler sonucunda halkın sorunları ve eksikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Gezi sonucunda iki önemli politika belirlenmiştir. Birincisi ekonomide ‘Devletçilik’, ikincisi ‘Tek Parti’ yönetiminin kurulmasıdır. Devletçilik sayesinde planlı ve hızlı bir ekonomik kalkınma hedeflenmiştir. Tek Parti yönetiminin kurulması ile özellikle Halkevleri vasıtasıyla inkılapların halka benimsetilmesi hedeflenmiştir. Gezi sonrası ülke yönetiminde alınan kararlar gezi notlarının büyük bir bölümünün devlet politikası olarak uygulamaya konulduğunu göstermektedir.

İ. YILDIRIM

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 201-219 (Atıf için/To cite).

Kaynakça

Resmi Yayınlar

Bütçe Encümeni Mazbatası, 4 Mart 1931, Sıra No: 80
T.C. Resmî Gazete, 1 Temmuz 1929, Sayı; 1230
T.C. Resmî Gazete, 23 Kasım 1933, Sayı 2530
TBMM Zabıt Ceridesi, 5 Mart 1931, Otuz İkinci Oturum
TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1931, Cilt 4, 1. Oturum
TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1931-1932-1933-1934-1935

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet, 4 Mart 1931
Cumhuriyet, 21 Nisan 1931
Milliyet, 4 Mart 1931

Telif ve Tetkik Eserler

AĞIRBAŞ, İ. - AKBULUT, Y. - ÖNDER, Ö. R. (2011), “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.48, Güz.

AHMAD, F. (2006), *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev. Sedat Cem Karadenli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

AKŞİN, S. (Yay. Yön.), (1997), *Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul-1997.

BAYSAL, Y. (2012), *Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

BÜYÜKTOLU, R. *Milletvekili Genel Seçimlerinde DP'nin Seçim Propagandaları (1946-1957)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2021.

BORATAV, K. (2006), *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.

CHF Halkevleri Talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara-1932.

CHF Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, Ankara-1931.

CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, Devlet Matbaası, İstanbul-1931.

İ. YILDIRIM

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 201-219 (Atıf için/To cite).

CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, TBMM KŪtŪphanesi Açık Eriřim, Ankara-1942.

ÇANAK, E. (2016) “AtatŪrk’Ūn Yurt Gezilerine Bir Őrnek: 1930-1931 Gezisi”, *Akademik Sosyal Arařtırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 23, Mart.

ÇOLAK, H. (2007), *1930 Belediye Seçimleri*, Ankara Őniversitesi TŪrk İnkılap Tarihi EnstitŪsŪ, Yayınlanmamıř YŪksek Lisans Tezi, Ankara.

EREN, N. - TANRITANIR, N. (1998), *Cumhuriyet ve Saęlık*, TŪrk Tabipler Birlięi, Ankara-1998.

EVSİLE, M. (2018), “Cumhuriyet DŪneminde Bayındırlık Faaliyetleri (1923-1950)”, *Journal of History Studies*, Volume 10 Issue 4, June.

METİNTAŐ, M. Y. – KAYIRAN, M. (2016), “1929 DŪnya Ekonomik Krizinin TŪrk Tarımına Etkileri ve 1931 Birinci TŪrkiye Ziraat Kongresi”, *SŪleyman Demirel Őniversitesi Sosyal Bilimler EnstitŪsŪ Dergisi*, Sayı:23.

NEZİROęLU, İ. - YILMAZ, T. (2013), *HŪkŪmetler, Programları ve Genel Kurul GŪrŪřmeleri Cilt 1 – (24 Nisan 1920 – 22 Mayıs 1950)*, TBMM basımevi, Ankara.

ŐZKARDEŐ, L. (2015), “Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dıř Ticaretin YŪnetimi”, *GŪmrŪk ve Ticaret Dergisi*, Sayı:6.

SARAçOęLU, F. (2009), “1930-1939 DŪneminde Vergi Politikası”, *Maliye Dergisi*, Sayı 157, Temmuz-Aralık.

TOPRAK, Z. (1987), “İstanbul’da Fuhuř ve ZŪhrevi Hastalıklar 1914-1933”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 39.

TUNÇAY, M. (1992), *T.C.’nde Tek Parti YŪnetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, 3. Basım, İstanbul.

TŪFEKİ, G. (1998), (Yayına Hazırlayan), *AtatŪrk Seyahat Notları 1930-1931*, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

UZUN, H. (2008), “AtatŪrk’Ūn Devletçilik İlkesi ve AtatŪrk DŪneminde ki Ekonomik Uygulamaların Sonuçları Őzerinde Kısa Bir Deęerlendirme”, *AtatŪrk Haftası Armaęanı*, Genel Kurmay Atase Bařkanlıęı Yayınları, Ankara.

İ. YILDIRIM

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 201-219 (Atıf için/To cite).

UZUN, H. (2010), “Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 6 Sayı 11, Bahar.

UZUN, H. (2016), “Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde Devletçilik Tartışmaları (1931-1947)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies (AVİD)*, V/2.

YILMAZER, C. A. – YŪKSEL, Cihan (2019) “TŪrkiye’de Tek Parti DŪnemi Vergi Politikaları”, *Millî KŪltŪr Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, Cilt: 3- Sayı: 1- Haziran.

ASKERİ CEZA VE DİSİPLİN HUKUKUNUN TARİHSEL TEMELLERİ*

Alkın KARAKURUMER¹

Öz

Orduların idari esaslarını düzenleyen hükümler, otoriteye dayalı hiyerarşik yapının devamını sağlamakta, askeri suç ve yaptırımlardan oluşan askeri ceza mevzuatı da hiyerarşik yapının korunmasına hizmet etmektedir. Bu bağlamda, uygulandığı kişiler bakımından ceza hukukunun özel bir dalı olan Askeri Ceza Hukukunun temeli disiplin üzerine inşa edilmiştir. Askeri Ceza Hukuku ile sadece asker kişiler tarafından işlenebilen askeri suçlar ve bunlara ilişkin cezai yaptırımlar hükme bağlanmış, aynı zamanda disiplinin tesisi ve muhafazasına da katkı sağlamıştır.

Pozitif hukuk içerisinde, Askeri Disiplin Hukuku ile ordunun disiplinini bozucu nitelikte olan fiiller, disiplinsizlik teşkil eden fiilleri işleyen asker kişilere disiplin amirlerinin uygulayacakları disiplin cezaları ve söz konusu disiplin cezalarının dereceleri tespit edilmektedir. Söz konusu düzenlemeler, ordunun işleyişini ahenkli bir şekilde devam ettirme amacı gütmektedir.

Çalışmamızda; askeri ceza ve disiplin hukukunun gerekliliği, askeri ceza ve disiplin hukukunun tarihsel temelleri, karşılaştırmalı olarak askeri ceza ve disiplin hukukunun tarihsel gelişimi ve karşılaştırmalı hukukta günümüzde uygulanan disiplin yaptırımları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Ordu, İtaat, Askeri Ceza Hukuku, Askeri Disiplin Hukuku, Yaptırım.

---

*Bu makale, Dr. Alkın Karakurumer’in, “Osmanlı İmparatorluğunda Askeri Ceza ve Disiplin Hukuku” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹Dr., Öğretim Görevlisi, Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, alkinkarakurumer@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4415-0719.

Makale gönderilme tarihi:12 Eylül 2021, Makale kabul tarihi:24 Eylül 2021

Makale türü: Araştırma Makalesi

HISTORICAL FOUNDATIONS OF MILITARY CRIMINAL AND DISCIPLINARY LAW

Alkın KARAKURUMER

Abstract

The provisions regulating the administrative principles of the armies ensure the continuation of the hierarchical structure based on authority, and the military penal legislation consisting of military crimes and sanctions also serves to protect the hierarchical structure. In this context, Military Criminal Law, which is a special branch of criminal law in terms of the people it is applied to, is based on discipline. With the Military Criminal Law, military crimes that can only be committed by military personnel and related penal sanctions have been ruled, and also contributed to the establishment and maintenance of discipline.

In positive law, Military Discipline Law determines the penalties that disciplinary chiefs will give to acts that constitute indiscipline and the degree of the said penalties. With the Military Disciplinary Law, the acts that violate the discipline of the army are listed and the disciplinary sanctions to be applied to the soldiers who commit these acts are determined. The regulations in question aim to continue the operation of the army in harmony.

In our study, the necessity of military criminal and disciplinary law, historical foundations of military criminal and disciplinary law, the historical development of military criminal and disciplinary law comparatively, and disciplinary sanctions applied today in comparative law will be examined.

Keywords: History, Army, Obedience, Military Criminal Law, Military Discipline Law, Sanction.

Giriş

Ordunun temeli olan disiplinin ve disiplini sarsılmaz bir şekilde tesis etmek için oluşturulan hukuki düzenlemelerin tarihsel temelleri çok eskidir. Her devlet; milli varlığını korumak, dış güvenliğini sağlayabilmek amacıyla güçlü bir orduya ihtiyaç duyar ve bu ihtiyacı özel hukuki düzenlemelerle kurumsal hale getirir. İşte bu noktada Askeri Ceza ve Disiplin Hukuku, ordunun ideal olarak işleyişini sürdürmesinde en önemli unsurların başında gelmektedir (Değirmenci, 2015: 29; Yılmaz, 2005: 375; Erman, 1983: 1; Taşkın, 1943: 4-5; Duran, 2012: 7; Ulukanlıgil, 2001: 5; Şimşek, 2010: 3; Işık, 2004: 99). Bu kapsamda, ordusu olan her devlette askeri ceza ve disiplin hukukuna ilişkin düzenlemelerin, özel niteliği itibariyle sivil hukuktan ayrı bir şekilde ele alındığı görülmektedir (Işık, 2004: 97; Erman, 1994: 45).

Sadece asker kişileri ilgilendiren hükümlerin ayrı bir düzenlemeye tabi tutulması uygulamadan doğan bir ihtiyaçtır ve kadim devirlere kadar uzanmaktadır (Erman, 1983: 2). Bu düzenlemelerin ortak noktası; asker kişilerin eğitimi, yetiştirilmesi, mutlak itaate dayalı sarsılmaz bir disiplin anlayışının oluşturulması ve nihai olarak ordunun harbe hazırlanmasıdır (Taşkın, 1943: 4-5; Bröckling, 2001: 23-24; Değirmenci, 2008-1).

Askeri Ceza ve Disiplin Hukukunun muhafaza etmek istediği en önemli husus, askeri disiplindir. Askeri disiplinin muhafazası, sadece eğitim ile değil aynı zamanda hukuki yaptırımlarla da sağlanmaktadır. Askeri disiplin, aynı zamanda bütün askeri suçların konusudur (Taşkın, 1943: 4; Ulukanlıgil, 2001: 5; Sakaryalı, 1944: 19; Seviğ, 1952: 254).

Milli savunmayı ayakta tutacak ordular için en önemli husus, hiç şüphesiz askeri disiplindir. Askeri disiplin, sadece ordu mensuplarını ilgilendiren özel düzenlemeleri de beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda ordu mensuplarının disiplinini sağlamak için genel ceza kanunlarında düzenlenmeyen suçlar ve bu suçlara uygulanacak yaptırımlar ayrı bir mevzuatta toplanmıştır (Değirmenci, 2015: 29; Kangal, 2012: 30; Ulukanlıgil, 2003: 1). Söz konusu yaptırımlar, genel ceza kanunlarında yer almayan farklı uygulamalardır.

Karşılaştırmalı hukuk incelendiğinde, ordu mensuplarını ilgilendiren askeri suçlara ilişkin hükümlerin, herkesi ilgilendiren genel ceza kanunu içerisinde

düzenlenmesi çoğunlukla isabetli görülmemiştir. Bu sebeple, sadece asker kişilere uygulanabilecek özel bir ceza kanunu ile söz konusu düzenlemelerin tek çatı altında toplanması genel kabul görmüştür. Savaş durumunda, asker kişileri yargılayıp hüküm tesis edecek savaş mahkemelerinde de bu özel ceza kanununun uygulanması benimsenmiştir (Değirmenci, 2015: 31; Duran, 2012: 119; Sakaryalı, 1944: 22-24).

Askeri Ceza ve Disiplin Hukukunun Tarihsel Temelleri

Orduların disiplin uygulamaları, muhafaza etmekle sorumlu oldukları kültürel değer yargılarının bir tezahürüdür. Bu noktada askeri hukuk tarihi; milletlerin milli ve manevi değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, tarihini, harp ve hukuk tarihi alanındaki birikimlerini kapsar. Türk askeri hukuk tarihini de bu çerçevede kabul etmek mümkündür (Değirmenci-Tanrıverdi, 2014: 56).

Askeri Ceza ve Disiplin Hukuku, milletlerin dünya sahnesine çıkıp, kendilerini idame ettirebilmeleri için hayati öneme sahip harplerle birlikte doğduğu için hukuk dalları içerisinde en eski ve en köklü olanıdır (Erman, 1983: 17; Gilisen, 1982: 16; Tiftik, 2004: 96). Karşılaştırmalı hukuktan örnek vermek gerekirse, 1837 tarihli İsviçre Askeri Ceza Kanunu, İsviçre Ceza Kanunundan 105 yıl daha eskidir (Erman, 1983: 19).

Askeri Ceza ve Disiplin Hukukuna ilişkin düzenlemeler, tarihin derin sayfalarında kendisini göstermektedir. Bu bağlamda; Manu Kanunlarında ordunun, devletin en önemli güçlerinden biri olduğu ve kanunlarında ordunun disiplin yapısını düzenleyen suç ve cezaların bulunduğu anlaşılmaktadır. Başkasının silâhını çalanlara, bir köprü veya bayrağı yok edenlere, korunmak maksadıyla bir kalenin çevresinde oluşturulan hendeği dolduranlara, düşmanla işbirliği yapanlara, birliklerinden izinsiz ayrılmak suretiyle firar edenlere, ele geçirilen düşmanı yaralayanlara, başta idam cezası olmak üzere ağır cezai müeyyideler uygulanmaktaydı (Erman, 1983: 17; Değirmenci, 2015: 32; Şimşek, 2011: 11; Şimşek, 2010: 6; Tiftik, 2004: 96).

Eski Mısır'da, birliklerinden izinsiz ayrılmak suretiyle firar eden ve emre itaatsizlik disiplinsizliğinde bulunan askerler şerefsizlik cezasına çarptırılmakta, bu cezanın infazı ancak savaşta başarılı oldukları takdirde sona ermekteydi (Erman, 1983: 17; Tiftik, 2004: 96-97). Sert kanunlar

olarak bilinen Hammurabi Kanunlarında, askerlikten kurtulmak için hile yapan çavuş veya yüzbaşının cezalandırılması hüküm altına alınmıştı (Değirmenci, 2015: 32; Şimşek, 2011: 11; Şimşek, 2010: 6).

Eski Yunan'da, askerlik devletin en önemli öğelerinin başında geliyordu. Askerlik görevini yapmamak, birliğinden izinsiz ayrılmak suretiyle firar etmek ve düşmanla savaşmamak ağır cezalar gerektiriyordu (Erman, 1983: 17).

Spartalılar ise emre itaatsizlik disiplinsizliğinde bulunan, birliğinden izinsiz ayrılmak suretiyle firar eden ve düşman karşısında savaşmayan askerlere şerefsizlik cezası uyguluyordu. Bu cezaya çarptırılmanın; devlet memuru olamama, fiil ehliyetini kaybetme, evlenememe, dayağa maruz kalma, kirli ve yırtık elbiseler giyme, sakallarının bir tarafını kestirip, diğer tarafını uzattırma gibi ağır müeyyideleri vardı. Sorumluluk bölgesinde olan bir yeri, yardım gelmesini beklemeden düşmana terk eden komutan idam cezasına çarptırılıyordu (Erman, 1983: 17; Tiftik, 2004: 97).

Hukuk tarihindeki gelişim süreci incelendiğinde, Askeri Ceza ve Disiplin Hukukuna ilişkin en kapsamlı hükümlerin, ilk askeri suç tanımının ve genel suç-askeri suç ayrımının Roma Hukukunda düzenlendiği anlaşılmaktadır. Roma Hukukuna göre askeri suçlar özellik göstermektedir. Buna göre askeri suçlar, asker kişilerin disiplin hükümlerine riayet etmemek suretiyle işledikleri suçlardır. Kendini askerliğe elverişsiz hale getirme, emre itaatsizlik, firar ve silah bırakma suçları askeri suç olarak hüküm altına alınmıştır. Vatana ihanet gibi herkes tarafından işlenebilecek bir suçun, asker kişilerce askeri hizmete ilişkin olarak işlenmesi halinde ise genel suç, askeri suça dönüşmekteydi (Erman, 1983: 18; Değirmenci, 2015: 32; Şimşek, 2010: 7; Şimşek, 2011: 12; Tiftik, 2004: 97; Işık, 2004: 97).

Her ne kadar Askeri Ceza ve Disiplin Hukukuna ilişkin en kapsamlı hükümler Roma Hukukunda düzenlenmiş olsa da halen bu alanda Roma Hukukunun ilk sırada yer aldığını söylemek mümkün değildir (Kardaş, 1992: 31). Roma Hukukunda askeri suçlara verilecek cezalar gurur ve onur kırıcı nitelikteydi. Farklı biçimlerde tezahür eden bu cezalar; idam, dayak, para cezası, sıra harici hizmet, daha alt derece askeri vazifeye nakil, rütbe tenzili ve ordudan ihraç şeklinde görülüyordu (Değirmenci, 2015: 32-33; Erman, 1983: 18; Şimşek, 2010: 7; Tiftik, 2004: 97).

Roma ordusunda disiplinin muhafazası, disiplinsizliklere uygulanan ağır cezalarla sağlanıyordu. Nöbette uyumanın cezası bile idamdı. Roma hukukunda, komutanların disiplini sağlamada gücünü ve yetkisini arttırmaya yönelik düzenlemeler dikkat çekmektedir. Bu kapsamda; yüzbaşılara dövme, generallere ise idam cezası verme yetkisi tanınmıştı (Değirmenci, 2015: 32; Şimşek, 2011: 12).

Roma Hukukunda asker kişiler, başları kılıçla kesilmek suretiyle idam edilirdi. Vahşi hayvanlara parçalatma veya asma infaz biçimi, asker kişilere uygulanmazdı. Buradan, asker kişilerin idamında özel bir infaz usulünün düzenlendiği anlaşılmaktadır (Erman, 1983: 19; Değirmenci, 2015: 33; Şimşek, 2010: 7; Şimşek, 2011: 12).

Moğol Kanunlarında da askeri ceza ve disiplin hukukuna yönelik düzenlemeler görülmektedir. Cengiz Han'ın Büyük Yasasında; *“İster saldırdı, ister geri çekilmeye olsun, bir kimse savaşta çıkını, yayını veya eşyasından başka bir şeyini düşürürse, arkasındaki adam attan inmeli ve bunu ona geri vermelidir. Bunu yapmayan ölümle cezalandırılır.”* hükmü düzenlenmiştir. Bununla birlikte; savaşmayıp kaçanlar, içtimaya geç katılanlar, maiyetini harbe liyakatle hazırlamayanlar, askeri birliklerde bulunan kadınlardan erkekler harpte olduğu sırada onların sorumluluklarını yerine getirmeyenler, seferden dönen askeri birliklerden hükümdara vergi verme hususunda imtina gösterenler, hükümdara başvurmayı gerektiren bir konuda, hükümdar yerine bir başkasına başvuran komutanlar ve görevlerinde ihmal gösterenler cezalandırılırdı. 1640 tarihli Oyrat - Moğol Kanununda; harp esnasında maiyetine iyi davranmayan komutanlara kadın elbisesi giydirmek suretiyle gezinme cezası uygulandığı yer almaktadır (Değirmenci, 2015: 32; Curt, 1967: 143-145, 171-172; Erman, 1983: 19).

Askeri Ceza Hukukunun Mukayeseli Olarak Tarihsel Gelişimi

Avrupa ülkeleri arasında, askeri ceza hukukuna ilişkin düzenlemeleri normatif olarak tek bir metin haline getiren ilk ülke Almanya olmuştur. Alman Anayasasında, asker kişilere ilişkin suç ve cezaların ayrı bir kanunda toparlanmasına ihtiyaç duyulmuş ve bu doğrultuda “Askeri Ceza Kanunu”nun düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. 1871 yılında hazırlanan askeri ceza kanunu tasarısı, yedi subay ve yedi hukukçunun oluşturduğu karma bir komisyon tarafından detaylı bir şekilde tetkik edilmiş ve Parlamento'nun

onayına sunulmuştur. Parlamento'nun tasarımı kabul etmesiyle Alman Askeri Ceza Kanunu, 1 Kasım 1872 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Almanya, derin askeri tarih geçmişi ve her daim bilinen mutlak disiplin anlayışı ile askeri ceza hukukunda Avrupa'da lider ülke olarak kabul edilmiştir (Erman, 1983: 6).

Birinci Dünya Savaşında ağır bir yenilgi alan Almanya, zorunlu askerlik sistemini kaldırmıştır. Weimar Anayasasından askeri yargının çıkarılması sebebiyle Alman Askeri Ceza Kanunu, 10 Ekim 1940 tarihli yeni askeri ceza kanunu yürürlüğe girene kadar askıya alınmıştır (Erman, 1983: 6). Almanya'nın İkinci Dünya Savaşından da yenilgiyle ayrılması üzerine, Alman ordusu görevden uzaklaştırılmış ve 10 Ekim 1940 tarihli Askeri Ceza Kanunu da yürürlükten kaldırılmıştır. Nihayetinde; 23 Aralık 1956 tarihli 23 maddelik Disiplin Talimatnamesi, 30 Mart 1957 tarihli Askeri Ceza Kanunu ve 9 Haziran 1961 tarihli Askeri Disiplin Kanunu² Almanya'nın son görünümünü oluşturmuştur (Erman, 1983: 6). Bu şekilde Almanya'da, askeri disiplin kanunu yürürlüğe girmiş ve ihtisas mahkemesi olarak disiplin mahkemeleri kurulmuştur (Işık, 2004: 99).

Fransa'da 6 Haziran 1857 tarihli Askeri Ceza Kanunu, 8 Mart 1928 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1857 tarihli Askeri Ceza Kanununun kaldırılmasının altında yatan asıl sebep, Birinci Dünya Savaşı esnasında tepki çeken sert ve orantısız uygulamalardır. Bu duruma son vermek maksadıyla çalışma yapılmış ve hazırlanan tasarı kabul edilerek, 8 Mart 1928 yılında yeni kanun haline dönüşmüştür. Yeni kanunun getirdiği en önemli değişim, hukukçu üyelerin de içerisinde olduğu askeri mahkemelerin oluşturulmasıdır. Böylece, meşruiyet sorunu olan ve kararları ciddi tepkiler uyandıran Divan-ı Harplerin varlığına son verilmiştir. Ayrıca, iyileştirmeler kapsamında usul bakımından şekil şartlarına yer verilmiş ve kararlara karşı yüksek mahkemeler nezdinde itiraz hakkı düzenlenmiştir. Askeri Ceza Hukuku açısından ise askeri suçlar ve buna ilişkin yaptırımlar hususunda genel ceza kanunundaki temel ilkelere uygun adımlar atılmıştır (Erman, 1983: 7).

Fransa'da yeni kanun ile oluşturulan askeri mahkemeler, ihtisas mahkemesi olarak işlenen askeri suçlara ilişkin hüküm tesis etmek ile yetkili kılınmıştır. Askeri suçlar haricindeki suçlar, asker kişilerce işlense dahi genel ceza

---

²Bu kanunlar, Genelkurmay Başkanlığı tarafından 1966 yılında dilimize çevrilmiştir.

kanununa göre genel yargıya tabi kılınmış, tek istisnai hal olarak savaş durumunda asker kişilerin işledikleri askeri suçlar haricindeki suçlar da askeri yargının görev alanında sayılmıştır (Erman, 1983: 7).

1928 tarihli Fransız Askeri Ceza Kanunu, süreç içerisinde usul ve esas yönlerinden değişikliklere uğramış ve yeni bir anlayışa kavuşmuştur. Bu doğrultuda; kim işlerse işlesin devlete karşı işlenen suçlar askeri yargının görev alanında sayılmış, diğer suçlar açısından da askeri mahkemelerin asker olmayan kişiler üzerindeki yargılama alanı genişletilmiştir (Erman, 1983: 7).

1928 tarihli Fransız Askeri Ceza Kanunu, 8 Temmuz 1965 tarihli yeni Askeri Ceza Kanununun yürürlüğe girmesiyle kaldırılmıştır. Yeni Kanun ile emre itaatsizlik, firar, firara teşvik, kasten sakatlanma, düşmana teslim olma, vatana ihanet, fesat, yağma, tahrip, sahtekârlık, zimmet, memuriyet ve rütbe gasbı, bayrağı tahkir, isyan, üste ve nöbetçiye tecavüz, yetki ve nüfuz suiistimali gibi suçlara ağır cezai müeyyideler getirilmiştir (Erman, 1983: 7). İsviçre'nin ilk Askeri Ceza Kanunu 1837 tarihlidir (Erman, 1983: 8). İsviçre Askeri Ceza Kanunu önce 1928 yılında değişikliğe uğramış, müteakibinde 1941 yılında yapılan düzenlemelerle bugünkü halini almıştır (Erman, 1983: 8).

İsviçre Askeri Ceza Kanunu, Fransız Askeri Ceza Kanunundan farklı olarak asker kişilerin işledikleri askeri suçlar haricindeki suçları da kapsamına almıştır. Bununla birlikte, İsviçre Ceza Kanununda yer almayan idam cezasının ve Türk Askeri Ceza Kanununda kaleme alınmayan para cezasının İsviçre Askeri Ceza Kanununda düzenlendiği görülmektedir. Söz konusu Kanun'da; cezaların ertelenmesi, şartla salıverilme ve takdiri hafifletici sebeplerin göz önüne alınması gibi düzenlemeler dikkat çekmektedir (Erman, 1983: 8). Bu kapsamlı düzenlemeler ile İsviçre Askeri Ceza Kanununun, İsviçre Ceza Kanununa gerek duymadan ihtiyaçlara cevap verebildiğini söylemek mümkündür (Erman, 1983: 8).

İtalya'da, İtalya Ceza Kanunundan bağımsız olan 1869 tarihli İtalya Askeri Ceza Kanununun uygulamada bazı aksaklıklar oluşturduğu değerlendirilmiştir. Söz konusu aksaklıkları gidermek amacıyla yetkili komisyonlar tarafından çalışmalar yapılmış ancak Kanunun derhal kaldırılması mümkün olmamıştır. En son 1941 yılında yapılan komisyon çalışmalarının sonunda; 'Barış zamanına ait Askeri Ceza Kanunu' ile 'Savaş

zamanına ait Askeri Ceza Kanunu' olarak düzenlenen ikili ayırım kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir (Erman, 1983: 8; Işık, 2004: 99-100). Söz konusu ikili ayırımın, Belçika'da da benimsendiği anlaşılmaktadır (Işık, 2004: 99-100). Bu yeni kanunlar; ordunun bütününe ilgilendirmesi ve genel ceza kanunundan bağımsız olarak "özel kanun" statüsünde bulunması nedeniyle yeni bir anlayışı ortaya koymuştur. Bununla birlikte, bahse konu kanunların ağır yaptırımlara bağlanmış bazı hükümlerine 1948 tarihli İtalyan Anayasası ile son verilmiş (Erman, 1983: 8; LoCascio, 1958: 11), 1956 yılında da bazı değişiklikler getirilmiştir (Erman, 1983: 8).

Rusya'da 1958 tarihli Askeri Ceza Kanunu, Sovyet Ceza Kanununun tamamlayıcı bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Rusya Askeri Ceza Kanununun, diğer Avrupa ülkelerindeki gibi genel ceza kanunundan tamamen ayrı ve bağımsız olduğunu ileri sürmek pek de mümkün gözükmemektedir (Erman, 1983: 9). Tek farklılık olarak, Rusya Askeri Ceza Kanununda düzenlenen suçların ayrı bir mahkemede yargılanması gösterilebilir (Erman, 1983: 9).

1958 tarihli Kanunda askeri suçlara uygulanacak cezai yaptırımlar; kurşuna dizmek suretiyle infaz edilen idam cezası, ağır disiplin altında bulunan bir askeri birliğe sürgün, hücreye kapatma, devletin güvenliğine karşı ve kazanç amacıyla işlenen suçlarda verilen genel müsadere cezası, askeri veya özel rütbelerden ayırma şeklinde düzenlenmiştir. Kanunda özgürlükten mahrumiyet kapsamında olan cezaların belirlenmesi maksadıyla hakimın takdir yetkisine bırakılan asgari ve azami süreler yer almıştır (Erman, 1983: 9).

Macaristan'da 1961 yılına kadar Macaristan Askeri Ceza Kanunu yürürlükte kalmıştır. 1961 yılından itibaren askeri suçlar ve buna ilişkin cezai müeyyideler özel bir bölüm halinde genel ceza kanununun kapsamına alınmış ve askeri ceza kanunu yürürlükten kaldırılmıştır (Işık, 2004: 99).

Karşılaştırmalı Askeri Disiplin Hukukunun Tarihsel Gelişimi

Hukuk sistemleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, kimi ülkelerde askeri ceza hukuku ve askeri disiplin hukukunun ayrı ayrı ele alındığı, kimi ülkelerde ise askeri ceza ve disiplin hukuku çatısı altında tek hukuk dalı olarak kabul edildiği görülmektedir. Söz konusu iki anlayıştan, askeri ceza ve askeri disiplin hukukunun ayrı bilim dalları olduğu gerekçesiyle ayrı ayrı

düzenlenmesi gerektiği görüşü daha ağır basmaktadır. Bu görüşe göre askeri suçlar, işlendiği takdirde askeri yargıya tabi olan suçlar ve disiplin cezası gerektiren suçlar olmak üzere iki grupta kabul edilmektedir (Değirmenci, 2015: 489; Nolte-Krieger, 2003: 129). Azınlık görüş olarak, askeri ceza ve disiplin hukukunu bütün olarak tek çatı altında kabul eden ülkeler Danimarka ve Birleşik Krallıktır (Değirmenci, 2015: 489).

Danimarka'da, askeri ceza ve disiplin hukuku kapsamında olan fiiller Askeri Adalet Kanununda düzenlenmiştir. Söz konusu Kanun yaptırımları; ceza yaptırımları, disiplin yaptırımları ve cezai yargılama uygulanmayan cezalandırmalar olarak üç grupta ele alınmıştır. Cezai yargılama uygulanmayan cezalandırmaların basit disiplinsizlikler için uygulandığı görülmektedir. Disiplin amiri, işlenen fiiller ile ilgili kendisinin cezalandırmasını yeterli görebildiği gibi, suç dosyası tanzim etmek suretiyle askeri mahkemeye sevkini de sağlayabilirdi. Buradan çift yönlü olarak disiplin amirinin önemli bir takdir yetkisinin olduğu anlaşılmaktadır (Değirmenci, 2015: 489; Nolte-Krieger, 2003: 129).

Avrupa'da askeri disiplin hukukuna ilişkin düzenlemelerde farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak üzerinde ittifak edilen görüşe göre, disiplin cezası verebilmek için en az yüzbaşı rütbesine sahip subay olmak gerekmektedir. Subaylara disiplin cezası verebilmek ise yüzbaşı'dan daha üst rütbeli disiplin amirlerine tanınmıştır (Değirmenci, 2015: 489; Nolte-Krieger, 2003: 130).

Disiplin amirleri maiyetine tüm disiplin cezalarını uygulayabilmekteydi. Cezalar; derecesine, niteliğine, disiplin amirinin ve cezalının konumu ve rütbesine göre tasnife tabi tutulabilmekteydi. Bu kapsamda örnek olarak gösterilebilecek Avrupa ülkelerinden; Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve İspanya'da disiplin amirlerine basit yaptırımları uygulama yetkisi verilmiştir (Değirmenci, 2015: 489-490).

Avrupa ülkelerinde ağır disiplin cezası verme yetkisi de değişkenlik göstermektedir. İspanya'da Milli Savunma Bakanı veya Kral'a, Danimarka'da Askeri Savcıya, Almanya'da ise Askeri İdare Mahkemesine ağır disiplin cezası verme yetkisi tanındığı görülmektedir (Değirmenci, 2015: 490; Nolte-Krieger, 2003: 131-132).

Bazı Avrupa ülkelerinin kanunlarında, çok izli sistemin varlığı dikkat çekmektedir. Bu anlayışta, işlenen bir fiil aynı anda disiplinsizlik ve askeri suç

içeriyorsa, bu durumda hem disiplin cezası verilmekte, hem de ceza yaptırımını uygulanmaktadır. Bu şekilde, disiplin cezaları ve askeri cezalar ayrı ayrı varlıklarını korumaktadır. Mevzuatlarında çok izli sistemi uygulayan Avrupa ülkelerine; Türkiye, Fransa, Almanya, Lüksemburg, Polonya ve İspanya örnek gösterilebilir. Çok izli sistemin kabul edilmesindeki en önemli gerekçe, disiplin cezaları ile askeri cezaların korudukları hukuki menfaatin birbirlerinden farklı olmasıdır. Disiplin cezalarında amaç, ordunun geleceğe yönelik etkinliğini güvence altına almak ve nizamını muhafaza etmektir. Bu doğrultuda, disiplinsizlikler ivedi bir şekilde yok edilmekte ve böylece disiplinin yeniden tesisi sağlanmaktadır. Askeri ceza yaptırımlarındaki amaç ise geçmişe yönelik olarak, faile işlediği suça binaen kanunlarda ceza olarak düzenlenmiş bedeli ödettirmektir. Buna karşılık, Belçika ve Hollanda gibi bazı ülkelerin mevzuatlarında çok izli sisteme yer verilmemekte ve bu durumda aynı fiil için hem disiplin cezası hem de askeri ceza yaptırımını uygulanmamaktadır (Değirmenci, 2015: 490; Nolte-Krieger, 2003: 133-134).

Bütün devletlerin askeri disiplin hukukuna ilişkin mevzuat düzenlemelerindeki ortak amaç; ordunun etkinliğini güvence altına almak, ordunun saygınlığını ve nizamını muhafaza etmek, disiplinsizliği ivedi bir şekilde yok ederek disiplini sarsılmaz bir şekilde yeniden tesis etmek ve bu şekilde askeri nizamı sağlamaktır. Ayrıca Almanya ve İspanya’da, askeri disiplin hukuku vasıtasıyla asker kişilerin eğitilmesine de katkıda bulunmaktadır (Değirmenci, 2015: 490; Nolte-Krieger, 2003: 136,137).

Karşılaştırmalı Hukukta Günümüzde Uygulanan Disiplin Yaptırımları

Uyarı/İkaz: Uyarı/ikaz cezası, disiplin hukukunda en hafif disiplin cezası olarak düzenlenmiştir. Söz konusu ceza; Türkiye, Belçika, Danimarka, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve İspanya disiplin mevzuatında yer almaktadır. Polonya’da yalnız subaylara uygulanabilen uyarı/ikaz cezası, Almanya’da disiplin cezası olarak düzenlenmemiştir (Değirmenci, 2015: 491; Değirmenci-Tanrıverdi, 2014: 28; Nolte-Krieger, 2003: 136).

Kınama: Kınama cezası, bütün devletlerin disiplin hükümlerinde düzenlenmiştir. Bazı mevzuatlarda kınama cezasının farklı tezahürleri görülmektedir. Bu kapsamda, Almanya ve Birleşik Krallık’ta “şiddetli kınama” cezasının varlığı dikkat çekmektedir. Almanya’da şiddetli kınama; disiplinsizlikte bulunan kişiyi birliğinin önünde yüksek sesle kınamak

suretiyle infaz edilmektedir. Birleşik Krallık'ta ise disiplinsizliği işleyen kişiye daha dikkatli olması belirtilmekte ancak birliğin önünde kınanmamaktadır (Değirmenci, 2015: 491; Nolte-Krieger, 2003: 136,137).

Göz Hapsi: Göz hapsi, kişinin serbest dolaşımına sınırlama getiren bir yaptırımdır. Bu cezada; cezalı kışladan uzaklaşmamakta, müşterek askeri hizmetlerin görüldüğü yerlerden yararlanmamakta ve ziyaretçisi ile görüşebilme hakkı elinden alınmaktadır. Avrupa ülkelerinde göz hapsi cezasının infaz biçimi farklılıklar göstermektedir. Belçika'da göz hapsi cezası sadece silah altında bulunanlar için uygulanırken, Hollanda'da kısa süreli kaçma veya emre itaatsizlik gibi özel suçlar için düzenlenmiştir (Değirmenci, 2015: 491; Şeker-Dağ, 2002: 12 vd.; Duran, 2012: 566 vd). Göz hapsi cezasının süresinde de farklı düzenlemeler dikkat çekmektedir. Belçika'da her seferinde dört saat, dört kere de on altı saate kadar devam edebilen, bir ila dört seferden oluşan bir yaptırım şeklinde düzenlenmiştir. Hollanda'da aralıksız olarak dört güne kadar, İspanya'da sekiz güne kadar, İtalya'da yedi güne kadar, Danimarka'da ise on dört güne kadar bu ceza uygulanabilmektedir. En uzun süren göz hapsi cezası, yirmi bir gün ile Almanya'dadır. Birleşik Krallık'ta göz hapsi denklığında olan "ayrıcılıkların kısıtlanması" cezası subaylara uygulanmamakta, bu ceza sadece erbaş ve erler ile astsubaylar için bir anlam ifade etmektedir (Değirmenci, 2015: 491; Nolte-Krieger, 2013: 137). Türkiye'de göz hapsi cezası 31.01.2013 tarihine kadar yürürlükte kalmış, müteakibinde ise 6413 sayılı TSK Disiplin Kanunu³ ile varlığına son verilmiştir.

Para cezası: Almanya, Lüksemburg, Hollanda, Polonya ve Birleşik Krallık gibi bir çok ülkede para cezasının yaptırım olarak düzenlendiği görülmektedir. Almanya ve Birleşik Krallık'ta para cezasının üst sınırının, cezalının yirmi sekiz günlük ücretini geçemeyeceği şeklinde düzenlenmiştir. Aynı anlayışla Lüksemburg'da para cezasının üst sınırının, cezalının aylık ücretinin 1/5'ini aşamayacağı kaleme alınmıştır. Hollanda mevzuatında para cezasının alt ve üst sınırlarının iki ila kırk beş avro olarak düzenlendiği ve söz konusu sınırlar haricinde herhangi bir cezanın uygulanamayacağı hükme bağlanmıştır. Para cezasını uygulamayan ülkeler arasında Belçika, İtalya ve İspanya dikkat çekmektedir. Bahse konu ülkeler para cezasının, askerlik mesleğinin onurunu zedeleyeceğini, zira askerliğin para için yapılan bir meslek olmadığını

---

³31 Ocak 2013 tarihinde kabul edilmiş olup, 16 Şubat 2013 tarihinde 28561 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

savunmuşlar ve mevzuatlarında para cezasına yer vermemişlerdir (Değirmenci, 2015: 492; Nolte-Krieger, 2003: 137,138).

Hürriyeti Bağlayıcı Disiplin Cezası: Karşılaştırmalı hukukta, hürriyeti bağlayıcı disiplin cezası farklı şekil ve uygulamalarla karşımıza çıkmaktadır. Belçika’da hafif hürriyeti bağlayıcı ve ağır hürriyeti bağlayıcı ceza olarak iki ceza şekli dikkat çekmektedir. Hafif hürriyeti bağlayıcı disiplin cezasının; silah altındakilere alt sınır bir, üst sınır sekiz gün olmak suretiyle kışladan ayrılmama şeklinde uygulandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu süreler aralığında cezalı, müşterek eğitim faaliyetlerinde yer almakta ancak sosyal açıdan kısıtlanmaktadır. Bu kapsamda; kantinden yararlanma, sigara içme yeri olarak belirlenmiş alanları kullanma, istirahat etmek suretiyle dinlenme odalarından faydalanma hakkı kısıtlamalara tabi tutulmaktadır. Ağır hürriyeti bağlayıcı disiplin cezasında da ceza süresinin üst sınırı sekiz gün olarak düzenlenmiş ancak ceza infaz koşulları itibariyle farklı hükümler getirilmiştir. Buna göre cezalı, bir odada kapalı tutulmak suretiyle ceza süresi bitene kadar odadan ayrılamıyordu. Fransa’da Savunma Bakanının, üst sınırı kırk gün olacak şekilde hürriyeti bağlayıcı ceza verebilme hakkı bulunmaktadır. Kişi, ağır disiplinsizlik halleri olarak düzenlenmiş veya ceza hukukunda yaptırım olarak düzenlenmiş fillerden birini işlediğinde gözaltına alınabilirdi. Almanya’da söz konusu ceza, alt sınır üç gün, üst sınır 3 hafta olacak şekilde uygulanabilmektedir (Değirmenci, 2015: 492; Poretschkin, 1999: 162). Polonya’da hürriyeti bağlayıcı cezalar, “koğuş hapsi” ve “tecrit hapsi” şeklinde ayrı ayrı düzenlenmiştir. Koğuş hapsinin ceza infaz koşullarının, göz hapsine yakın olduğunu söylemek mümkündür. Tecrit hapsi cezasının verilmesinde ise askeri mahkemelerin yetkili olduğu anlaşılmaktadır (Değirmenci, 2015: 492; Nolte-Krieger, 2003: 138). Türkiye’de ise 6413 sayılı TSK Disiplin Kanunu uyarınca disiplin kurulları ve disiplin amirlerince verilebilen “hizmet yerini terk etmeme” cezasının infaz koşullarının bu ceza ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Buna göre ceza verilen kişi, günlük mesai sona erdiğinde kışladan ayrılamamakta ve hizmete devam etmektedir (Değirmenci, 2015: 522).

Aylık Kesilmesi: Karşılaştırmalı hukukta, aylık kesilmesi cezasının çok fazla tercih edilen bir yaptırım olmadığı bilinmektedir. Almanya ve Birleşik Krallık’ta aylık kesilmesi cezasına yer verildiği görülmektedir (Değirmenci, 2015: 493; Nolte-Krieger, 2003: 139). Türkiye’de 6413 sayılı TSK Disiplin Kanununda “aylıktan kesme” adı altında uygulanan ceza, cezalının sosyal

güvenlik mevzuatında belirlenen prime esas kazanç tutarından yapılan kesinti biçiminde tezahür etmiştir (Değirmenci, 2015: 522).

Rütbenin Geri Alınması: Karşılaştırmalı hukukta, rütbenin geri alınması cezasını uygulayan makamlar açısından değişkenlikler bulunmaktadır. Avrupa ülkelerinden; Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İspanya, İtalya ve Polonya'da rütbenin geri alınması bir disiplin cezası olarak kabul edilmiştir. Almanya'da bu cezanın askeri mahkemeler tarafından verildiği görülmektedir. Fransa, İspanya ve Polonya'da disiplin amirlerine söz konusu cezayı uygulama yetkisi tanınmıştır. Birleşik Krallık'ta ise disiplin amirlerinin ve askeri mahkemelerin ayrı ayrı cezalandırma yetkilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır (Değirmenci, 2015: 493; Nolte-Krieger, 2003: 139). Türkiye'de ise 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu⁴na göre rütbenin geri alınması cezası, onbaşı ve çavuşlar için uygulanmaktadır (Değirmenci, 2015: 250).

Silahlı Kuvvetlerden Çıkarılma: Silahlı Kuvvetlerden çıkarılma, karşılaştırmalı hukukta genel olarak kabul gören bir disiplin cezasıdır. Avrupa ülkelerinden bu cezayı uygulamayan tek ülkenin Danimarka olduğu anlaşılmaktadır. Almanya'da söz konusu cezayı askeri idari yargı makamları uygularken, Birleşik Krallık'ta yetki askeri mahkemelere bırakılmıştır. Buradan da görüleceği üzere, ceza infazına yetkili olan makamlar farklılık göstermektedir. Disiplin amirlerine geniş yetkiler verilen Belçika, İspanya ve Polonya'da, disiplin amirleri aynı zamanda silahlı kuvvetlerden çıkarma cezası da uygulayabilmektedir (Değirmenci, 2015: 493; Nolte-Krieger, 2003: 139,140). Türkiye'de ise 6413 sayılı TSK Disiplin Kanunu uyarınca bu cezayı verme yetkisi sadece yüksek disiplin kurullarına tanınmıştır (Değirmenci, 2015: 524).

Rütbe Terfiinin Engellenmesi: Rütbe terfiinin engellenmesi, Avrupa ülkelerinden Almanya, Fransa ve İspanya'da disiplin cezası olarak düzenlenmiştir. Bu ceza; Almanya'da Disiplin Kurulu, İspanya'da ise Savunma Bakanı tarafından verilebilmektedir (Değirmenci, 2015: 493; Nolte-Krieger, 2003: 140). Türkiye'de ise 926 sayılı TSK Personel

---

⁴22 Mayıs 1930 tarihinde kabul edilmiş olup, 15 Haziran 1930 tarihinde 1570 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

Kanununa⁵ göre açığa alınan veya tutuklanan subaylar için yargılama bitene kadar bir idari tedbir olarak uygulanmaktadır.

Rütbenin veya Hizmetin Geçici Olarak Askıya Alınması: Avrupa ülkelerinden Belçika, Fransa ve İtalya’da düzenlenmiştir. Fransa’da bu cezanın üst sınır üç yıl olacak şekilde uygulandığı görülmektedir (Değirmenci, 2015: 493; Nolte-Krieger, 2003: 140).

Ceza Olarak Eğitim ve Diğer Görevlerin Uygulanması: Avrupa ülkelerinden Danimarka ve Hollanda’da bu ceza uygulanırken, asker kişinin rütbesi göz önünde bulundurulmakta ve ceza günlük mesai saatleri haricinde infaz edilmektedir. Hollanda’da ise ceza süresi tahdidi olarak düzenlenmiştir. Buna göre ceza, bir ay içerisinde en fazla on beş gün verilebilmekte ve her bir on günlük çalışma devresi için azami üç saat olabilmektedir. Söz konusu sınırlamadan dolayı ilgili ayda bitirilemeyen ceza süresi, bir sonraki aya aktarılmaktadır (Değirmenci, 2015: 493; Nolte-Krieger, 2003: 140,141). Türkiye’de ise disiplin amirleri ve disiplin kurulları tarafından verilebilen ve 6413 sayılı TSK Disiplin Kanununda düzenlenen “hizmetten men” disiplin cezasının bu kapsamda olduğu söylenebilir. Buna göre, erbaş ve erler günlük eğitim çizelgesine dahil edilmemekte, bunun yerine ceza olarak müşterek askeri ve idari hizmetlerin ifasında kullanılmaktadır (Değirmenci, 2015: 524).

Sonuç ve Değerlendirme

Devlet teşkilatı içerisinde en önemli unsurların başında hiç şüphesiz ordular gelmektedir. Bu yapı içerisinde ordular, milli savunmaya yönelik her türlü saldırıyı silahlı güçlerini de kullanmak suretiyle ortadan kaldırmak ve düşman unsurlarını yok etmek amacı güderler. Bu amaca ise ancak çelikleşmiş bir disiplin anlayışı ile ulaşılabilir.

Ordular, yetiştirdiği mensuplarına devleti ve milleti ayakta tutmak için canını feda etmeye hazır olmayı bir “ölkü” olarak benimsetmek zorundadırlar.

---

⁵27 Temmuz 1967 tarihinde kabul edilmiş olup, 10 Ağustos 1967 tarihinde 12670 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Emirleri derhal yerine getirme anlamı taşıyan “mutlak itaat” kavramı, orduları sivil kurumlardan ayıran en önemli unsurdur. Bu anlayışla, ordunun temeli disiplin, disiplinin temeli de mutlak itaat olarak benimsenmiş ve emre itaatsizlik fiilleri askeri mevzuatlarda ağır müeyyidelere tabi kılınmıştır.

Yapısı gereği “otorite” ve “hiyerarşi” kavramları üzerinden varlıklarını sürdüren orduların, iç işleyişinde “disiplin” ve “mutlak itaat” prensiplerini sivil hukuk kuralları ile sağlaması mümkün değildir. Bu anlayışla, ordular kendi mensuplarına özel mevzuat niteliğinde olan askeri mevzuatı uygulamaktadırlar.

Sonuç olarak; askeri disiplinin temelini oluşturan mutlak itaat kavramı, ordu mensuplarının birbirine sıkı sıkıya bağlı hiyerarşik yapıda varlık göstermeleri, orduların buldukları konum itibarıyla özel niteliğe sahip olmaları ve ordu disiplininin ancak askeri hukuk kuralları ile sağlanabilmesi ihtiyacı ayrı ve özel nitelikte bir askeri mevzuatı gerekli kılmıştır. Bu ihtiyaç, karşılaştırmalı hukukta da kabul görmüş ve halen varlığını sürdürmekte olan askeri ceza ve disiplin hukukunun tarihsel temellerini oluşturmuştur.

Kaynakça

Alinge, C. (1967). *Moğol Kanunları*, (Çev: Coşkun Üçok), Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Bröckling, U. (2001). *Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, (Çev: Veysel Atayman), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Değirmenci, O. (2015). *Askeri Ceza ve Disiplin Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Değirmenci, O. (2008). “Askeri Ceza Hukukunda Emre İtaatsizlikte Israr Suçu”, *KHO Bilim Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, ss.1-35.

Değirmenci, O.-Tanrıverdi B. (2014). *Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu Şerhi*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

A. KARAKURUMER

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October 2021): 220-237 (Atf için/To cite).

- Duran, G. Y. (2012). *Askeri Disiplin Hukuku*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.
- Erman, S. (1983). *Askeri Ceza Hukuku Umumi Kısım ve Usul*, İstanbul, Ūdal Neşriyat.
- Erman, S. (1994). *Askeri Yargıtay'ın 80'inci Kuruluş Yılı Sempozyumu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Gilisen, J. (1982). "Askeri Hukukun BugŪnkŪ Evrimi Ūzerine Genel Bildiri (II)", (ev: Nail Sucu), *Yargıtay Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1-2, ss.7-22.
- Işık, İ. (2004). "Karşılaştırmalı Askeri Yargı Sistemleri", *Askeri Adalet Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 119, ss.97-135.
- Kangal, Z. (2012). *Askeri Ceza Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Kardaş, Ū. (1992). *Hakim Bağımsızlığı Açısından Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yetkileri*, İstanbul, Kazancı Yayınları.
- Nolte, G.-Krieger H. (2003). "Comparison of European Military Law Systems", in: *European Military Law Systems*, Berlin.
- Poretschkin, A. (1999). "Almanya'da Yargılama ve Askerî Yargılama Bundeswehr'de Yargı İadesi", in: *Askeri Yargıtay'ın 85'inci Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara, Genelkurmay Basımevi.
- Sakaryalı, Z. (1944). *Askeri Ceza Hukuku Notları*, İstanbul, Resimli Ay Matbaası.
- Seviğ, V. R. (1952). "Askeri Adalet", *Ankara Ūniversitesi Hukuk FakŪltesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1-2, ss.237-299.
- Seviğ, V. R. (1955). *Askeri Adalet*, Ankara, GŪzel Sanatlar Matbaası.
- Şeker, Y.-Dağ, R. (2002). "Hollanda Askeri Yargı Sistemi", *Askeri Adalet Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 115, ss.3-12.

A. KARAKURUMER

ÇAKÚ KAREFAD, ÇAKÚ Karatekin Edebiyat Fakóltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October 2021): 220-237 (Atf için/To cite).

Şimşek, M. (2010). *Askeri Ceza Hukuku Genel Hükümler*, İzmir, Hv.Tek.Ok.K.lığı Basımevi.

Şimşek M. (2011). *Karşılaştırmalı Hukukta Askeri Yargı*, İzmir, Kazancı Kitabevi.

Taşkın, R. (1943). *Askeri Ceza Kanunu Şerhi*, Ankara, Harp Okulu Basımevi.

Tiftik, L. (2004). *Türk Askeri Ceza Hukukunda Emre İtaatsizlik Suçları*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Ulukanlıgil M. (2001). *Askeri Yargıda İtaatsizlik Suçları*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ulukanlıgil, M. (2003). *Tanzimat'tan Günümüze Askeri Yargı ve Askeri Temyiz Mahkemesinin Tarihsel Gelişimi*, Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.

Yılmaz, H. (2005). "Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Savunma Hizmeti", *AÜHFD*, Cilt: 54, Sayı: 4.

ÇAĞDAŞ SANATLARDA KANAĞIE'NİN EVRİMİ

Emine KOAK¹

Öz

Hemen hemen her geçen kız çocuĐunun, eli iĐne tutabilecek aŐamaya geldiĐinde renmeye baŐladıĐı ve çeyiz sandıklarının demirbaŐ iŐlemeleri arasında olan kanavieler, dŪn olduĐu gibi bugŪn de nesilden nesile aktarılan ve kŪltŪr tarihi açısından önem arz eden iŐlemelerimizdendir.

GŪnŪmŪz sanatçıları, kŪltŪrleri ve kuŐakları birbirine baĐlayan bu geleneksel tekniĐi, modern bir grafiĐe dnŪŐtŪrmeyi dolayısı ile baĐlamının dıŐına çıkarmayı veya anlamını yeniden inŐa etmektedirler. GeçmiŐin izlerini taŐıyan kanaviçe gibi çeŐitli iŐleme tekniklerini kullanarak yetenekli ellerinde, görsel bir Őolene dnŪŐtŪrmeyi baŐarmıŐlardır.

Son yıllarda farklı disiplinlerde hem kŪltŪrel, hem coğrafik hem de kimliksel açıdan disiplinler arası deneyimlere rastlanmaktadır. Bu deneyimler sanat alanındaki arayıŐlara da katkı sağlamaktadır. Sanatçılar da kimi zaman g ettiklerinde yeni ortamdaki kimlikleriyle ve bellekleriyle geleneksel ve modern algıların arasında kendi yerlerini bulmaya gayret etmektedirler.

Bu çalıŐmada; kŪltŪrleri ve kuŐakları birbirine baĐlayan geleneksel kanaviçe tekniĐini, yeniden inŐa etmeyi baŐaran sanatçıların bazı eserlerinde uyguladıkları enstelasyon uygulamaları ile kanaviçenin disiplinler arası iliŐkilerde önemi irdelenmiŐtir. Yerel ve kŪltŪrel unsurları kanaviçe ile tasarımlarında kullanan farklı disiplinlerdeki sanatçıların kanaviçe uygulamalı eserleri literatŪr taraması yapılarak yorumlanmıŐtır.

Anahtar Kelimeler: Kanaviçe, apraz iğne, etamin, goblen, aĐdaŐ sanat

---

¹ Dr.ÖĐr.Ūyesi Çankırı Karatekin Sanat Tasarım ve Mimarlık FakŪltesi Tekstil ve Moda Tasarımı BlŪmŪ, eminekocakgsf@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7202-6718.

Makale gnderilme tarihi:29 EylŪl 2021, Makale kabul tarihi:17 Ekim 2021

Makale tŪrŪ: AraŐtırma Makalesi

THE EVOLUTION OF CROSS-THROW IN CONTEMPORARY ARTS

Emine KOÇAK

Abstract

Cross-stitch, which is among the fixtures of dowry chests, which almost every young girl begins to learn when she can hold a needle, is one of our embroidery that has been handed down from generation to generation today and is important in terms of cultural history.

Today's artists are trying to turn this traditional technique, which connects cultures and generations, into a modern graphic, thus taking it out of its context or reconstructing its meaning. They have succeeded in turning it into a visual feast in their talented hands by using various embroidery techniques such as cross-stitch bearing the traces of the past.

In recent years, interdisciplinary experiences have been encountered in different disciplines, both culturally, geographically and in terms of identity. These experiences also contribute to the pursuits in the field of art. Artists sometimes try to find their own place between traditional and modern perceptions with their identities and memories in the new environment when they migrate.

In this study; The installation practices of the artists who succeeded in reconstructing the traditional cross-stitch technique, which connects cultures and generations, in some of their works, and the importance of cross-stitch in interdisciplinary relations were examined. Cross-stitch applied works of artists from different disciplines who use local and cultural elements in their designs with cross-stitch were interpreted by scanning the literature.

Keywords: Cross-stitch, cross stitch, etamine, tapestry, contemporary art

Giriş

Kanaviçe İşlemeleri Hakkında Genel Bilgi

Tipik olarak kadınsı bir ayırımı işaretli haline gelen kanaviçe işlemleri, geleneksel el sanatlarımızdan biridir. Çok eski tarihlerden bu yana yapılmakta olan bu zevkli ve gösterişli işleme türü, bir anlamda bir toplumun yaşam biçimini yansıtan, toplum içinde değişik işlevleri olan ürünlerdir. Kadının, evinin her açısını süsleyen havlular, masa ve sandalye örtüleri, minderler, kilimler, perdeler, seccadeler, duvar halıları veya korkuluklarda yer almıştır.

Kanaviçenin hangi tarihlerde ortaya çıktığını kesin olarak gösterecek tarihi ve arkeolojik buluntuya bugüne kadar rastlanmamıştır. Bu tür sayılı işleme türlerinin M.S. 618-907 yıllarında Çin Tang Hanedanlığı döneminde var olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Bu dönemlerde kanaviçenin Çin'den Avrupa'ya doğru tekstil ticareti yoluyla ya da haclı seferleri ile gitmiş olabileceği düşünülmektedir (Can, 2017: 319-334).

M.Ö. 6. yüzyıla kadar uzanan kanaviçe işi, eski Mısır mezarlarında ve Orta Çağ kiliselerinde, Tang Hanedanlığı döneminde Çin'de, M.S.1066 olaylarını tasvir eden Britanya'daki Bayeux halısında gözlenen çapraz dikiş biçimlerine rastlanmaktadır. 15.y.y. da Çapraz dikiş Britanya'ya getirildi ve son birkaç yüz yılda popülerlik kazandı (Fotoğraf 1-2). İngiltere diğer nakışlara odaklandığından bunun dışında kalmış. Daha sonraları çapraz nakış Aragonlu Catherine, Henry VIII'in gömleklerini dikmesiyle blackwork ile birlikte girerek popüler olmuştur (URL1) .

Fotoğraf 1-2. Kanaviçe örnek bezleri. Mildred Mayow, 1633, Müze no. T.194-1927 ve E. Pratt, 1886, Müze no B.547-2016. Victoria ve Albert Müzesi, Londra (URL1).

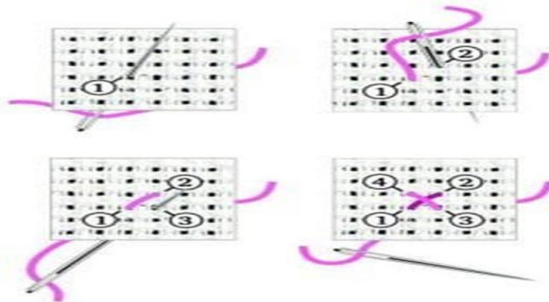

TŪrke karşılığı ile çapraz dikiş anlamına gelen kanaviçe, “cross stitch” adıyla bilinmektedir. Sayılı iğneler grubu altında incelenen kanaviçe, kaynaklarda uygulama biçimi olarak birbirleriyle benzerlik gŖsteren diğer tekniklerle birlikte genellikle ‘arpı iři’ olarak bilinmektedir. Hristo teyeli olarak bilinen iđne çeşidinin de bu gruptan olduğunu sŖylemek mŷmkŷndŷr. XV. yŷzyılda Paris’te Goblen isimli bir ailenin tek telli kanaviçe bezi ŷzerine işlenen çeşitli kanaviçe iğneleri ilk defa ve uzun zaman bu aile tarafından yapıldığı için bu tek telli kumaş ve işlenen iř “Goblen” veya “Goblen iři” adını taşımaktadır (Eron, 1984: 45).

Goblen iğnesinin bir çeşitlenmesi olan Slav iğnesi ise 16. yŷzyılda TŪrk işlemelerinde gŖrŷlen bir iđne çeşididir XIX. yŷzyılda Osmanlı sarayında goblen iğnesi ve goblen iğnesinin bir çeşitlenmesi olan çapraz iğnenin uygulandığı da ifade edilmektedir (Barışta, 1984: 22; Barışta, 1997: 45). Fakat teknik açıdan kaynaklarda pek gŖrŷlmemektedir.

Dokumanın iplikleri sayılarak yapılan nakış tekniklerinden olan kanaviçe, kumaşın iplikleri ŷzerinde yŷrŷtŷlen iğneler grubundandır. Halk işmeleri arasında TŪrk ve dŷnya kadınlarının en çok ve yaygın olarak uyguladığı kanaviçe, seyrek dokunmuş keten bezin ŷzerine renkli ipliklerle, çarpı ŷeklinde yapılan işlemedir (Fotođraf 3). Kanaviçe ŷrneklerinde en çok kullanılan iplik pamukludur. Bununla birlikte işleme yapılacak yŷzeye gŖre polyester içerikli iplikler veya ipek gibi farklı hammaddelerden ŷretilen iplikler de kullanılmaktadır.

Kanaviçe bezinin ortasında boş kalan karelere, diyagonal bir biçimde ‘x’ ŷeklinde ipliklerin atılması ile oluşturulmaktadır. “ift iğne, fıştık iğne, çift baş iğnesi, apraz İzmir iğnesi” gibi çeşitlenmeleri bulunmaktadır (Korkusuz, 1980: 149; Eron, 1984: 18).

Fotoğraf 3. Kanaviçe tek iğnesi yapım tekniği (URL2).

Kanaviçe işlemleri genellikle sayılması oldukça kolay olan etamin denilen kumaş üzerine yapılmaktadır. İpliği sayılmayan kumaşlar üzerine kanaviçe (çapraz iğne) tekniğini uygulayabilmek için kanaviçe bezi denilen bir kumaş kullanılmaktadır. İşlenecek motiflerin veya bordürün ölçülerine uygun olarak kesilen kanaviçe bezi, işlenecek esas kumaş üzerine teyellenerek işlenebilmektedir. İşleme sırasında kanaviçe kumaşının karelerinden faydalanılır. İşleme tamamlanınca kanaviçe bezinin, en ve boy iplikleri çekilmek suretiyle, motifin esas kumaş üzerinde kalması sağlanır. Bu sebeple kanaviçe tekniği (çapraz iğne), üzerine uygulandığı kanaviçe kumaşının adını taşımaktadır (Fotoğraf 4). Kanaviçe bezi, keten ve kenevir gibi liflerden, bez ayağı dokuma tekniğine sahip, seyrek görümlü bir tekstil ürünüdür. Atkı ve çözgü yönünde eşit aralıklarla yan yana getirilmiş iki sık iplik sıraları ile çift telli olarak dokunan kanaviçe kumaşı, delikli kareler görünümündedir. Kanaviçe bezinde karelerin boyutları küçük veya büyük olabilmektedir. Halk arasında, küçük karelere sahip olan (sık kanaviçe), büyük karelere sahip olan kumaş ise “seyrek kanaviçe” olarak adlandırılmaktadır (Fotoğraf 5). Kanaviçe kumaşının sık ya da seyrek olması, işlenen motiflerin büyük veya küçük olmasını sağlamaktadır. Kanaviçe bezi, işleme ile işlenen kumaş arasında kullanılan bir geçettir.

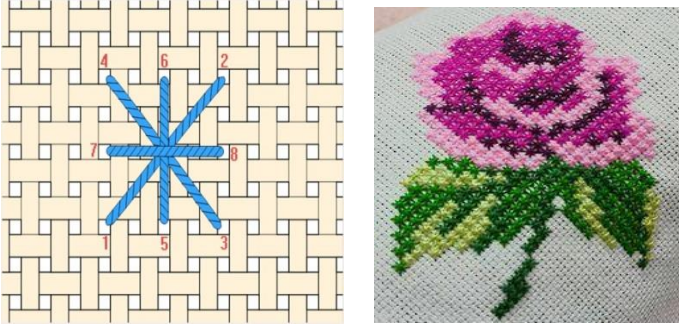

Fotoğraf 4. Etamin (URL 3).

Fotoğraf 5. Kanaviçe bezi (URL 4).

Kanaviçe işlemlerinde desenin büyük veya puanlarının daha iri olması istendiğinde, “kanaviçe çift iğne” adı verilen bir teknik daha bulunmaktadır. (Fotoğraf 6-7).

Fotoğraf 6-7. Kanaviçe ift iğne (URL5-URL6).

KŪltŪrler arası iliřkilerde kanaviçenin eskiden beri eyizlerde, ev tekstil ūrŪnlerinde, giyimde, çeřitli aksesuar ve hediyeelik eřyalarda kullanıldıđı bilinmektedir. Ancak sosyo-ekonomik durumun da geliřmesiyle birlikte estetik fikrin deđiřmesi, toplumsal zevkler ile yařam biçimlerindeki deđiřimler ve modern sanat arayıřları sanatçıları yeni bir arzuya yŪnlendirmiř, tipik olarak kadınsı bir ayırımın iřareti haline gelen kanaviçenin kavramsallařtırılarak sanatsal ifadelerde yer bulduđu gŪzlenmektedir.

Kanaviçeyi geleneksel bađlamının dıřına çıkarmayı veya yeniden inřa etmeyi hedefleyen gŪnŪmŪz sanatçıları, geçmiřin izlerini tařıyan iřleme tekniklerini kullanarak yetenekli ellerinde, gŪrsel bir řŪlene dŪnŪřtŪrmeyi bařarmıřlardır. Bu geleneksel teknik, eli iğne tutabilen her ge kız çocuđunun, hemen ūđrenmeye bařladıđı ve çeyiz sandıklarının demirbař iřlemeleri arasında yer almaktadır. Kanaviçe iřlemeleri, kŪltŪrel yollarla nesilden nesile aktarılan ve kŪltŪr tarihi açısından ūnem arz eden iřlemelerimizdendir. Son yıllarda farklı disiplinlerde uygulanan kanaviçeli iřlemelerde hem kŪltŪrel, hem cođrafik hem de kimliksel açıdan disiplinler arası deneyimlere rastlanmaktadır. Kanaviçe uygulayıcıları, kimi zaman mevcut kimlikleriyle ve bellekleriyle, geleneksel ve modern algıların arasında kendi yerlerini bulmaya gayret ederken bu yeni deneyimleri ile sanat alanındaki arayıřlara da katkı sađlamaktadır.

Bu çalıřmada; kŪltŪrleri ve kuřakları birbirine bađlayan geleneksel kanaviçe tekniđini, yeniden inřa etmeyi bařaran bazı sanatçıların eserlerinde uyguladıkları enstelasyon uygulamaları ile kanaviçenin disiplinler arası iliřkilerde ūnemine vurgu yapılmaktadır. Kanavienin, kŪltŪrel deđiřim ve geliřimlerin yansımalarını, sanatta sessizce icra edilen bir yapı olmaktan çıkarmak ve literatŪre bu anlamda katkı sađlamak açılarından, farklı

E.KOÇAK

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atıf için/To cite).

disiplinlerdeki sanatçıların kanaviçe uygulamalı eserleri incelenerek bu makalede yorumlanmıştır.

Çağdaş Sanatta Kanaviçe

KŪreselleřme kavramının hayatımızda her alanda hissedildiği bu dŪneme sanatçılar da kendilerini yeniden değerlendirmektedirler. Çaėdař sanatta yeni ilham kaynakları yaratarak yeni anlatım yolları bulmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda gŪnlŪk hayatta karşılaşılan birçok nesne, kavram sanatçılar tarafından kullanılarak sanatsal çalışmalarına zenginlik katmışlardır.

Sanat yapıtlarında, sanatçının ve her dŪnemde gelişen sanat tanımının yanında bireyin kendisini, ifade ettiği kavramlar ile ifade yollarının hatta tekniklerin değişmesi veya gelişmesi kaçınılmazdır. Modernleřmenin ve modernizmin bir uzantısı olarak yaşanan sosyo-ekonomik ve kŪltŪrel gelişimler, toplumlarda yeni yapılandırmalara yol açmıştır (Yılmaz, 2011: 129).

Avrupa’da 20. yŪzyıl sanatçıları bir taraftan eserlerinde geçmiř dŪnemin eserleriyle kasıtlı olarak bir rekabet içerisine girerken bir taraftan da dŪřŪncelerini, geçmiř kŪltŪrlerle harmanlayarak eserlerine gŪreceli ironi katmayı bařarmıřlardır. Oluřturulan yeni eserler farklı kŪltŪrlerden yapılan alıntıyla bambařka bir etki kazanırken, modern eserin ŲzgŪn duruřunu da gŵstermeye çalıřmıřlardır (Butler, 2010: 54).

‘Kavramsal Sanat’ akımıyla bařlayan ve disiplinlerin kendine ŲzgŪ klasik araçlarının dıřına tařan arayıřları, sanatsal malzeme anlayıřında Ųnemli deėiřikliklere yol açmıř, disiplinler arası çalıřmaları beraberinde getirmiř ve ‘malzeme estetiėi’, ‘malzemenin anlamlandırılması’, ‘maddi kŪltŪr’ gibi yeni arařtırma alanlarının oluřumuna katkı saėlamıřtır (Ųzkendirci, 2014: 3). Çaėdař sanatta nakıřın kendini kabullendirmesi hatta bir devrime dŵnuřmesi bu alanların yeniden tanımlanmasını gerektirmiřtir. GŪnŪmŪze kadar nakıř (embroidery), goblen (tapestry), iėne iři (needle work) olarak kavramsallařtırılan tŪm ipliėe dayalı sanat biçimleri; “tekstil sanatı (textile art)”, “lif sanatı (fiber art)” ya da “kumař sanatı (fabric art)” olarak yeniden kavramsallařtırılmıřtır (Lunin, 1990: 713).

Geleneksel yŵntemlerle oluřturulan motif, kompozisyon ve estetik kriterler, toplumların tarihi ve inançları doėrultusunda řekillenmektedir. Toplumların geleneksel iřlemelerinde gŵzlenen kŪltŪrel deėiřim ve geliřimlerin

yansımaları, çok az değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Geleneksel işlemlerle sessizce icra edilen bir yapının ortaya çıkmasıyla birlikte mevcut yerel ve kültürel unsurların evrensel tasarımlara aktarılması da Postmodernizm döneminde iyice belirginleşmiştir.

1970’li yıllardan sonra postmodernizm ile birlikte tekstil tasarımlarında yerel ve kültürel unsurlar kullanılmaya başlamıştır. Popüler kültür öğelerinin, değişik biçim ve formlar ile bir araya getirilerek uygulanmasıyla birlikte geleneksel öğelerin farklı uygulamalarda, örneğin iç dış dekorasyon ürünlerinde de kullanıldığı gözlenmektedir.

Tekstil tasarımlarında etnik, kültürel ve yerel unsurların kullanılması eğiliminin günümüzde yeniden bir yükselme eğilimi gösterdiği gözlenmektedir. Tasarımlarda çoğu zaman farklılık ve özgün olma yüceltilirken, kimlik kavramının da özünde yeniden biçimlendirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bölgesel yeni kimlikleri arama eğilimleri ile ortaya konan etnik, kültürel ve yerel unsurları içeren koleksiyonlarda artış olduğu gözlenmektedir.

Her kültür kendi geleneklerinden gelen kurallar ile kültürel değerlerini yaratmıştır. Bu değerler; estetik, malzeme, kavram, ideoloji ve tekstil gibi kavramlar altında birbiriyle etkileşim halindedir. Bu gelişmeler son yıllarda farklı disiplinlere hem kültürel, hem coğrafik hem de kimliksel açıdan disiplinler arası deneyimlere yol açmıştır. Bu deneyimler sanat alanındaki arayışlara katkı sağlamıştır. Sanatçılar da kimi zaman göç ettiklerinde yeni ortamdaki kimlik ve bellekleriyle geleneksel ve modern algıların arasında kendi yerlerini bulmaya gayret etmek durumunda kalmışlardır.

Disiplinlerarasılığın gelişimi ise, modern sanat akımları üzerinden olmuştur. Bu gelişim ve dönüşümün taşıyıcısı kübizmin deneysel uygulamalarından doğan ve farklı evren kavrayışlarını dile getiren kolaj ile başlamıştır. Kolaj, birbirine hiç benzemeyen öğelerin bir araya getirilerek bir yapıt ortaya koyma tekniğidir (Lynton, 1991: 66).

Aktarımlarında doğanın dış gerçeği yerine kendi iç gerçekleriyle özdeşleşmiş formları sergileyen ve alıcının yorumuna sunan bazı sanatçılar doğada biçimi bulunmayan non-figuratif olarak nitelendirebileceğimiz biçimlerle yeni bir dünya yaratmışlardır. Arap harfleri gibi simgesel yazılı bezemeler ve geometrik birimlerle oluşturdukları şekillerle de evrensel beğeniye ulaşmaya çalışmışlardır.

Geleneksel nakışlar, geleneksel sanatın ihtişamını bünyesinde barındıran, mükemmel kültür mirasının önemli bir parçasıdır. Günümüzde sosyal ekonominin gelişmesiyle birlikte bilgi sisteminin yenilenmesi, estetik fikrin değişmesi, onu modern sanat arayışı haline getirerek yeni bir arzuya yönlendirmiştir. Toplumsal zevkler ve yaşam biçimlerindeki değişimler, teknolojik donanımın birlikte yeni bir boyut kazanarak, geçmişin izlerini taşıyan çeşitli tekstil sanatları ve süsleme teknikleri farklı disiplinlerdeki sanatçıların yetenekli ellerinde, görsel bir şölene dönüşmüştür.

Tekstil ürünlerinin kullanım amacı ve üzerine yüklenen anlamlar günün koşullarına ve toplumların kültürel yapılarına göre şekillenmektedir. Bu yönden işlemeli ürünler materyal, form ve tasarımlar açısından toplumların özelliklerini yansıtarak günümüze taşıyan kültürel unsurlar olarak kabul görmektedir. Sanayi Devrimi'nden işlemler, yeni tekniklerle yorumlanmış, farklı malzeme kullanımlarıyla birlikte ile yeni tasarım arayışlarına gidilmesine neden olmuştur.

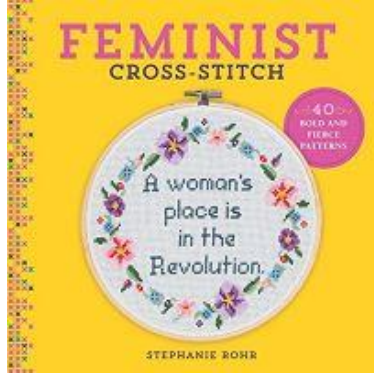
1960'larda İngiltere'de işleme okullarda ve kolejlerde öğretilmeye başlanan işleme ve kanaviçenin 20. yy'a geldiğinde hala kullanılmakta olduğu, pek çok ülkede lonca ve derneklerde eğitiminin artarak verilmeye devam ettiği görülmektedir. Gelişen makine teknolojisi ve diğer modern tekniklerle birlikte işleme ve kanaviçenin güzel sanatlarda da görünürlüğü artmıştır. Yine bu yüzyılda, feminist tasarımlarda çapraz dikişli vurgular ortaya çıkmıştır. Feminist temalar ve feminist kalıp içeren koleksiyonlar ve bazı kanaviçe işi yapanlar, nakış uygulamasının tüm nakışların önemli bir sanat formu olarak kabul edilmesi için baskı oluşturmuşlardır.

Stephanie Rohr'un 2019 yılında basılmış, Lark Crafts isimli kitabında 40 adet cesaret ve şiddet içerikli kanaviçe desenlerine yer verilmiştir. Rohr'un "zanaatçı" feministler için tasarladığı bu kitap, geleneksel kanaviçe işiyle geçen bir çocukluktan sonra, bir zamanlar sadece "kadın işi" olarak görülen kanaviçe işinin artık hem başlı başına bir sanat formu hem de zanaatkarların "düşüncelerini ifade etmeleri ve marjinal gruplara destek vererek protesto etmeleri için bir yol olarak kabul edildiğini belirtmektedir (Fotoğraf 8). Rohr, ruhunu ve inançlarını paylaşan tüm Feminist Kanaviçe işleyenlerle konuştuğunu düşünmektedir. Kitapta her tasarım net bir şekilde grafiklendirilmiştir. Hatta işlemedeki zorluk derecesine göre de puanlandırılmıştır (URL7).

E.KOÇAK

ÇAKÛ KAREFAD, ÇAKÛ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atıf için/To cite).

Fotoğraf 8. Stephanie Rohr'un Kanaviçe Desenleri kitabı (URL7).

Günümüzde bazı sanatçıların kanaviçeyi, kumaş yüzeyinden çıkarıp, sokaklara taşıdığı gözlenmektedir. Kimilerinin moda ya da arkaik olarak nitelendirdiği bu durum aslında kanaviçeli işlemlerin çalışmalara kattığı değerdir. Kanaviçe tekniğinin sokaktaki o kadar uygulanabilir ve o kadar harika görünmektedir ki, bu tekniği daha önce uygulamadığı için kendini suçlayanlar bile olabilir. Kanaviçeyi sokak sanatında uygulama alanları oldukça geniştir. Hatta bu düşünce ile diğer nakış tekniklerinin de kullanılabilceğini akla getirmektedir (Fotoğraf 9-10-11).

Fotoğraf 9-10-11. Kanaviçe sokak çalışmaları (URL8).

Sokağa taşınan bu tasarımlarda dikkat edilecek tek şey ise malzemedir. Kumaş üzerine kanaviçe yapılmadığına göre dayanıklı ve işleme yapmaya elverişli gereçlerin kullanılması daha doğru olacaktır. Yapılmış örneklerde

E.KOÇAK

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atıf için/To cite).

plastik ve bükülebilir dayanıklı tellerin kullanıldığı hatta bazen çiviler ile tasarımların sabitlendiği görülmektedir.

Fotoğraf 12-13. Kanaviçe sokak çalışmaları (URL8).

Bir caddede yürürken uzun zamandır unutulmuş bir yerde cömert bir sanatçının çizdiği bu güzel eserler, Fransız sokak sanatı ikilisi Vanessa ve Stéphane'nin bir projesidir. Şehrin sokaklarında sıradan çitler aracılığıyla ipliklerle renkli ve eğlenceli kanaviçe işlemleri yaratıyorlar (URL 9).

Sanatçılar, göz alıcı karakterlerini ve kanaviçe işlemeyi andıran sahneleri oluşturmak için özenle tasarlanmış normal boyutlu bir deseni renkli ipliklerle değil adeta kendi imza sanatlarını yapmak için iplik yerine kumaş parçaları kullanmaktadırlar. Bazı eserlerde bulunulan mekânın durumuna göre mizahi projelerin üretildiği, yaratılmak istenen etkinin türüne göre basit ve tavsiye bildiren uyarıcı yazılar ile tanımlayıcı ifadeler kullanılmaktadır (Fotoğraf 12-13).

Tasarımcı Raquel Rodrigo, kalın ve rengarenk ipliklerle dokuduğu kanaviçe örneklerini bir enstalasyon çalışmasının parçası olarak, Madrid sokaklarına taşımış, Madrid'in her bir köşesine yerleştirmiştir (Fotoğraf 14-15). İnsana kendini sanki anne evindeymiş gibi hissettiren bu sıcak kanaviçeli tasarımlar oldukça dikkat çekicidir (Diazepam, 2016).

Valensiya'dan Madrid'e kadar hemen her yerde Raquel Rodrigo'nun eserlerine rastlamak mümkündür (Fotoğraf 16-17). Birçok ülkenin çeşitli yerlerindeki binaların duvarlarına kanaviçe çalışmalarını yerleştirmiştir. Senaryo yazarı ve sanatçı Raquel Rodrigo, Madrid çevresindeki cephelerin inşası için kanaviçe işleminin makro ayrıntılarını getiriyor. Renkli enstalasyonları, tel örgü içine sarılan kalın iplerle genişletilmiş çapraz dikiş teknikleri ile işlemektedir. Dekoratif parçalar, yakın ve uzaktan tamamen

E.KOÇAK

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atf için/To cite).

farklı görünen eğlenceli, pikseli bir doku oluşturmaktadır. Raquel'in workshop çalışmaları, Mart 2018'de Madrid Tasarım Festivali'nde sergilenmiştir. (URL10-URL11).

Fotoğraf 14-15. Raquel Rodrigo Madrid sokaklarını kanaviçeyle donatma (URL10).

Fotoğraf 16-17. (URL11 - URL12).

Sanatçı ve tasarımcı olan Ana Martins Lizbon doğumludur. 23 yaşındaki Namı diğer 'Aheneah', grafik tasarımındaki birikimini ve büyükannesinden öğrendiği nakış ve kanaviçe tekniklerini birleştirmiş, sokak sanatı çalışmaları için dijital ve analog tekniklerini bir arada kullanmıştır. Tasarımlarında geleneksel bir teknik olan kanaviçeyi, modern bir grafiğe dönüştürerek, bu bağlamı yeniden inşa etmeyi hedeflemiştir (Fotoğraf 18-19), (URL13).

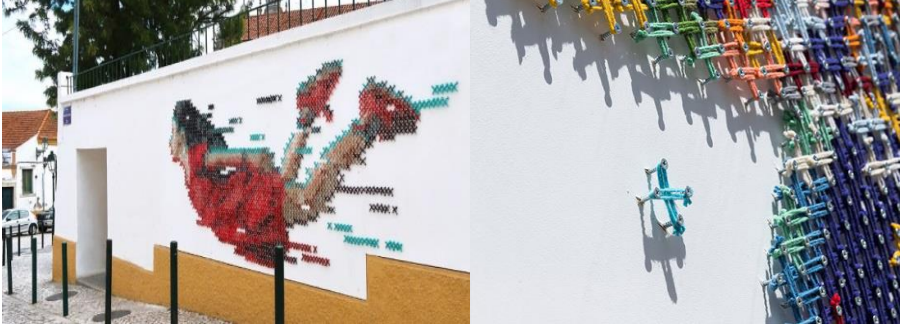
Martins tıpkı kanaviçede olduğu gibi çapraz iğne tekniğini vidalar üzerine sardığı yün ipliklerle uyguladığı bu tasarımlar adeta onun imzası haline gelmiştir. Bu teknikte iyice ustalaşan sanatçı daha büyük boyutlu işler üreterek, Portekiz sokaklarını süslemiştir. "Switch-over", "No glass to hold me back" ve "Semear" gibi birçok çalışmaları yaklaşık 2mx5m.

E.KOÇAK

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atıf için/To cite).

boyutlarındadır. Bu çalışmalarda yaklaşık 700 metrelik ip ve 2300 civarında vida kullandığını belirtmektedir.

Fotoğraf 18-19. Madrid ve Portekiz sokaklarını kanaviçeyle donatma (URL 13-14).

Sanatçının Portekiz'in hemen her yerinde, aynı zamanda İspanya, Fransa ve Birleşik Krallık'ta birçok çalışmaları bulunmaktadır (URL15). WOOL, VU Lisbon ve ESTAU dâhil birçok kentsel sanat festivallerinde ve sergilerinde göz alıcı çalışmaları bulunan Martins, Portekiz'in farklı noktalarında atölye çalışmaları da düzenlemektedir (Fotoğraf 19-20).

Fotoğraf 19-20. Portekiz sokaklarını kanaviçeyle donatma (URL 15).

Metal tabak, tava, kaşık, kürek, lamba, ütü ve hatta arabaların kaportasına dahi kanaviçe desenleri yapan Severija Inčirauskaitė-Kriaunevičienė, genellikle geleneksel kanaviçeden esinlenmiştir. Tasarımcı, kanaviçeyi kumaş yerine metal objeler üzerine yapmıştır. Yaptığı işle farklılığı ve ironiyi birleştirdiğini düşünen sanatçı, Andy Warhol, Joseph Boys, Jeff Koons, Erwin Wurm, Marina Abramovich, Damien Hirst, Jenny Holzer,

E.KOÇAK

ÇAKÜ KAREFAD, ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

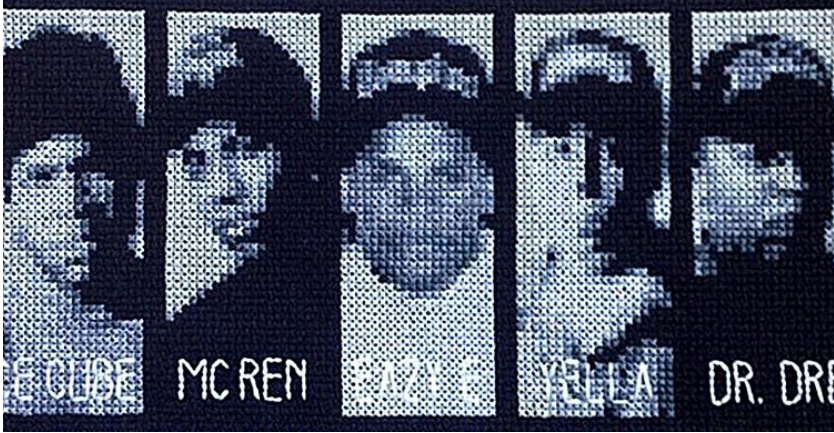
Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atf için/To cite).

Daniel Firman, Banksy gibi sanatçılarla birlikte çeşitli sergilerde yer almıştır (Dalkıranoğlu, 2018) (Fotoğraf 21-22-23).

Fotoğraf 21-22-23. Metalin üzerine kazınan kanaviçe (Dalkıranoğlu, 2018)

Calgary doğumlu sanatçı Dave Lieske, hip hop ve grafiti kültürüyle kanaviçe sanatının alışılmadık kombinasyonu ile kumaş üzerine denemeler yapmış, genellikle silah taşıyan erkekleri, kaslı sert adamlar olarak tasvir etmiştir (Fotoğraf 24). Çok az eğitim ve malzeme gerektirdiği için tasarımlarında kanaviçeyi kullanmayı tercih eden sanatçı mizah kültürünü de eserlerinde kullanmaktadır (URL 16).

Fotoğraf 24. Dave Lieske, Hip hop sanatçı tasvirleri (URL 16).

Heide Janssen, ofis olarak kullandığı odasının duvarlarını 11ftx12ft büyüklüğünde özel olarak kanaviçe yapabilmek için tasarladığı delikli panellerle kaplayarak üzerine çiçek motifli deseni çapraz iğne ile işlemiştir (Fotoğraf 25-26). Kendini daha iyi ifade edebilmenin yolunun bu olduğunu söyleyen tasarımcı panellerin takılıp boyanması ile birlikte işleminin tam 10 gün sürdüğünü belirtmektedir (URL17).

E.KOÇAK

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atıf için/To cite).

Fotoğraf 25-26. Heide Janssen panellere yapılan kanaviçe (URL17).

İnge Jacobsen, kitlesel olarak tŪketilen gŪrŪntŪleri moda, cinsiyet ve pazarlama ūzerine bireysel yorumlara dŪnŪstŪrmektedir. Jacobsen, dergiler ve reklamlar gibi toplu olarak ūretilmiř gŪrŪntŪlere dŪnŪstŪrmek için çapraz dikiřler, nakıřlar, kesimler ve kolajlar yaparak benzersiz bir gŪrŪnŪm kazandırmaktadır (Fotoğraf 25-26). Kitlesel olarak ūretilmiř, ticari gŪrŪntŪlere cesurca dŪzenlemelerle dengeyi yeniden kurmaktadır. Jacobsen, bŪyŪk ūlŪde muhafazakār kadınlıkla iliřkilendirilen nakıřı ile halkın gŪzŪnde kadınların grafiksel muamelesinde bazen kaybolan kadınlığın bir kısmını geri kazandırdıđını dŪřunmektedir. Yani ‘‘hızlı moda’’ olarak sınıflandırılabilir bir Őeyden daha kalıcı bir Őeyler yaptđını belirtmektedir (URL 18).

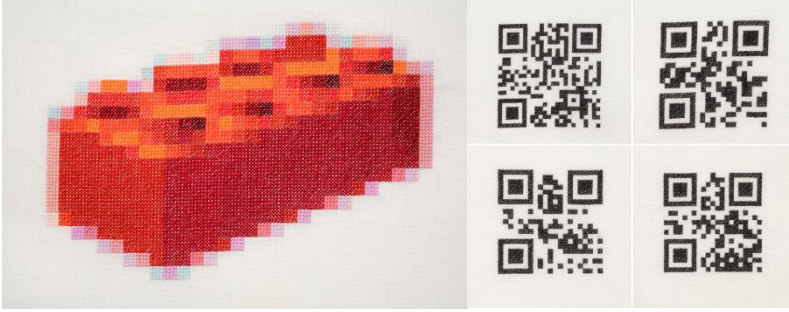
Fotoğraf 25-26. İnge Jacobsen apraz dikişli dergi kapakları (URL18).

E.KOÇAK

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atıf için/To cite).

Norveçli sanatçı Nils Viga Hausken İskandinav geleneğinin çeşitli yönlerini genellikle keten üzerine kanaviçe tekniğinde işleyerek oluşturmaktadır. Politik ve mizahi ifadeler gibi görünen ancak Lego'nun evrensel dilini desenlerine yansıtmaktadır. Sayısallaştırılmış görüntülerdeki parçalar, pikselli mkemellik için işlediği çalışmalarını aslında bir nevi eğlence olarak ifade etmektedir (URL19). QR kod serisi çalışmasının, gerçekten taranabilir olup olmadıkları tartışılabilir ama İnanç. Umut, Aşk ve bir kelebeğin QR koduna dönüşümünü gösteren 'No Time' adlı 18 parçalık bir kanaviçe çalışması da bulunmaktadır (Fotoğraf 27-28).

Fotoğraf 27-28. İnanç. Umut, Aşk - Bir kelebeğin QR koduna dönüşümünü gösteren 'No Time' adlı eserden (URL 19).

Geleneksel uygulamaların yaratıcı ve yenilikçi gelişmelerle yeniden yorumlanması ve sıra dışı bazı malzemelerle uygulanarak yeni imkânlar sunulması ile tasarım alanlarında yeni kavramlar gelişmektedir. Son yıllarda farklı disiplinlerin birbirlerine olan ilgilerinin ve meraklarının artması ile birlikte sanat, tasarım, mühendislik ve bilim alanlarının kendi ilerine dönük yapılarını değiştirmekte ve yeni anlayışlar ortaya koymaktadır. (Koçak, 2017: 144).

Fotoğraf 29-30-31. Kanavieli sa modelleri (URL 20-21-22).

E.KOÇAK

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atf için/To cite).

Fotoğraf 32-33-34. Kanavieli sa modelleri (URL 23-24-25).

Modanın yeni trendlerinden biri olarak kanaviçe ile saçlara Şekil verilmektedir. ‘‘Hair styles’’ akımında, saçlara kanaviçe ile Şekli vermek sadece yapan için değil, yaptırان için de epey sabır gerektirmektedir. Yapılması hiç de kolay olmayan sabırdan öte ayrıca yetenek gerektiren bir uėraŐtır (Fotoğraf 29).

Sonuç

Sanatın gŪnŪmŪzde sadece estetik deėerler ūretmek olmadıėı toplumsal yaŐamı etkin bir biçimde yansıtmak, eleŐtirel bir bakıŐ açısıyla kŪreselleŐen dŪnyadaki iliŐkileri ortaya koymaya çalıŐan bir etki alanı da oluŐturmaktadır. Kanaviçe, ilk zamanlar kŪltŪrel ve çevresel faktörlerin etkisiyle sıradanlık çerçevesinde, sonrasında ayırt edici ve abartılı yaklaŐımlarla evrimsel bir deėiŐim sŪreci yaŐamaktadır. Modadan mimariye birçok sanatsal tasarımlarda kullanılan ve postmodernizm ile tasarımda yeniden yer bulan zgŪn eserlerin kanaviçe teknikleriyle yeniden oluŐturulması sanat akımları ile kurulan baė ve etkileŐimi açısından popŪler kŪltŪrŪn bir göstergesidir ve önemlidir.

NakiŐ sanatçıları artık her açıdan zgŪrlŪėŪ kabul ederek, estetik beėenide nesne karŐısındaki sınırlarını kaldırılmakta ve eserlerinde vasatlıktan uzaklaŐmaktadır. Kendi dŪŐŪnceleriyle öėeler ve kavramlar arasında kurdukları baėı yine kendi hŪnerleriyle iŐleyerek, yaratıcılık aŐamasına ulaŐabilmektedirler.

NakiŐ teknikleriyle oluŐturulabilecek yeni temalar hala araŐtırılmaktadır. Belirsizliklerle dolu karmaŐık konular, resimler, edebiyat, mŪze arŐivleri, askeri tarih, popŪler kŪltŪr, mŪzik, sinema ve televizyon kaynaklarından alınan geniŐ bir etki yelpazesinden yararlanılmaktadır. Portreler, sŪrekli bir temadır ve savaŐtan esinlenen imgeler de nakıŐlı tasarımlara konu olmaktadır.

Başka bir açıdan değerlendirildiğinde; sanat aracı olarak nakışlı eserlerde, sanatçıların, bir yazarın romanındaki hayali karakterlerini kelimelerle tasvir etmesi gibi kumaş ve çeşitli materyalleri kullanarak kanaviçe teknikleriyle yeniden ifade etme olanağı bulmaktadırlar. Bazı sanatsal çalışmalarda doyuma ulaşılmış olan günümüz çağdaş sanat dünyasında; her yapıtın farklı yorumlarla yaşatılmasına ve devam ettirilmesini alışılmadık biçimlerde kullanan Pop art nakış sanatçılarının eserleri izlenmeye değer niteliktedir.

Bir çağdaş sanat alanı olarak nakış sanatının kendini kabul ettirmesinin ardından günümüzde tüm tekstil sanatçılarının bir arada olduğu, eserlerinin görülebildiği, çağdaş tekstil uygulamalarına da bir ses olan Pop art nakışlarda önde gelen sanatçılar ve sanat için forum alanları oluşturulmaktadır. Nakışlı tasarımların çağdaş sanat dünyasında nereye konulduğu pek bilinmese de, sanatsal nakış çalışmaları farklı bağlamlar ve görsel etkiler oluşturmak için tasarlanabilmektedir.

Günümüzde kanaviçe, böylesine eski, geleneksel bir teknik ile daha çağdaş potansiyeli arasında yan yana gelmeyi vurgulamak için kullanılmaktadır. Alternatif malzemeler, sanata ve zanaata yeni bir soluk getirmenin yanı sıra modern motifler ve renk tonlarının kullanılmasıyla günümüz tasarımlarına değer katmaktadır. Sanatçılar, kültürlerin değişkenlerine bağlı olarak kanaviçeden esinlenerek bu eylemsel potansiyeli güncel formlarda yeniden yaratmaktadırlar.

Tekdüzelikten uzaklaşmak isteyen sanatçılar, hayat felsefelerini, duruşlarını geçmiş dönemlerde kullanılan kanaviçeyi kullanarak sosyolojik anlamda da ifade etmek istemektedirler. Geleneksel nakış uygulamaları ile geleneksel kültürü modern tasarımlarla birleştirerek, halk nakışlarının eşsiz cazibesi modern sanatta yaratma ihtiyacını karşılamakta ve uluslararası büyük sahneye taşıyarak küreselleşme ile birlikte işleme kültürünü daha ileriye taşıyabilmektedir. Çok sayıda kişinin, işleme ve kanaviçeye yönelik bu tutumları eğitim, kitap ve video taleplerinin artması, bu antik işlemeye olan ilginin gelecek yıllarda da devam edeceğini kanıtlamaktadır. Kanaviçe sadece ev tekstilinde, giyim sektöründe değil disiplinler arası alanlarda da kendini göstermiştir.

E.KOÇAK

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atıf için/To cite).

Kaynakça

Aiken, S. (1999). *Embroidery & Cross Stitch. Australia.* Craftworld Books Pty Ltd.

Barıřta, H.Ö. (1997). *TŪrk İřlemelerinden Teknikler.* Ankara: Gazi Ūniversitesi Mesleki Yaygın Eđitim FakŪltesi Yayın No: 2.

Barıřta, H.Ö. (1984). *TŪrk İřleme Sanatı Tarihi.* Ankara: Gazi Ūniversitesi Yayın No: 45, Gazi Eđitim FakŪltesi Yayın NO: ; I. Baskı, 1995, II. Baskı.

Butler, C. (2010). *Modernizm.* Pelin Ofset, Ankara, ISBN978-975-298-498-1.

Can, M. (2017). Anadolu TŪrk KŪltŪründe Kanaviçe. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi / Cilt:10, Sayı:20 / 2017 / Aralık s. 319-334.*

Dalkıranoglu, B.(2018). *Kanaviçe: Unutuluyor Derken Daha GŪlŪ Biçimde Dirilen Bir Sanat.* 22 Aralık 2020 tarihinde <https://listelist.com/kanavice-nedir-nasil-yapilir/> adresinden eriřildi.

Diazepam, (2016). *Madrid Sokaklarını Kanaviçe Őrnekleriyle Dolduran Sanatçıdan Harika alışmalar.* 25 Aralık 2020 tarihinde <https://listelist.com/raquel-rodrigo/> adresinden erişildi.

Eron, Y. P. (1984). *Giyim SŪsleme Teknikleri.* İstanbul. Milli Eđitim Basımevi.

Koçak, E. (2017), Nakıř Tasarımlarının GŪncel Sanatla İliřkisi Ūzerine Bir Deđerlendirme “Pop Art”, “1.Uluslararası Sanat, Tasarım ve Moda Kongresi”, İKSAD, 20-23 Mayıs, s.144-154. ISBN:978-605-9885-38-6 Gaziantep. (E-kitap).

Korkusuz, S. (1980). *Nakış.* İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.

Lunin, L. F. (1990). The Descriptive Challenges of Fiber Art. *Library Trends.* 38 (4), 697-716.

Lynton,N.(1991). *Modern Sanatın ŐykŪsŪ,* (C. apan ve S. Őziř, ev.) İstanbul.

E.KOÇAK

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atf için/To cite).

Özkendirci, B. (2014), Tekstil Sanatında Anlamsal Değerler, Uluslararası Sanat ve Tasarım Kongresi (Poster), Yayın No:1681318.

Özkendirci, B. (2016), “Geleceęin Zemin Tekstillerini Tasarlamak” *İstanbul Kemerburgaz Ūniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1 s.23 – 53, İstanbul.

Yılmaz, S. (2011). GŪzel Sanatlar Eęitiminde Gelişen Ve Değişen Kavramlar Ve Tanımlar, 1. Sanat Ve Tasarım Eęitimi Sempozyumu.

Elektronik Kaynaklar

URL1 <https://www.vam.ac.uk/articles/embroidery-a-history-of-needlework-samplers> 24 Aralık 2020 tarihinde erişildi.

URL2 <https://mimuu.com/kanavice-ilk-baslayanlar-icin/> 22 Aralık 2020 tarihinde erişildi.

URL3 <https://www.hobizubi.com/kanavice-etamin-kumas/etamin-kumas-13015.html> 19 Ocak 2021 tarihinde erişildi.

URL4 <https://tekstil-tr.blogspot.com/2019/02/kanavice-bebek-mendili-yapls.html> 15 Ocak 2021 tarihinde erişildi.

URL5 <https://nwhistorycourse.org/yeni-nakis-desenleri-hac-bicimli-parcasi-ile/> 18 Ocak 2021 tarihinde erişildi.

URL6 <https://www.instagram.com/p/BdeV3iuDWnM/> 18 Ocak 2021 tarihinde erişildi.

URL7 <https://www.publishersweekly.com/978-1-4547-1080-6> 15 Eylül 2021 tarihinde erişildi.

URL8 <https://www.icreativeideas.com/creative-street-art-cross-stitch-murals-on-fences/> 15 Eylül 2021 tarihinde erişildi.

URL9 <http://www.myowlbarn.com/2016/06/cross-stitch-murals-on-chain-link-fences.html> 15 Eylül 2021 tarihinde erişildi.

E.KOÇAK

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atf için/To cite).

URL10 <https://knithacker.com/2018/04/have-you-seen-raquel-rodrigofabulous-floral-cross-stitch-street-art/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL11 http://tendencee.com.br/2016/09/instalacoes-de-rua-florais-de-pontocruz/#_Ru0YfA 19 Aralık 2020 tarihinde erişildi.

URL12 <https://designwrlld.com/cross-stitch-street-art-raquel-rodrigo/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL13 <https://www.aheneah.com/about> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL14 <https://www.frankie.com.au/article/the-artist-taking-cross-stitch-to-the-streets-545521>.

URL15 <https://bigumigu.com/haber/ana-martins-sokaklara-islenenkanaviceler/> 23 Aralık 2020 tarihinde adresinden erişildi.

URL16 <https://www.textileartist.org/dave-lieske-interview-hip-hop-cross-stitch-art/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL17 <http://www.homejelly.com/how-to-create-cross-stitched-feature-wall/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL18 <https://www.ingejacobsen.com/about> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL19 <https://collabcubed.com/2011/11/18/nils-viga-hausken-art-of-the-cross-stitch/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL20 <https://tr.pinterest.com/pin/374361787786308428/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL21 <https://tr.pinterest.com/pin/374361787786308388/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL 22 <https://tr.pinterest.com/pin/374361787786307974/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

E.KOÇAK

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat FakŪltesi Dergisi /Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2021): 238-259 (Atıf için/To cite).

URL 23 <https://tr.pinterest.com/pin/374361787786308568/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL 24 <https://tr.pinterest.com/pin/374361787786308486/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

URL 25 <https://tr.pinterest.com/pin/374361787786307940/> 15 EylŪl 2021 tarihinde eriřildi.

IMPERO OTTOMANO ED IMPERO RUSSO NELLA FORMAZIONE UMANA E PROFESSIONALE DI GIUSEPPE GARIBALDI

GIUSEPPE GARİBALDİ'NİN İNSANCIL VE MESLEKİ YETİŞMESİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU VE RUSYA İMPARATORLUĞUNUN YERİ

Annita Garibaldi JALLET¹
Güner DOĐAN²

Giuseppe Garibaldi'nin iki yüzüncü doğum senesi, iki âlemin kahramanının görüntü ve yapıtı hakkında ciddi bir tartışma ortamı yaratılmasına fırsat verdi. Zamanın geçmesi ve pek çok siyasal görüşlerin değışmesi neticesinde efsanenin son bulması üzerine bu zatın şimdi kişiliği ve yapıtı üzerine daha gerçekçi bir biçimde ciddi bir şekilde eğilebiliriz. Evrensel değerleri sebat ve uygunluk içinde savunduğu kadar İtalya için olmasa bile tam bir hümanizmaya sahip olduğu görülen bu vatan babası veya babalardan birisinin kim olduğu da şimdi daha iyi anlaşılabilir.

Gençliğinin ilk yılları üzerinde çalıştığımız zaman onun anılarında bu duruma pek fazla bir yer vermediğini görüyoruz ve araştırmacılar da bunun sonradan pek fazla bir değeri olmadığını gördüler³. Ziyaret ettiği mahalleri, karşılaştığı insanları, yaşadığı âlemi incelemeye başladığımız zaman, onun gelişmesi ve kişiliğine dair ilgi çekici bazı şeyler keşfedebiliriz. 1807

---

¹ Çeviriye esas metnin yayınlandığı dergi: Oriente Moderno, Nuovo Serie, Anno 88, *Quaderni di Oriente Moderno*, 6. *Medici, Missionari, Musicisti, e Militari Italiani Attivi in Persia, Impero Ottomano ed Egitto* (2008), ss.71-100.

² Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Türk Tarih Kurumu Çeviri Çalışmaları Editörü. gunerdogan@karatekin.edu.tr . Orcid: 0000-0001-6746-2128.

³ O yıllardaki faaliyeti hakkında şu araştırma yeterlidir. Bkz. Monsagrati, 1999: 315-331.

senesinde dünyaya gelip de, bir takım ihtilalci hareketlere girişmesi üzerine 1834 senesinde idam cezasına çaptırılmasından sonra sürgüne gitmeye zorunlu olmasından dolayı, aradan geçen zamanın ne kadar önemli olduğunu görmek gerçekten bizi hayrete düşürüyor. Böylece onun gerçek yaşam öyküsünün bu noktada başladığını söyleyebiliriz. Fakat bu delikanlı *Rio de Jenerio* şehrine geldiği zaman henüz otuz yaşında idi. Yirmi seneden beri ismi duyulmakta olan Mazzini'nin gençliği ile hiçbir ilgisi yoktu.

Büyük İtalyan efsanesini yaratmak için Mazzini'nin fikri ile Garibaldi'nin faaliyetini yararlı olarak birbirine bağlamak, Taganrog adlı uzak bir mahalde görülmesi gerçek olanaksız olan muhitte (bir liman meyhanesinde) yaratıldığını Giovanni Battista Cuneo tarafından keşfedildiği ileri sürülen kişi ise doğru değildir. Bir "inanmış" kişi ile karşılaştı mı? Bu bir hayali öykü müdür? Gerçi Garibaldi o senelerde Mazzini'nin fikirlerini öğrenmişti ve kendi kişiliğini de yarattı. Peki İstanbul'da neler oldu? Daha başka buluşmalar mı?

Gerçek ile güçlendirilmiş olan tarihi ayırt etmek zor olduğu için Garibaldi'nin gençliğini ele alarak, onun efsanesinin, yaratılma veya "icadını" sağlayan nedenlere inmek yerinde bir çabadır (Riall, 2007).

Giriş

Nis şehrinde 1828 ile 1831 seneleri arasında bulunmayan Giuseppe Garibaldi'nin uzun ve esrarengiz şüpheli durumu burada başlıyor. Genç Garibaldi'nin Akdeniz'in en büyük şehri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde ikamet etmesi, onun adına tek bir ikamet yeri sayılmasa bile, gizem dolu bir kalış süresidir⁴. Genç denizcinin insancıl ve mesleki

---

⁴ İstanbul'daki İtalyan Kültür Merkezi'nin yayınladığı şu önemli yapıtta vardır: *Gli Italiani di Istanbul: Figure, Comunità e Istituzioni dalle Riforme alla Repubblica. 1839-1923*, tertipleyen Attilio De Gasperi ve Roberta Ferrazza, nâşiri Torino'daki Giovanni Agnelli vakfının içindeki Centro Altre Italie, Torino 2007. Bu kitabın içinde benim makalem, "Gli anni di Costantinopoli nel mito di Garibaldi (1822-1834)", ss.61-65. Gene aynı cildin içinde, pek çok noktalarda benden önce olan ve benim çalışmamı tamamlayan şu makale de önemlidir: Sergio La Salvia, "La Comunità Italiana di Costantinopoli tra Politica e Società (1830-1870)" ss.15-44. Bu cildin içinde bulunan bütün araştırmalar Garibaldi'nin bu bulunuşu esnasında karşılaştığı sosyal yaşamı, ekonomik durumu, siyaseti hakkında daha iyi bir şekilde tanınmasını sağlar. O sıralarda tanınmamış bir kişi olan genç denizcinin üzerindeki dikkat eksik değildi. Hiç de tekrar etmeden ilgili çalışmaların içeriklerine bakılabilir.

gelişmesinde, Şark taraflarına yaptığı gezilerin bir bütün olarak ele alınmasının yararlı olacağını görüyoruz. Zira O, Rusya’da karaya çıkmıştı.

Bu deneyimlerinden vardığı sonuca göre İmparatorluklar (Rusya, Osmanlı ve hatta Avusturya) artık yönetimleri altındaki halkları kontrol edemiyorlar ve hatta XVII. yüzyıldan beri yürürlükte olan, aralarındaki siyasal ve askeri dengeleri de devam ettiriyorlardı. Artık yeni bir takım fikirler ortaya çıkmaya başlamıştı ve o sıralarda kendisi de idealist ve cömert olduğu için, mücadele etmeye can atıyordu. Nihayetinde dünyada tek bir ulusal kurumu bulunan devletler varlıklarını devam ettiriyorlardı. Fransa, İngiltere, Almanya, Rusya, Avusturya kendi diplomatik temsilcilerine sahip bulunurken, İtalya ise yarımada kurulu küçük devletler tarafından temsil ediliyordu.

Giuseppe Garibaldi’nin o sıralarda hem Osmanlı İmparatorluğu’na karşı bağımsızlık savaşına girişen Yunanlıların kozmopolit sağlamlıkları, hem de ulusal devletlerin sağlam tutumları karşısında kendi ülkesinin ulusal birlikten yoksun olmasındaki nedenlerini ve Ligurya’lıların, Venedik’lilerin, Livorno’luların, Pisa’lıların, Napoli’lilerin nasıl bir acizlik içinde olduklarını fark ettiğini söylemek olasıdır. Zira bu şehir devletlerin gemileri de gene denizlerde dolaşmakla beraber, bir zamanlar egemenlikler yaratan Cumhuriyetleri artık bir isimden başka bir şey ifade etmiyordu.

İşte şimdi üç tarih verebiliriz:

İlki, genç Garibaldi: Gerçi yoksul bir denizci değildi; zira “iyi bir aile” çocuğu, belki varsıl değilse bile ticaret yapan bir gemi sahibi olup, hali vakti yerindedir. Kaldığı ev Nis limanının tam karşısındadır. Küçük bir çocuk iken, okuldan hoşlanmadığı için, özel öğretmenlerden yeteri kadar ders almıştır. Özel öğretmenlerinden birisi olan, emekli subay Arena’dan öğrendiği Eskiçağ Tarihi ile ilgilenmiştir. Fransızca okuma ve yazmasını öğrenmesi yanında aritmetiği, cebir ve güzel yazı yazmasını (kaligrafi) öğrenmiştir⁵. Babası ile birlikte denize açıldığı zaman 15 yaşında idi ve bu arada teorik olarak aldığı bilgilerin yararını anladı. Ardından astronomi ve yabancı dil çalıştı⁶.

---

⁵ *Rapport sur l’Instruction Publique en la Ville de Nice*, Belediye başkanı Rome’nin 1807’de isteği üzerine Nice Historique 1908 s.199 vd.de basılmıştır.

⁶ Lorenzo Caratti di Velfrey tarafından başlatılan çalışmalar ve yakın bir zamanda Luigi Alzona tarafından tamamlanan *Gli Antenati Liguri di Giuseppe Garibaldi*, Torino, 2006 adlı eser sayesinde Garibaldi ailesi şimdi daha iyi tanınır. Ailenin

Nis’li Garibaldi ailesinin tarihini yazan Giuseppe Guerzoni (1835-1886) sayesinde efsanenin içine giriyoruz:

“Soylu bir aileden değildi, fakat bazılarının hayal ettikleri gibi meteliksiz balıkçılardan da değildi. Evi mütevazı olup, iyi bir varlık, neşe, dürüstlük dolu idi. Babası çalışarak nafakasını sağlar, annesi de gerekli şefkati gösterirdi. Evlatların yarattığı neşeli koşuşturmalar her yeri kaplar, gürültülü hareketler, masum oyunlar yaratılırdı. Bütün bu davranışlar aile ocağı içinde oluşur iken, sakin bir çevre saf bir neşe etrafı yayılır, fakat fikrindeki manevi gelişmeler için yeterli bir ortam yaratamazdı. Fakat vücudunun sağlığı bakımından iyi bir koruma ve kuvvetlendirme bakımından yerinde bir talih yaratılmış olup, bu diğer yandan kalbinin sağlığının iyi olması daha değerli ve önemli sayılır, çünkü her bir gerçek büyüklük için en yaşamsal durum yaratılır⁷” (Guerzoni, 1888: 10-11).

Eğer, delikanlı ailesini seviyor, babasının takdirini kazanıyor, annesine saygı gösteriyor, kardeşlerini seviyor ise, onun bu samimiyeti ona güzel bir sima kazandırır. Nis limanının kayıt defterleri onu tasvir ederken, orta boylu (1m. 66 cm.), açık kahverengi saç ve gözlü, açık alınlı, düzgün burunlu, özel bir işaretinin bulunmadığını yazar.

1833 senesinde gemicilik mesleğinde 72 ay ve 7 günlük süresini tamamlayınca, ikinci kaptanlığa yükseltildi. Demek ki İstanbul’da kaldığı üç yıllık zaman, denizcilik faaliyeti olarak kabul görmemişti, yalnız Nis limanından ayrılma ve avdet etme zamanları kabul edilmişti. Gerçi bir denizci olarak seyahat etti, yeteneği artık kabul edilmişti ve başarılı kaptanlar tarafından artık bu mesleğe yönlendirilmiş idi ve bunlar arasında ilk sırada San Remo’lu olan Pesante adında çok genç birisi vardı. Yeteneği hakkında artık hiçbir şüphe kalmamıştı.

---

günümüze kadar olan soyağacı Riofredo (Lazio) denen yerde olan Museo di Villa Garibaldi tarafından yayınlanan belgeler sayesinde. Giuseppe Garibaldi’nin annesinin adı Raimondi değil fakat Rosa Raimondo olup babası Jean Dominique ve erkek evladı ise Joseph Marie’dir. Nüfus kayıtları kiliselerde, imparatorluk devrinde 1800 ile 1814 yılları arasında Fransızca ve 1837 yılına kadar da Latince tutulmakla beraber sonradan İtalyanca olarak kayda geçilmiştir.

⁷ Garibaldi’nin *Anılar*’ın da gençlik yıllarına dair az bilgi vermesi Guerzoni tarafından esefle karşılanır. Yakın zamana kadar yaşamına dair bilgiler *Memorie Autobiografiche* adlı esere çok az katkıda bulunmuştur.

İkincisine geldiğimiz zaman dünyanın büyük değişiklikler geçirdiği bir süreç içerisinde girdiğini görüyoruz. Akdeniz’de, Karadeniz’de ve Azak Denizi’nde uzun bir süre geçiren Garibaldi, geri kalmış dünyalara doğru bir “geriye atlama” yapmaz. Kendi âleminden başkalarının da bulunduğunu, Odessa ve Taganrog gibi yeni şehirler ile toplu bir evrim aşamasını da fark eder. Elit sınıfa mensup kişilerin özellikle Avrupa kıtasında yaptıkları gezileri gördüğünde, servaj veya köle durumunda olan büyük bir köylü kitlesine yeni öğretiler verdiklerine tanık olmuştur. Kendisi bizzat İstanbul’u değiştirken gördüğünde, bütün Osmanlı İmparatorluğu da bir verimlilik içinde bulunmaktadır.

Eski dünya, endüstri devrimi, yeni fikirler ile beslenen yeni teknikler sonucunda bir sarsıntı içinde idi. Temellerinde yatan ölümcül ilke kendi kazı işine girdi. Kendilerinin çıkarları için ulusalcılık ilkesi, halkların hukuku kavramını kullandılar. Yalnız halklar değil, insanlar da kendi hürriyetlerini istiyorlardı. Adeta bir yanardağ üzerinde bulunuyorlardı. Yunanistan’da patlak veren ve bağımsızlığa yol açan olay her ne kadar bir diplomatik uzlaşma neticesinde olsa da, Garibaldi bu ülkenin denizlerinde geziyor ve şair Ugo Foscolo’yu okuyordu. 1824 senesinde denizcilik öğrenirken, ancak bir miço düzeyinde olsa bile, gerçek bir deneyim yarattı. İlk seyahatini Odessa’ya yaptığı sırada, deniz haydutları her yerde dolaşırken, limanlarda ise esas bir güvence kalmamıştı. Yelkenli gemilerle yapılan ticaret yeni ve uzun süreli esir ticaretine ise yeterli değildi. Bundan dolayı da babası 1825 senesinde İstanbul’da karaya çıktığı zaman yirmi yaşında bulunuyordu.

Üçüncü olarak ileri süreceğim, tarihi bir faraziye olsa da, bir kenara yazılmalıdır. Bütün deniz seferleri esnasında masonluğun kuvvetli bir varlığı hissediliyordu. Fransız, İngiliz, Mısır tesirleri bir arada yoğunlaşıyordu. Napolyon zamanında İmparatorluk’tan kovulan sürgünler çoğu zaman önemli makamlara geçtiler. Bu gelişmenin genç yaştaki Garibaldi’nin üzerindeki etkisi ve onun Mazzini tarafından yayılan mesajlar/ilettiler karşısında şunu göz önünde tutmalıyız ki, Garibaldi’den ancak iki yaş büyük olan Mazzini, tarikatlara karşı düşmanlığını açığa vurmuş ve yalnız gençler ile bir arada çalışmak istediğini ilan etmiştir. Bu gelişme Garibaldi’nin üzerinde sonraki Genç İtalya kavramını geliştirdi ve böylece kozmopolit ideal ve daha çağdaş uluslar üstü kavramları çok benimsedi. Elbette ki Saint Simon taraftarları ile de bir buluşması oldu ve masonluğun bir dalı olanlara karşı, Garibaldi’nin bu devri hakkında fazla bir şey söylenemez. Onun dayanışma içinde olmak istedikleri çok olup, aynı işareti de verince sonradan

Brezilya'nın gŪneyindeki *farroupilha* ayaklanmasında kendisini gŪsterecek ve artık denizcilikten çok mŪcadeleci kimliđine bŪrŪnecekti.

Odessa: Garibaldi'nin Bir Başka ˆlem İle Teması

Bu son bilgi Odessa limanına yaptığı ziyaretin, pek çok sorunlar ile boğuşan Rusya İmparatorluğu ile ilk teması olduğunu akla getirir ve o sıralarda Avusturya İmparatorluğu da, GŪney Slavlar ile sorunlu bulunuyordu.

Odessa limanı, Rusya'da yeni kurulmuřtu. Eski bir Yunan kolonisi olan řehir 1529 senesinde Osmanlıların eline geçinceye kadar, çok kere el deđiřtirdi. 1789 senesinde Rus etkisine giren bŪlge 1792 senesinde kesin olarak egemenlik altına alınmıřtır ve 1794 senesinde yeniden dođmuřtur. Çariçe II. Katerina burada bir deniz ūssŪ kurmak niyetinde olduđu için, Napoli kŵkenli olan amiral Giuseppe de Ribas buraya çađrıldı ve řehrin merkezinin de adı bu vesile ile *Deribasouska* olarak tanındı. řimdiki vaziyetini 1803 ile 1814 seneleri arasında burada vali olarak bulunan Duca di Richelieu tamamladı. Gerçekten de dŪnya tersine dŵnmŪř gŵrŪnŪyor, zira Richelieu denen kiři bir Rus řehri yaratıp ayrıca idare ederken Napolyon ise Rusya'yı iřgal ediyor ve Moskova řehrini yakmaya kalkıřıyordu. Çariçe II. Katerina 1787-1792 Osmanlı-Rus savařına katılan Yunan askerlerini ve Fransız ihtilali esnasında ūlkelerinden kovulan Fransız subaylarını hemen ordusuna aldı.

Garibaldi, Rusya'nın parçası olan Ukrayna'nın Odessa řehrinde bulunduđu sırada, řehrin valisi Richelieu ile beraber gelen Langeron adında bir bařka Fransız vardı. řehirdeki tarihi mŪzede Langeron adlı kiřinin masonluk niřanlarının bulunduđu bir sergi yeri vardır ve antik Mısır kŵkenli masonluđu anımsatan bu malzemeye, Napolyon'un seçkin sınıfından olup da dađılmıř bulunanlardan biri eklenmiřtir. Richelieu adlı validen sonra bu makama gelen Kont Louis Alexandre Andrault de Langeron (1768-1831) İmparatorluđun sonuna ve Garibaldi devrine kadar hep Odessa'da kalmıřtır. řehir, 1819 senesinden 1859 senesine kadar serbest liman statŪsŪnde idi. Alexander Puřkin 1823-1824 yıllarında burada sŪrgŪnde bulunuyordu. BŪtŪn Rus İmparatorluđunda olduđu gibi burada da Fransızca konuřuluyordu. Burası bŵylece Garibaldi için uygun bir ortam olmuřtur. Fransızca yayımlanan gazeteler ve dergiler vardı. Avrupa'daki ihtilalci hareketlerin 1821 senesinden sonra bařarısızlıđa uđraması ūzerine, ŵnemli bir cemaat oluřturan Musevilere karřı ilk baskıcı hareketler burada bařlatıldı. Bu tarihte Yunanistan, Romanya ve Eflak'da Ypsilanti tarafından TŪrk

karşıtı elit ayaklanmayı sŪrdüren Filika Eterya'nın sonu geldi. Rusya'nın desteğini sağlayıp TŪrkleri yenilgiye uğratacağını ūmit eden Kont, çok kimseye niyetini açıklamış oldu. Eflak'da patlak veren ayaklanma bir halk hareketine ve sosyal bir hedefe yŵneldi. Bu gelişme, arların hoşuna gitmediği için, Ypsilanti'ye verdiği desteği geri çektikten sonra, Eteria'ya da aynı tutumu gŵsterdi⁸. Dâhilde patlak veren ayaklanmaları bastırmak ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı koyabilmek için, Avusturya ile Rusya aralarında anlaştılar. Metternich o sırada Carboneria kuruluşuna yaptığı gibi Eteria adlı cemiyetten de kurtulmak istiyordu. Bu sırada İtalya'da Piyemonte ve Napoli'de patlak veren ayaklanmalar Santa Alleanza tarafından bastırıldı. Garibaldi 1824 senesinde Odessa şehrine ulaştığı sırada bu olayların anlatımının gŵncellięi devam ediyordu. Eteria hareketinin son bulması, Garibaldi'nin Yunanlılara duyduğu etkileri olumsuzlaştırdı, zira ayaklanmayı idare etmeyi ve diğer halkların ihtilalci ileri gelenlerini anlamayı başaramamış, bŵtŵn bunları, Eteria'nın ordusu ile yapmaya kalkışmışlardı. Osmanlı ordusu bu sırada topraklarının kontrolŵnŵ tekrar sağladı ve daha bir sŵre kalıcı bir ordu olarak devam etti. Bununla beraber Yunanistan ve Romanya'da başlatılan ihtilalci hareketler hiç durmadı ve bu sıralarda genç Garibaldi'nin dŵnyası da gelişiyordu. Odessa o sıralarda parlak bir doğal liman olup, dar bir kıyı şerisinde banklar ve bağlantı yerlerine sahipti. şehir dŵzenli bir plan ile yapılmış olup bir yayla ŵzerinde vertikal bir kalker duvarına sahipti. Dik inen sokaklar, kare meydanlar, ilk valilerin askeri kŵkenli tutumlarına ters dŵřŵyordu. şehrin iki tarafı sonraları potemkine basamakları diye tanınan yapı sayesinde birleşti. Bŵyŵk tonajlı gemiler limana yanaşıp tamir ediliyordu. Gŵrŵnŵm olaęanŵstŵ idi. Yunanlılar Rusya'nın gŵneyinde bulunan bu limana hemen yerleştiler hatta ŵnemli ticaret yerleri de açtılar.

Kim bilir, acaba Garibaldi'nin o sıralarda okudukları veya duydukları arasında Taras Shevchenko adlı, sonradan da "Ukrayna'nın Garibaldi"si diye tanınacak yazar var mıdır? Bir kŵle olarak dŵnyaya gelen Shevchenko (1814-1861), Ukrayna dilinin ilk ŵnemli yazarı idi. Elbette ki Garibaldi, 1828 senesinde Odessa'da dikilmiş olan Duka di Richelieu adlı valinin heykelini gŵrmŵř idi, ŵnkŵ bu bŵyŵk limana sonradan da geldi.

Bu sularda seyahat etmek, bu tasa tanımayan genci kendi başına bırakmış olması akla gelmemeli, hatta bu arada onun iyi bir denizci ve iyi bir tŵccar

---

⁸ ar I. Alekdandr 1801 ile 1825 yılları arası, ar I. Nikola ise 1825 ile 1855 yılları arasında tahtta idiler.

olması için görevlendirildiği de ileri sürŪlebilir. Odessa limanı kısa bir süre zarfında devasa bir buğday pazarına döndŪ. Limandaki etaplar gemiler için uzundu. Malı yüklemek veyahut boşaltmak, geminin kaçınılmaz olan onarımının yapılması, yelkenlerinin ve iplerinin yenilenmesi bunlar arasında idi. Gemi mürettebatının yiyecek yoksunu olduğu görülŪrken, limanlarda hastalıklar yayılıyor ve bunlara bir de seyahatler esnasında olan umulmadık gelişmeler, mevsimlerden ileri gelen güçlükler de ekleniyordu. Limanlarda uzun süre kalınır, böylece haber alışverişı yapılır ve arkadaşlıklar kurulurdu. Portakal, tütün, kuru bakliyat gibi değerli ürünler bol miktarlarda gemilerde bulunurdu ve ayrıca resmen yüklenen mallar dışında başka malların satışları da yapılırdı. Gemi mürettebatının görevlerinden birisi de yükledikleri malı deniz ve karadaki haydutlara karşı korumaktı.

Garibaldi, Odessa limanı sayesinde, hem Rus âlemini hem de Dekabris ihtilalini tanıdı.

1818 senesinde Petersburg ve Kiev şehirlerinde yaratılan “refah birliği” aracılığıyla, durumlarından çok şikâyetçi olan köylülerin protestolarının bir araya getirildiği girişimler yapıldı, böylece bir hükümet darbesi niyeti de yaratıldı. Bu gelişme yazınsal ve sosyal çevrelerde ihtilalci fikirlerin yayılmasına yol açıp, monarşik yönetimden Cumhuriyet rejimine geçmek için faraziyeleri de yaratıyordu. 1821 senesinde gizlice kurulan bu teşekkül iki ayrı yerde parladı. Ukrayna’nın Kiev şehrinde kurulu kola Pavel Pestel başkanlığında “güney cemiyeti” denildi. Askeri bir harekât sonucunda gerçekleştirilmek istenen Cumhuriyet ilkeli bu programı Polonyalılar da desteklediler. Güney cemiyetinin iddiası her türlü yasama, yargılama ve yönetsel erkin, halk tarafından seçilmiş temsilciler aracılığıyla yürütülmesi üzerineydi. Yirmi yaşını tamamlamış bütün insanlara her türlü siyasal haklar verilmeli idi. Büyük topraklara sahip malikânelere el konuldu. Tüm arazinin yarısını köylülere parasız olarak verilmesi veya yeniden dağıtılması, kalan yarısının ise satılması veya kiraya verilme olasılığı vardı. Güney Cemiyeti bir tür federatif panslavist Cumhuriyet yaratma niyetinde olup, Polonya’nın bağımsızlığını da istiyordu. Çar, 1825’de beklenmedik bir zamanda ölünce ihtilal patlak verdi ve Kuzey Cemiyeti denilen diğer kuruluş ortaya çıktı ve Petersburg şehrinde erki ele geçirmeye kalkıştı ise de sonuç elde edemedi. Çar I. Nikola’nın orduları düzeni tekrar sağladılar ve 1826 senesinde bir daha ortaya çıkan güney cemiyetini kolaylıkla tasfiye ettiler. İhtilalciler çok sert bir şekilde uzaklaştırıldılar, tenkil edildiler.

O sıralarda Toskana Dukalığının Odessa limanındaki konsolosu olan Kont Serristori'nin (1793-1857) bu harekete destek verdiği akla geliyor. Bu fikir ve haberleri Garibaldi, Ligurya kŵkenli cemaatlerin oralarda kurdukları yerlerden ŵğreniyordu, bu sıralarda Odessa ve daha başka limanlarda, antik Feodasia veya Kerç diye tanınan balık avlama limanında da bulunuyordu. Bizim Garibaldi, 1825 senesinden evvel mi Taganrog'da karaya çıktı diye bir iddia, onaylanmamış ise de, zayıf bir olasılıktır.

Kaldı ki 1824 senesinde, Temmuz ayında, Odessa'dan ilk dönüşünü gerçekleştirdi. Kaptan Pesante ile yaptığı uzun seyahat ağır bir eğitim olduğu için çocuk birkaç hafta annesi Rosa'nın yanında kaldı ve Rosa anne kucağından uzak bir yerde az korumalı bir âlem ile ilişki kuran oğlunun nasıl bir değişikliğe uğradığını görmekten allak bullak oldu. Aynı senenin 11 Kasım günü Domenica Garibaldi'nin Santa Reparata adlı gemisi ile yola çıktı. Babası onu 1825 senesinin Nisan ayında Roma şehrine götürdü.

Jübile Zamanı Roma'sının Etkisi: Başkent Roma Efsanesinin Yaratılması

Giuseppe, 1825 senesinde Jübile'nin kutlandığı sırada, bir rastlantı sonucu Roma'ya gitti. Babası ile beraber orada iki ay kaldı. Roma'nın limanında bulunan babası burada tüccarlarla pazarlıklar yaptığı sıralarda, çocuğu ise bu şehirde ruhunun dolu olduğunu hissedip, antik çağ ve Latince hakkında az fakat yoğun bilgisi sayesinde galeyana geliyordu. Sonradan belirttiğine göre, evvela Kayser'ler devri Roma şehrini, ikincisinde Papaların Roma'sını gördüğünü fakat bu arada Roma'nın gelecekte İtalya'nın başşehri olacağını hayal ettiğini ifade etti. Maamafih şehirde rahip ile din okulları ŵğrencilerinin çok sayıda olduğunu gördü. Jübile için yapılan dinsel faaliyetler, bayramlar ile hareketli Katolik Kilisesi'nin varsıllığı ve zanaat bakımından çok aktif olan halkın fakirliğine şahit olurken onların iâşe noktasında hemen her şeylerini saraydan ve dinsel kuruluşlardan edindiklerini de gördü. Gian Gioacchino Belli o sırada sesini Romalılara duyurdu.

Roma Cumhuriyeti'nin parlak devrinde (1850 senesinde Jübile yapılması) Garibaldi Roma'ya 1875 yılında geri geldi. Fakat Jübile "kapalı" olup yanıt vermedi. Bu günler tutuklu Papa ve *Non Expedit* günleri idi.

1825 senesinde Roma'da görŵlen gerçek ve şahsen yaşanan terörün tasvirini Giancarlo Alù şu satırlarında kaleme aldı: "*Bu sene iki carbonaro (kŵmürcü)*

Piazza del Popolo adlı meydanda idam edildiler ve bütün Roma halkının zorunlu olarak buraya sürüklenip seyretmeleri ve ibret almaları istendi. Biri Casena'lı diğeri Brescia'lı olan Montanari ve Targhini adlı kişiler 23 Kasım günü öldüler ve cesetleri de "muro torto" (işkence duvarı) denen mahalde haydutlarla fahişelere ayrılmış bir çukura atıldı. Polisin bu çok sert bastırma hareketi, Yahudileri Engizisyon mahkemelerine sevk etmeye yol açtı ve Roma şehrinde yaratılan Ghetto'ya sürüldüler, mallarına el konulduğundan başka çoğu da işlerini yitirdiler, bu sırada din değiştirmeleri de istendi" (Alù, 2000: 153-154).

Böylece Jübile'nin zamanı yansıttığı ortaya çıkıyor: "Zaman geçince bu jübileye girişmenin esas nedeni başta Napolyon ve Avusturya olmak üzere bazı şansöyelerin en sonunda Papa XII. Leone'nin Dışişleri Bakanlığına kadar yansıyan tedirginliklerini meydana çıkarmak idi. Hatta Papa bu sırada "hacı cübbesi altında" siyasal fitnecilerin Papalık topraklarına sızmalarından çekindiğini de itiraf etti. Bunu güvenceye alan da Papanın kendisi idi. Havanın nasıl bir karanlık içinde olduğu hakkında Massimo d'Azzeglio şöyle tanıklık eder: Roma'da bulunduğu sıralarda Torino'ya ağlayarak döndü ve ruhu sağlam olsa bile öyle oldu. Tiyatrolar yok, bayramlar yok, danslar yok, kabul merasimleri yok... alanlarda kuklalar da yok. Onu en çok saran korku, Roma şehrinin on iki ay boyunca "ruhani ayinlerin yapıldığı büyük bir alan" olması idi. Stendhal adlı yazar da şunları kaleme almıştı: "bir zamanlar bir jübile Roma'da her bir sınıf insanda 400 bin kişiyi bir araya getirirken 1825 senesinde ancak 400 tane dilenci vardı"⁹. O tarihte Papalık makamında Leone XII. (1823-1829) bulunuyordu.

Garibaldi'nin yaşamda olduğu sırada onun ardılları sırası ile şöyle idi: Pio VIII. (1829-1830), Gregorio XVI. (1831-1846), Pio IX. (1846-1878) ve Leone XIII. (1878-1903).

Garibaldi Tanrı'dan korkan bir adam olmakla beraber, o tarihten itibaren dinler, Katolik kilisesi ve ruhban sınıfına dair bakışı hep aynı kaldı.

İşte böylece onun bulunduğu yüzyılın başında varsıl ve bilge bir gençlik muhitinde yaptığı seyahatin özelliği belli oluyor: Yunanistan, Roma, İstanbul gezilerinde bir bilge gezgin kimliği ile değil, fakat dünyayı, insanları seven bir denizci olarak yaptı ve o çağdaşları gibi sürekli iktidarlara karşı durdu.

---

⁹ Düzenleyen Giulio, 1999.

İstanbul: Antik Dünya ile Çağdaş Dünyanın İlk İzlenimleri Arasında Geçen Bir Yaşam Deneyimi

Garibaldi'nin İstanbul'da iken bir muhitten diğerine geçerek burada üç sene boyunca kalması önemlidir, zira bu delikanlı hem kendi kalitesini ispat etti hem de şehrin olağandışı bir gözlem yeri olmasından dolayı burada konformist olmayan bir kültür ve alışkanlıklar kurulabildi¹⁰ (Baratta, 1831). Yunanlılar denildiği zaman Garibaldi'nin aklına deniz haydutları ve şarkılar gelirdi. Bu sorun Atina'daki İtalyan Kültür Enstitüsü'nün düzenlediği bir bilimsel toplantı esnasında detaylı olarak ele alındı ve basılı olan bildirimler kitabında bol miktarda kaynakça bulunmaktadır¹¹. Hâlbuki XIX. Yüzyılın ilk yılları esnasında bir etki altında kalmadan İstanbul'a gelemezdi. Bu yol kesişmesinin birçok nedeni vardı ve bir tek pazar yerini dolduran Anadolu'dan gelme halk değil, fakat uluslararası durumu ilgilendiren bir takım çareler de bulunuyordu.

Elbette ki ilk sırada, her zaman olduğu gibi, teknik ve ekonomi vardı. Buharlı gemi ile seyahat etme kolaylığının gelişmesi, her ne kadar 20'li senelerde az da olsa, yelkenli gemilere göre daha süratli olunabiliyordu.

İkincisi de İzmir gibi büyük bir limanda, Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelen siyasal sığınmacıların varlığı olup, Napolyon İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra oluştu. 1821 ve 1831 senelerinde patlak veren ihtilallerde oldu. Avusturya, Fransa, Piyemonte, Napoli ve daha başka şehirlerdeki hapisanelere atılmak istemeyen liberal düşünceli kişiler ülkelerini terk ettikleri sırada, sonradan geri dönebilme ve olası bir mücadeleyi devam ettirebilecek hararetle bir ümit içinde bulunuyorlardı.

Üçüncüsü ise Osmanlı İmparatorluğu'nun durumudur. Özellikle Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra artık küçülmeye başladığı için, deniz kuvvetlerinin zayıflığı ve Avrupa devletleri arasındaki etkinliğinin azaldığı bilinmektedir. Liberal fikirlerin yayılması, yönetimi altındaki toprakların Avrupa milliyetleri ile olan ilişkilerde bir zorluk yarattığı da hissedilmektedir.

---

¹⁰ Şehrin çok canlı bir tasvirini yapar. Diğer tasvirlerde oryantalistlerin yapıtlarında ve günümüzde Orhan Pamuk'un muhtelif kitaplarında bulunur. *İstanbul*, İtalyancaya tercümesi Torino, 2006. Bu arada şu kitabı unutmamak gerekir: *Histoire d'Istanbul*, Paris, 1996.

¹¹ Atina'daki İtalyan Kültür Merkezi yayını, *Garibaldi e il Filellenismo Italiano nel XIX secolo*, Atina, 1985.

Osmanlı İmparatorluęu bir sŪreden beri Garp âlemi ile iliřkilerini güçlendirmeye bařlamıřtı. XVIII. yŪzyılın sonunda Avrupa'nın önemli bařřehirlerinde daimi elçilikler oluřturuldu ve sırasıyla da; evvela 1793 senesinde Londra, sonradan da Viyana, Berlin ve Montesquie'nŪn İnan mektuplarında konu ettięi Paris elçilięi gelir.

Bernard Lewis, MüslŪmanlar ile Avrupalılar arasındaki ilk teşkilatlı ilişkileri çalıştığı zaman, Napolyon İmparatorluğu'ndan kaçan siyasal sığınmacıların, eęer Ūst dŪzey bir yetenekleri varsa İstanbul'a ulaştıkları zaman çok iyi karşılandıklarını açıklar ve řu satırlarda yazar: *"Bu elçiler seyahatlerine tek başlarına çıkmazlardı. İletişimlerini sağlamak için aracı olmak üzere Yunan kökenli dragomanları yanlarında bulundurmaktan başka, genç Türk yazmanları da yanlarına alırlar, onların başta Fransızca olmak üzere yabancı dil öğrenmelerini ve Batı cemiyetini tanımalarını isterlerdi. Gerçekten de bu gibi misyonlar sayesinde az sayıdaki Türk genci, bir Avrupa başkentinde kalıp, bir batı dilini gayet iyi öğrenir, böylece Avrupa uygarlığının ilk temel bilgilerini edinmeye başlardı.*

Osmanlı padişahları, devletin yaşamasının devamını sağlamak için Batı uygarlığı ile karşılıklı bağlantı kurmak amacı ile Saray'dan teşvik edici kararlar çıkarttılar. Avusturya ve Rusya gibi iki kuvvetli komşuları sürekli olarak İstanbul'a ilim, müzik, günlük davranış ve giyimler ve hatta siyasal erki dinsel erkten ayırmak için yeni bir hŪrriyet anlayışına sahip olmak isteyen toplulukların siyasal yaşamları ile ilgili değişiklik haberlerini yolluyorlardı.

Konusuna devam eden Bernard Lewis, geri dönen bu kişileri, *"büyük bir kısmı hükümet nezdinde memuriyetlere getirildiler ve bütün olarak da Osmanlı bürokratik hiyerarşisinden çok farklı ve temelden ayrılan yeni ilkeler getirdiler, kısmen de olsa Batı kökenli çıkarlar ve faraziyeler yarattılar. Yeni oluşturulan çağdaşlaşma eğilimleri ile beraber yaratılan askeri kara ve deniz akademilerinde eğitim gören bu yeni subaylar batılılaşma hareketi içinde yeni medeni yaşamı yarattılar"* (Lewis, 2004: 171).

İstanbul'da bulunan Levanten cemaat yenilik hareketleri ve iletişimin kolaylaştığı sıralarda siyasal erk içinde yararlı bir dŪzeye geldi. Bütün Avrupa kıtasında kök salmış bu aileler, çok sayıda dil bildikleri için Avrupa'daki hanedanlar Roma'daki kilise ile ilişki içinde idiler ve bu Levantenler genelde tüccar olup yetişkin ve varlılı idiler. Böylece kendileri

Şark taraflarındaki işlerini yürütürken akrabaları da Garb'da aynı tutumu gösterirlerdi. Gerçi Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunan bütün Avrupalılar bu düzeyde değillerdi fakat Levanten cemaat tamamen Katolik mezhebini benimsediği için aralarında sıkı bir bağ bulunuyordu. Büyük aileler kendi çevrelerinin dışında evlenmezlerdi. Yabancı ülkelerin elçiliklerinde dragomanlık görevlerinde bulunurlar, devletin sınırları içinde konuşulan sayısız dillerin fevkalade bir çevirmenliğini de büyük şehirlerde yaparken Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında konuşulan lehçeleri de bilirlerdi. Ailelerin büyük kısmı şehrin batısındaki Pera (Galata) denilen mahalde görkemli saraylara sahipti. Avrupa'dan gelen gemiler buraya yanaşırlar, Pera'da kuruluşları bulunan Liguryalılar özellikle ilgilenirlerdi. Gemiciler için bir hastanesi, misafirhanesi ve yemekhaneleri vardı. Diğer taraftan da Pera'da varıl ve yoksulların bir arada olduğu bir halk karışımı vardı. En güzel evler keresteden inşa edildiği için büyük yangınlar esnasında mahalleler tamamen yok olurdu. Hayvanlar ve insanlar sarp sokakları paylaşırlardı, hepsi eski Galata kulesine doğru yönelirlerdi. Su asla eksik olmazdı. Selvi ağaçlarıyla süslü küçük mezarlar (hazireler) şehrin bir parçası idi. Pera'da yapılan musiki aletleri saraylara gönderilir, başkentin pazarlarından gelen egzotik kumaşlar, devletin en uzak eyaletlerinde üretilen mallar da gönderilirdi. Bu sırada Galata Sarayı'da yapılıp buraya getirilen genç subay adayları okulda bulunan Avrupalı eğitimciler ile beraber doğrudan ilişki içinde bulunurlardı.

Genç yaştaki Garibaldi İstanbul'a geldiği zaman, Osmanlı âlemi daha evvelden de Batı kültürü tarafından "keşfedildiği" gibi, çağdaş dünyaya uyum sağlamak için uygun gereksinimleri aramakta idi. Osmanlı şehirlerinde siyasal sığınmacılardan başka sanatçılar, müzikçiler, ozanlar da gelişlerinde kabul görüyorlardı. Şark'ı öğrenme modası daha da yayılıyor ve Şark âlemine seyahat etmek kültürlü Avrupa gençlerin özendiği bir şey oluyordu. Alphonse de Lamartine bu nedenle 1832 senesinde uzun bir gezinti yaptı. Osmanlı padişahı mimarları, matematikçileri, çizimcileri sarayına davet edip, büyük camilerin bulunduğu antik kentin dışına yeni bir kent yapmak istiyordu. Elit sınıf arasında yeni gereksinimler duyuluyordu. Osmanlı toplumunda halka açık hamamlar, o devir için sağlık alanında yeterli olmakla beraber, artık gereksinimleri karşılamıyordu, salgın hastalıkları önlemek için hayvanlar, atlar, develer bir arada olmadan pazarları ve insanları korumak gerekiyordu.

Garibaldi'nin gelişinden kısa bir süre önce, İstanbul'un görünümünün ilk yenileşme girişimleri, tanınmış ressam Melling tarafından varıl ayrıntılarla

dolu yapıtında sihirli havayı ölümsüz kıldı¹². Buradaki görüntüler Boğaziçi kıyılarında yapılan sarayları gösterirken, Avrupa tarzı yaşamak isteyen egemen sınıfların isteğini de belirtir. Bu noktada yalı denilen binaların yapımı için Avrupalı mimarlar görevlendirilirdi. Burası, genç Garibaldi'nin doğduğu Nis kentinden farklı olduğu gibi, daha dün ortaya çıkan Odessa'dan da, Ege denizindeki küçük şehirlerden de farklı olmasının yanında, Garibaldi'nin kısa bir zaman önce gördüğü Roma şehrinden de çok daha büyük ve hareketli idi¹³.

Fakat bu arada, hastalık için bulunduğu zamanı da yaşamak gereklidir. Liguria'luların sağlık evinde misafir olup, pek fazla meşhur olmayan Doktor Diego tarafından tedavi edilen bizim genç adam iş arar. Nis kökenli kibar bir hanımla tanışır ve ona kalıcı bir yer veren ve ardından iş veren bu kadın bir pansiyon (otel değil bir okul) yönetmektedir. Belki de onu sağlık evine yollayan bu hemşerisi idi. Böyle bir cömertlik karşısında teşekkür eder. Başarılı bir öğretmen bulunur. Ahşaptan yapıldığı belli olan bu okul artık yoktur. Garibaldi adına yapılp da orayı süsleyen levha ise kurtarılmıştır ve şimdi *Società di Mutuo Soccorso*'da bulunmaktadır. Şimdi hüzün dolu bir görünüşü olan bu mahalleler bir zamanlar elçilikler, önemli sarayların bulunduğu bakımlı mahallelerdi. Bir süre sonra burada oturan kişiler daha sağlıklı bir yer olan Boğaziçi kıyılarına taşınmaya başladılar. Artık nüfus kaybeden bu mahallelerde ilk matbaalar Fransa'dan gelen gazetelerin satıldığı dükkânlar bulunuyordu¹⁴.

---

¹² Anton Ignace Melling 1763 yılında Karlsruhe'de doğdu. Çok genç yaşta iken Şark'a seyahat etmeye başladı ve 1795 ile 1803 yılları arasında İstanbul'da Selim III'in maiyetinde kaldı. Eseri: *Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore*, Paris, 1803.

¹³ Yenilikçi bir padişah olan Mahmud II, 1808 le 1839 yılları arasında tahtta kaldı. Bizi ilgilendiren yıllarda Navarin'de donanma yenilgiye uğradı (1827), 1829'da Yunanistan bağımsızlığını elde etti, Fransızlar Cezayir'e 1830 yılında çıktılar ve Mehmed Ali Paşa'da Suriye ile Anadolu'nun güneyini ele geçirdi. Antonio Baratta *Costantinopoli 1831* adlı eserinden başka 1840 tarihli hacimli bir kitabında, başta mimarlık olmak üzere padişahın Batılı kültüre olan ilgisi açıklanır. Yaptırttığı yeni sarayı da Avrupa klasisizme örnektir. Baratta, ayrıca İstanbul'dan Karadeniz'e doğru Boğaziçi'nin bir planını çizmiştir.

¹⁴ İstanbul'daki İtalyan Kültür Merkezi ile Mutuo Soccorso adlı derneğin kendi yayınları, az sayıda basılı muhtelif yapıtlardır. Görülmesi gerekli araştırma ise şudur: Roberta Farrazza, "La Società Operaia di Mutuo Soccorso di Costantinopoli 1863-1913", *Memorie e Documenti*", şu kitabın içinde, *Gli Italiani di İstanbul...*, ss.119-144.

Genç Garibaldi için bu yıllar ise bir bekleme devri idi. 1829 senesinde pek ala Nis şehrine dönebilirdi, zira Türk-Yunan harbi vesilesiyle kapanan liman artık açılmıştı. Fakat bu yeni dünyayı çekici buldu ve belki de çalışabileceği işi de bulmuştu. Uluslararası dengeleri araştırmak, kendi yolunu çizmek için daha başka bir gözlem yeri bulabilir mi, hâlbuki İtalya'nın geçmiş ve günündeki sorunlarını okumaya girişti ve kaderini aydınlatacak bir şey nerede bulabilirdi ki?

Nis'li Bayan Sauvaigo'nun pansiyonundan Timoni ailesinin evine geçti. Timoni'ler babadan oğula geçen elçilik tercümanlığı, amcadan yeğene geçen din adamlığı yapan ve genç yaşta bile elçi atanabilen Levanten ailelerden birisi idiler. Yerinde davranışları olan, sağlığına dikkatli ve hatta dürüst birileri olarak kabul görürlerdi. Fakat bir denizcidirler. Timoni ailesi böyle birisine İstanbul ile İzmir arasında, deniz yolu ile yapacakları tecimsel faaliyetlerde güvenebilirdi. Bu seyahatler ile ilgili elimizde belge yoktur ve kariyeri içinde de yer almaz. Tagangrog şehrinden 1828 senesinde bir Garibaldi geçer ve başka kereler de bu durum yinelenir. Fakat her seferinde aynı kişi midir? Bununla beraber tarihleme birleşebilir.

Gerçekten gerçekleşmiş buluşmalar için elimizde az sayıda belge vardır ve bundan dolayı da Garibaldi tarafından anlatılanlara güvenmek gerekir, bu arada onun geleceği için nasıl bir imge yarattığı anılarında belli olur.

Daha Sürekli Bir Buluşma: Giuseppe Bidischini

Giuseppe Bidischini (1807-1882) ile çağdaşı Giuseppe Garibaldi arasında o zamanlarda İzmir'de sağlam bir dostluk kurulmuştur¹⁵. Bidischini adlı kişi kendisi hakkında hiçbir şey anlatmadı. Çocukları ve sülalesi de az şey yazdılar. Garibaldi de bu yıllar hakkında tam bir sessizlik içindedir. Bu ailenin tarihi ise zaman içinde sembolikleşir.

---

¹⁵ Benim kaleme aldığım araştırma: "Teresita e le Altre Donne la Famiglia "Allargata" del Generale Garibaldi", şu kitabın içinde: *Garibaldi dopo Garibaldi*, Bari, 2005, ss.21-80. Bidischini ailesine ayrılan birincisinde Italia Bidischini üzerinde durulmuştur. Bidischini ailesi üzerinde çalışan Prof. Alessandro Baldazzi'ye teşekkür ederim. Araştırma hiçbir semere veremedi çünkü Bidischini ailesi burada uzun zaman kalmadı ve Zamvas ailesi de burada kalmıyordu. Bu aile hakkındaki bilgiler Menotti Garibaldi'nin ailesi ile Bidischini ailesinden alınmadır. Bu arada Palmanova şehrinin Parrachia'sına ve Tarihi Arşivi'ne de teşekkür ederiz.

XIX. yŪzyılın başında İzmir’de sayıları artan ve durumları iyi olan Avrupalılar şehre 10 kilometre kadar uzak olan Bournabat denen mahalde kalıcı yer edinmeyi tercih ettiler. Etrafında bulunan mahaller İzmir’in banliyŖsŪ oldular ve ileri gelen Avrupalıların ve İranlıların gŪzel evlerde çalıştırmak maksadıyka kŖylŪ halkı buralarda yaşamayı uygun gŖrdūkleri için kŖylerin boşalmasına yol açtılar. Bornova cemaatine (İtalyan belgelerinde Bidischini ailesi için Burano’lu kaydı vardır) dair ve sosyal açıdan yardıma koşmak için aile içinde Sakız adasından yelkenlerini açmış bŪyūk bir geminin limana girdiği acaba anılarında var mıdır?

Bu Levanten soyluluđun saflıđı, az sayıdaki bŪyūk aileler veya eř deđerdeki muhitlerdeki dikkatli bir siyaset sayesinde devam ettiriliyordu. Bornova’da bir Katolik kilisesi yapıldı. Arřivi de San Pietro kilisesi adı ile bilinen İzmir’deki ibadet evinde toplanmıř olup, 1922 senesinde bu řehirde patlak veren bŪyūk yangında az hasar gŖren bir mahalde idi. Katolik mezhebi içinde Dominiken adı ile tanınan tarikatın mensubu İtalyan din adamları çok bořluklar bulunan bu arřivi ailelere gŖre dŪzenliyorlardı. Giulio adındaki din adamı G. Bidischini ile Zamvas ailesi arasındaki evlilik iřlemlerine dair ise hiçbir iz bulamamıřtır. Bidischini bu tarz belgeleri Palmanova’da kaleme aldracak bir aıkgŖzlŪlūk yaptı. G. Bidischini, Lucrezia Zamvas veya Zanvas ile evlendi. Kadının soyadı galiba Zanetti adının Yunan adalarından gŖ ettikleri sırada bir deđiřikliđe uđramasından ileri geldiđi anlařılıyor. (Zanetti ailesinin kadınları Palmanova’nın diđer ileri gelen aileleri ile beraber Lucrezia adını Bidischini veya Cigaina’lar ile beraber kullanırlardı ve Palmanova řehrindeki nŪfus kayıtlarında aynı anlamı tařıyan kayıtlar bulunmaktadır). Giuseppe Garibaldi’de bu Levanten cemaatinin saflık kŖkenlerini devam ettirmeyi kendi çıkarına uygun buldu. G. Garibaldi’nin en bŪyūk ođlu Menotti Garibaldi’nin, Giuseppe Bidischini’nin kızı ile evlendikten sonra dŪnyaya gelen torunları Bidischini ailesinin nasıl bir kŪltŪrsŪzlŪđe uđradıđını gŖsterir. Zira İtalya’ya geldikten kısa bir sŪre sonra kadınların yařamlarına karıřıp, hep beraber evde kalıp çok az dıřarıya çıkma izni vermek gibi Levanten cemiyetin uygulamalarını buraya getirmiřlerdir¹⁶. Levanten ailelerin bıraktıkları belgeler, řehri tahrip eden sŪrekli yangınların esnasında ahřap yapılı evler ile beraber yok olmuřtur. Belleđin bu yitikliđi karřısında Avrupa’da kiřisel belgelikleri ve soy kŪtŪđŪnŪ yazdırırlar veya Bidischini ailesinde Ŗrnek olduđu ūzere tarihe geçmek isteyenler vardı... Veyahut da tařtan inřa edilmiř bŪyūk sarayları olanlar idiler.

---

¹⁶ Verdiđi bilgiler ve kıymetli belgeliđinden dolayı Maria Stefania Ravizza Garibaldi’ye teřekkūr ederim.

“İtalyan” mahallerin diplomatik temsilcilerinin durumu, belgelenmenin kesik kalmasının özelliğini açıklamaktadır: *“Excepté le consulat sarde qui dirige par un consul titulaire envoyé d’Italie, les autres consulats italiens de Smyrne son confiés a des negociants, le plus souvent originaires de la région qu’ils représentent ou à des individus chargés aussi de plusieurs autres petits consulats. Ces consulats ne joue pas véritablement un rôle important. En l’état actuel de cette recherche et compte tenu de l’absence d’études consacrées à la presence des “colonies” italiennes dans l’empire ottoman, il est impossible de fournir plus d’informations sur leur fonctionnement, sur les règles qui les régissent ou controle exercé sur les nationaux qui en dependent”* (Smyrnelis, 2006)¹⁷

Bidischini ailesi 1847 senesinde Türkiye’den ayrıldı. O sıralarda sahip olduğu evlatları, en büyüğü Augusto 1834 senesinde İzmir’de dünyaya gelmişti. 1835 senesinde Francesco doğdu sonra da Enrico ile Giuseppe, kız olarak da Maria Elvira ile Eloisa dünyaya geldiler. Paolino adlı oğlu 1847 senesinde, Romano ise 1853’te doğdular. Menotti’nin eşi olan Italia ise 1852 senesinde İzmir’de dünyaya geldi, zira Venedik Cumhuriyetinin yıkılışından sonra Bidischini ailesi İzmir’e sığınmıştı. Baba Giuseppe Bidischini, Venedik hizmetinde iken, ailenin siyasal alanda bir epopesi 1848 senesinde başladı. Marghera’nın savunması esnasında Augusto ağır bir şekilde yaralandı, tükendi ve 1853 senesinde öldü. Henüz genç yaşta olan Francesco Bidischini de buna katıldı. 1853 senesinden sonra ailenin görevi değişti. Mille (Binler)’lerin seferinden sonra Francesco ile Eloisa’nın kocası Yüzbaşı Pietro Lavagnolo da katıldı ve Isernia’da öldü. Enrico ise Bezzeca denen mahalde öldü ve anısı için Palmanova’nın merkez meydanında kemerin altında bulunan, Risorgimento uğruna ölenleri anan yazıt yer aldı. Agro Romano denen mahalde cereyan eden savaş esnasında Giuseppe’nin oğlu Giuseppe ile Francesco’da katıldılar. Giuseppe ağır bir şekilde yaralandı ve Castel Sant’Angelo’daki hastaneye kaldırıldı ve kız kardeşi Eloisa da yardımına geldi. Bu yardım faal bir yaşam için gerekli idi. Menotti Garibaldi 1868 senesinde Italia Bidischini ile evlendi.

Çatışma alanında olan ve daima yaşayacak olan bu aile, G. Bidischini (baba olan bu zat Romanya’da da ekonomik faaliyetlere girişti) öldükten sonra onu Menotti Garibaldi, Italia’nın annesi Lucrezia da izlediler. Mille’lerin seferinden sonra Caprera’nın misafiri olan Francesco, 20 Mayıs 1907 günü Roma’nın Trastevere tarafındaki San Gallicano adlı antik hastanede öldü.

---

¹⁷ Özellikle bkz. “Les italiens au XVIII. et XIX. Siècles”, ss.60-73

Ancak iki aile hakkında samimi bir Őeyler anlatıp Risorgimento hareketindeki yaŐam ve mŪcadeleleri beraberce nasıl geĀirdiklerini de kaleme almıŐtı¹⁸.

Bir aralık İstanbul'daki İtalyan KŪltŪr Merkezi mŪdŪr vekili olan Bayan Roberta Ferrazza, bana gŵsterdiĐi bir belgede G. Bidischini'nin *Mutuo Soccorso di Istanbul* adlı cemiyetin Őeref ūyeliĐine seĀildiĐini itiraf ediyordu ve bu durum kızının Menotti Garibaldi'nin evlenmesinden kısa bir sŪre sonra idi. Kendisine teŐekkŪr ederim.

Levanten tabir edilen ailelerin bŪyŪk bir kısmının kŵkenleri İtalyan Devletleri'nin muhtelif Őehirlerinde idi. Mario Gessi gibiler de diplomat idiler ve Gessi ile Garibaldi'nin tanıŐtıkları da olasılıklıdır. OĐlu olan Romula tanınmıŐ bir coĐrafyacı, kâŐif ve antropolog idi. Ravenna ile İstanbul arasında bir seyahat esnasında, 1831 senesinde dŪnyaya geldi. 1858-59'da Trentino'da Garibaldi ile ĀatıŐtı. SŪveys'de 1881 senesinde ūldŪĐŪ zaman Alberto gŵlŪnŪn civarını inceledi ve Mavi Nil denen mahalleri de keŐfetmiŐti. "Sudan'ın Garibaldi'si" olarak tanındı. General'in dŵrdŪncŪ oĐlu olan Ricciotti Garibaldi'nin arkadaŐı idi. YaŐarken kaleme aldıĐı *Sette Anni nel Sudan Egiziano (Mısır Sudan'ında Yedi Sene)* adlı eseri ūlŪmŪnden sonra 1891 senesinde yayınlandı ve Riciotti Garibaldi'nin oĐullarından Sante (1885-1946)'nin aklını ateŐledi ve genĀlik seneleri (1903-1912) esnasındaki maceraları tekrar yaŐadı.

ŪĐrenmek ve ŪĐretmek: Timoni Ailesi

GenĀ Garibaldi, Sauvagio pansiyonunda kaldıktan sonra Timoni ailesi tarafından ūĐretmenlik yapması gayesiyle kabul edildi. Āok genĐ bir aile olan Timoni'leri tanımak zordur: Levanten bir aile olan Timoni'ler Osmanlı İmparatorluğu iĀinde ve aynı zamanda Batılı devletlerin elĀiliklerinde dragomanlık gŵrevlerinde bulunurlardı. Bu gŵrev, Őehrin kozmopolit

---

¹⁸ Francesco Bidischini, gŵnŪllŪ olarak "uno dei Mille" (Binler'den biri) diye imza atıp, 1879 yılında Roma'da yayınladıĐı, *Garibaldi dal 1860 al 1879* adlı yapıtı Francesco Caprera adlı kiŐinin savaŐlarını ve kalıŐ gŵnlerinin ayrıntılı bir tanıklıĐıdır. 1883 yılında da gene, Roma'da *Preti e Sciacalli* adlı bir kitap daha yazdı ve kendi yaŐam ūykŪsŪ sonunda ruhban sınıfı karŐıtı eleŐtirilerde bulundu. 1907 yılında ise *Garibaldi nella Vita Intima* adlı kısa ve dŵŐsel bir yapıtı yazdı. Aile yaŐamı ūzerine 3 Nisan 1896 tarihli Urbano Rattazzi adlı kiŐiye yazılan bir mektupta ūykŪsŪ vardır ve bu belge gŵnŪmŪzde Roma'daki Istituto per la Storia de Risorgimento adlı dernekte korunmaktadır.

yapısından dolayı, hem Osmanlı açısından hem de Avrupalı bakış açısından çok önemli idi. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde konuşulan diller çok sayıda idi ve bir tanesinden diğerine geçebilmek için özel bir dŪşŪnsel elastikiyet gerekirdi. Timoni'ler ile benzer aileler, Levantenlerin adeta kutbu sayılan Katolik Kilisesine eskiden beri bağlı idiler. Asırlardan beri uluslararası cemiyet içinde özel bir yer edinirlerdi bu da hizmet verdikleri ūlkenin fonksiyonuna göre olan ulusçuluk bağlantısına bakış açısı olup hep Levanten kaldılar. Böylece ulusalcılıktan öte kişiliği ön plana aldıkları için bir elilikten diğerine geçebilirlerdi. Levanten cemaat, asırlar boyunca kan ve din bağlılığı içinde dŪzenli bir birlik yarattı. Katolik kilisesi de bu ailelerin yaptıkları hizmeti değerlendirip Hristiyanlık içinde görevlere çağırdılar ve din adamı olmak isteyen çok sayıdaki fertleri kabul ettiler ve hatta kilise teşkilatı içinde yŪksek makamlara da geçmelerini sağladılar. Böylece Levantenler uzun bir sŪre herhangi bir ulusalcılık hareketine girişmeyip, bir kurumsal kozmopolitlik içinde kaldılar. Garibaldi'nin bunlardan öğrenecekleri vardı, zira çarpıştığı bir ūlkenin vatandaşı olduğunu veya ideallerini paylaşmaya giriştiğini söylerken, eęer İtalya bir başka topluluk ūzerine saldırıya geçerse derhal reddetmeye hazır olduğunu da ekledi.

Levantenlerin durumu 19. Asırda değişti. Artık onlar da bir ulusalcılık akımı semeliydiler. Faaliyetlerini mantıklı yapmalarının gerekli olduğu, Avrupalı görevlilerin verdikleri hizmetlere karşılık da beklentileri bulunuyordu. Oğullarını Avrupa'ya eğitim için yolladılar ve bunların çoęu da belirli bir ulusalcılık karakteri kazandılar. İsveç, Almanya, İngiltere, İspanya, Amerika Birleřik Devletlerinde bulunan Timoni ailesi buna bir örnektir. Dragomanlık görevleri ile beraber hanedan için de tabipler, ilim adamları yetişti ve Avrupa ile yeni bir ilişkiye girmeleri sayesinde yaşamlarında değişiklikler yarattı. İstanbul ve İzmir'de gŪvenceli olan evlilik ilişkileri, artık yŪzyıllık bir çevrede bir bŪtŪnlŪk olarak devam etmiyordu. Batılı ūlkelerin diplomasi uygulamaları da değişiyordu. Bununla beraber 19. Asır başlarında Timoni, Pisani, Testa gibi hanedanların İstanbul yaşamı içindeki yerleri önemli idi.

Bu bŪyŪk ailelerden bir tanesinin mensubu olan Livio Amadeo Missir de Lusignan, Timoni ailesi hakkında detaylı bir çalıřma yapmıř ise de, bunlar Osmanlı ūehirlerinde hŪzŪn yaratan sŪrekli yangınlar esnasında yok olan belgelikler yŪzŪnden ancak faraziyelere dayanmaktadır (Amadeo, 1978 ve Gautier, 2001). Timoni ailesi ticaret ve bankerlik yaptıkları için, Pisani ailesinden daha uzun bir sŪre ulusal hŪkŪmetlere karřı baęımsız kaldı.

Bankerlik işini yapan galiba Luc Timoni idi ve 1825 senesinde vefat etti. Avusturya devletinin dragomanlarından birisinin yeğeni idi. Dedesi İngiltere dragomanı idi. Georges adındaki oğlu da 1825 senesinde henüz 16 yaşında iken İsveç elçiliğinde göreve başladı ve yaşamının sonlarına doğru İsveç'e yerleşti¹⁹. Luc adlı kişinin kardeşlerinden birisi de Avusturya devletinin dragomanı idi. Louis Timoni'nin çocukları Von Timoni olarak tanındılar. Georges adlı kişinin yeğeni de İspanya hizmetine geçti. Georges adlı bu genç kişiden başka bizi ilgilendiren tarzı, Luc'un daha başka erkek çocuklarının bulunması idi. Garibaldi'yi hoca olarak görevlendiren dul bayan Timoni, belki Luc'un eşi idi fakat bunun Georges adlı olandan başka üç değil fakat yedi tane çocuğu olduğunu belirtmeliyiz. O yıllarda bir başka dul bayan İstanbul'da Timoni di Schiò diye tanınan bir Timoni daha vardı ve bunun çocuk sahibi olup olmadığını bilmiyoruz. Belki Fransa'nın Sakız Adasında görevlendirdiği bir diplomattan dul kalan bu hanıma, Garibaldi Fransızca ve bu arada güzel yazı öğretti.

Timoni ailesi hakkında şunu söyleyebiliriz: yüksek, kozmopolit seçkin bir muhit. Eğer genç bir denizci bu eve girebilir ise, bunun anlamı yeteri kadar düzeyli ve iyi izlenim bırakmadır. Bizim genç Garibaldi'nin de Napolyon devrinde doğduğu Nis şehrinde bunun bir havasını almış olarak, şimdi de Timoni evine girmesi sayesinde bir aidiyetlik hissini alması yanında ulusalcılık aidiyetini de gördü.

Onun gizemli tabip Diego ile benzer bir çıkar içinde olması da olası idi, zira Timoni ailesinin mensupları arasında tabip uzmanlar vardı ve bu arada Cenova kökenli olduklarını da belirtiyorlardı.

Garibaldi'nin kaldığı Timoni sokağının nerede olduğunu Livio Missir de Lusignan bize haber vermiyor. Garibaldi'nin 1831 senesinde kalmak için gittiği sokak civarında eski Timoni Sokağı vardı, burada da şimdi "Monseigneur Timoni" adlı sevimli bir kahvehane bulunmaktadır.

Livio Missir de Lusignan'ın detaylı araştırmasından başka, A. Gautier tarafından kaleme alınmış bir yapıt elimizde bulunmaktadır²⁰. İleri sürdüğüne göre İmparatorluk zamanında Angelo Timoni adında birisi (Ange) İstanbul'daki Fransa elçiliğinde ateşe idi. Salnitro'da konsolos temsilcisi idi. General Andreossy onu 17.3.1813 günü Galatz'a konsolos

¹⁹ Burada tarihlerde bir hata vardır. Eğer Georges, 1811 senesinde doğmuş ise 1825 yılında 16 değil fakat 14 yaşında olmalıdır.

²⁰ Bkz. A. Gautier ve Livio Missir de Lusignan

vekili yaptı, fakat görevi üç yıl sürdü. 1825 senesinde, onun İstanbul'daki Rusya elçiliğinde şansölye olduğunu biliyoruz.

Luc Timoni ve Suzanne Aide ikilisinin oğlu olan Ange-Luc Timoni 1825 senesinde aynı görev ile Rusya elçiliğinde bulunuyordu. O halde konu ettiğimiz Georges adlı kişi Luc'un büyük oğlu olamaz mı? Garibaldi'yi misafir eden de dul bayan Suzanne Aide adlı kişi midir? Çok karmaşık bir konudur.

Hasta denizcinin tedavi edildiği mahallin yeri daha çok bellidir. Luigi Dominici tarafından yazıldığına göre, o sıralarda İtalya ile Türkiye arasındaki ticaret alışverişleri için faal bir rol oynayan Ligurya kökenli yelkenli gemilerin kaptanları tarafından yapılan girişim ve katkılar sonucu 1815 senesinde küçük bir sağlık ocağı kurup, hastalandığı zaman limanda kalan denizcilerin yatırılmaları ve yardım görmeleri sağlandı. Bu sistemin devam ettirilmesi için gemi kaptanları hem limana yanaştıklarında hem de Karadeniz'e transit geçiş yaptıkları sırada iki lira verirdi. Bu küçük sağlık ocağı 1825 senesinde 6-7 odalı ve 15 yataklı, eski mahallede bulunan ahşap bir binaya geçti ve burada sürekli bir tabip ile San Vincenzo dei Paoli tarikatına bağlı bazı rahibeler bulunuyordu. Böylece artık küçük bir ocak değil, tam teşekküllü bir hastane yaratıldı. Dominici'nin belirttiğine göre, hiç şüphesiz ki denizci Giuseppe Garibaldi burada kalmıştı (Dominici, 1975: 53-54). Boğaziçi'nden Galata kulesine doğru uzanan daracık sokakları geçtiğimiz zaman, Cenova'lıların XIV. Yüzyılda inşa ettikleri kargir bir bina görürüz. Yüzyıllara meydan okuyan bu yapı, Garibaldi'nin İstanbul'daki varlığının bazı sırlarını sinesinde barındırıyor.

Dominici'ye göre 1831 senesinde bir sağlık ocağı vardı. Fakat (bu gencin İstanbul'da kalışının ilk dönemine ait zamanda anlatıldığı üzere) bu sağlık ocağı 1828 senesinde yapılmıştı. Diğer taraftan da, Yunanistan'daki çalkantılar ve Türkiye ile Mısır arasındaki sorunlar için de olsa, liman uzun zamandan beri abluka altında olmadığı için, Garibaldi 1831 senesinde İtalya'ya döndü.

Nerede kaldığı sorunu çözümsüz kalıyor. Gencin kaldığı ev acaba Timoni ailesinin mi? Veya kendi seçtiği bir ev olabilir mi desek bu kez az bir parasal olanağı bulunan bir genç için bu durum beklenebilir mi? Veyahut kendisine de Pera'da güzel bir ev kullanması için verilen Giovanni Timoteo Calosso'nun (diğer adı Rüstem Bey olan bu zatı daha sonra konu

edineceğim) ikametine bağlı olabilir mi?²¹ Anlaşıldığına göre Pera'daki güzel bir Venedik Sarayı için Garibaldi'nin kaldığı yer diyebiliriz ve bir olasılıkla burası Casa Calosso (Calosso Evi) idi. Bu sorunu da İstanbul İtalyan KŪltŪr Merkezi'nin araştırmalarından aktaralım.

Bir Cenova şehri olan Galata'nın, hırçın ve kuvvetli emperyal şehrin yamaçlarında dar ve küçük arsalar üzerinde yapılan bu binalarında dayanışma zorunludur. Geniş olan Boğaziçi'nde ise geçiş yalnız kayıkla olur.

İşte mahaller bunlardır. Merak ve öğrenme arzusu ile dolu olan bir genç için dar olduğu görülüyor. Bununla beraber Garibaldi, Pera'da kaldığı sıralarda limana iner ve Akdeniz'den gelen gemileri karşılayıp İtalya'dan haberler edinir, akranları ile beraber kitap alışverişini veya tartışmalarını buradaki meyhanelerde sürdürŪrdŪ.

Fakat bu durum gencin şehirde uzun kalma nedenini açıklamaz. Hatta yaşam koşullarının sadeliği, fakirlik ile beraber gelişmişliği onu daha problemleri bir duruma getirmiştir.

Giovanni Timoteo Calosso Dięer Adı RŪstem Bey. Esaslı Bir Buluřma mıdır?

Timoni ailesinden sonra bu gerçekten önemli bir buluřmadır. Bir adı da RŪstem Bey olan Giovanni Timoteo Calosso hakkında her řeyi biliyoruz²².

---

²¹ Antonio Baratta, Torino'da 1840 yılında yayınladıęı daha detaylı olan "Costantinopoli" adlı yapıtında Calosso'nun nerede kaldığını daha iyi anlatır. Pera'da bulunan en güzel evlerden birisi olup mahalleyi hŪzŪnlendiren pek çok yangınlardan birisinden sonra ŪskŪdar'da ev sahibi olmuřtur. Eęer yangın 1831 yılında patlak veren ise, Garibaldi de özellikle 1831 yılında Pera'daki bir eve gelmiřti. Bu tarihleme Mutuo Soccorso adlı derneęin eski yazıtında belirtilen tarihtir. Onun koruyucusunu izlemeyip Pera'da kaldığını gösterir. Zira Timoni'nin evinde öğretmenlik görevini sŪrdŪrecektir. A. Baratta tarafından verilen bilgiler, kısım I, s.325, kesin deęildir. GŪnŪmŪzdeki Beyoęlu'nun Tintini Sokak ile Deva sokak n.4 aynı mahal olmalıdır. Dominici'ye göre Timoni evinde kaldı. Rue Timoni diye bilinen sokaęın adı Eski Çiçek olarak deęiřtirildi. Baratta, 1840 yılında yaptıęı yayında Calosso'nun bir tablosunu da verir. Bunu ressam ve litograf Gallina'nın yapıtı diye gösterir. Beyin bir TŪrk rozeti tařıması, tablonun İstanbul'da veya dŪnŪřŪnde yapıldığını akla getiriyor. Calosso burada gerçekten gençtir.

²² Giovanni Timoteo Calosso'nun *Mémoires d'un vieux soldat* adlı eseri nadir bulunan bir kitaptır. Bu zat hakkında, *Dizionario Biografico degli Italiani* adlı

Napolyon'un eski bir subayı olan bu Piyemonteli zat Padişah'ın maiyetine girdi ve süvari sınıfının çağdaşlaşmasına girişip, iç oğlan okulunu yönetti. Bu çevrelerde çağdaş düşünceler yayılıyordu. Calosso ile öğrencilerinin çağdaş düşüncelere dair hevesinin, Mazzini'nin genç İtalyanlara vermek istediklerine benzer olduğunu Alphonse de Lamartin de ileri sürer (Alphonse de Lamartine, 1815 ve Berchet, 1985: 428-573). Bu durum karşısında acaba denizci Garibaldi'nin, Latin Amerika'da süvari sınıfı için hazırlıklı olması, belki de İstanbul'da bir başlangıç olduğu akla getirilebilir mi? Donizetti'nin Caprera'ya yönelttiği ıslık/tiz ses, Gaetano'nun esin verdiği kadar hassas değil ise de üstadın orkestra için olağan müziğini, acaba Giuseppe İstanbul'da duymuş ve yerel zevke mi uymuştu?

Padişahın maiyetinde ağırlığı olan yabancılar arasında birinci sıradaki Giovanni Timoteo Calosso adındaki kişi Piyemonte'lidir. Garibaldi'den kısa bir süre evvel İstanbul'a gelen Calosso, bir kazanç niyetinde değildi. Bu sürgün hakkında Baratta tarafından verilen tasvirlerin hepsini tekrarlayamayız. Bu görünüş daha sonra Rustan veya Rüstem adını alan kişi için dışa vurulan bir efsane denilebilir. Kaldı ki Calosso belki bir ihtiras için Padişah'a tanıştırmıştır, bunun yanında bir taraftan çağrıldığı Baratta'nın yaptığı tasvir doğrudur: Bu zat da belki İstanbul'daki Fransa elçisi olan General Guilleminat olabilir, tıpkı çok daha tanınmış Fransa elçisi olan Sebastiani gibi idi ve Calosso bu generalin emri altında Napolyon savaşlarına katılmıştı ve Leipzig şehrinde Genelkurmay karargâhında görev almıştı²³. Sebastiani'den sonra İstanbul'da elçi olan Guilleminat, Napolyon savaşlarındaki büyük epopeyi yaşayan ve sıkıntısını çeken kişileri korumaya alacaktı. Baratta nasıl olur da bizim Kral Efendimiz ekselansının bu subayını (Calosso kısa bir süre de olsa Napolyon ordusu subayı iken) sürgüne gönderebilme zorunda kalmasını açıklayamaz. Napolyon'un bu sabık subayı, Sardunya Krallığı ordusunda kendisine iyi bir makam bulamamıştı, diğer taraftan da Avrupa'da harp sonrası elde edilen toprakların ilhakını onaylamamıştı. Gerçi bir İtalyan vatandaşı hüviyetinde de olsa vazgeçemediyse de dermansız ve parasız olarak çıkmak zorunda kaldığı çeşitli maceralardan sonra ekmeğini Akdeniz'in öteki yakasında aradı²⁴.

---

kitapta bilgi bulunmasından başka şu makalede de bulunmaktadır: Maurizio Costanza, "Antonio Baratta e Giovanni Timoteo Calosso: due sudditi "sardi" nella Costantinopoli di Mahmud II", *Oriente Moderno*, 2005/1

²³ Armand Charles Guilleminot, Napolyon için çarpışmış olanlar arasında sempati toplayan tek kişidir. 1823 yılından 1832 yılına kadar elçi olarak bulundu.

²⁴ Calosso'nun ilk yaşam öyküsü Baratta'nın 1831 tarihli kitabında bulunmaktadır.

SŪvari sınıfının ilk ųğretmeni, Padiŷah'ın ųzel ahırının ustası oldu ve Baratta ile A. De Lamartine onu bu makamda gųrųnce hayran bırakacak bir tasvir yarattılar.

Calosso ile Garibaldi arasındaki iyi iliŷkilerin nedenlerine dair Baratta tarafından verilen ŷu bilgiyi hemen nakledeyim: *“Bu İtalyan hakkında konuşmak mevzusu asla bitmez, her an hak ettiđi ųvgųyų de sųylemeliyiz. Altı senelik bir refahtan sonra Calosso varsıl deđildir. Talihi onu yųksek makamlara getirdi, uđradıđı belalı zamanları asla unutmadı, yųksek karakterini hep iyilik yapmak için kullanıp, koruma isteyenlere verdi. Talihsiz yabancılardan hepsi onu sevgi dolu destekçi saydılar, kısır çekişmeler ve ikiyųzlų laflardan uzak durup, gerçek ve yaratıcı iŷler baŷardı²⁵.”*

Garibaldi İstanbul'a geldiđi zaman muhtelif dillere aŷına idi. Limanlara yapılan ziyaretler, karantina, malların boşaltılması veya yųklemesi gibi iŷler uzun sųrerdi. Pek çok nedenlerle yerel dillerden bir ŷeyler ųğrenilirdi. Bunlar arasında Yunanca en eski ve en çok kullanılanı idi, zira bųtųn denizcilerin her birisinin sahilinde ųnemli Yunan kolonileri bulunurdu. Yunanlılar bųtųn tecimsel iŷlerde vazgeçilmez araçlar idiler ve anlaŷmalar için arada bulunmaları ųnemli gų oluŷtururdu. Yųksek sınıfın içinde olanlar da Fransızca biliyorlardı. Ligurya'lılar da buna hemen katıldılar. Sayılarının devamlı olarak yųkseldiđi, Ligurya dilinin dilbilgisi kitaplarının sayısının artmasından bellidir. Bunlar da Odessa ŷehrindeki Gorki adlı kitaplıkta çok iyi korunan ŷık ciltlerde gųrųlųr ve burada, “İtalyan gramerlerinin dilbilgisi” gibi tuhaf bir yapıt vardır. İtalyan birliđini haber veren bir kayıttır.

Calossa'dan baŷka Piyemonte kųkenliler de Padiŷah'ın maiyetine asker hoca olarak girdiler. Ricchini ve Grasso adlı kiŷilerin isimlerini Baratta kaydeder. Saray'da ayrıca Gaillard, Thųvenin, Monier adında Fransızlar da vardır.

Osmanlılar bu sıralarda denizcilik ile elbette ilgileniyorlardı ve bu alanda da bir yenilik yapmak için bazı kiŷileri ųlkelerine ađırılmışlardı. Bu ađrı ile beraber genç İngiliz olan Kelly adında biri vardır (bildiđimiz tek konu, onun buharlı bir gemi ile İstanbul'a geldiđidir) ve ayrıca kendilerini yenilgiye uđratan Yunanlıları bile, çok iyi denizci oldukları için gųrevlendirmekten geri durmadılar. Bu kiŷiler, kısa bir sųre zarfında çok iyi bir deniz gųcų yaratıp devletin hizmetine sundular, bųylece Navarin deniz savaŷında yenilgiye uđramalarına gųre daha ađdaŷ bir kurum yarattıklarını, bizim

---

²⁵ Bkz. A. Baratta, age., s.217

yazarımız Baratta 1831 yılında haber vermektedir. Bu arada Kelly adındaki kişinin deniz kaptanı olarak ne yaptığını 1829 senesinde Padişah'ın maiyetine giren bu kişi hakkında fazla bir yaşam bilgisi vermez ve ayrıca Padişah tarafından, hiçbir zaman eksik olmayan tutucu ve ahlaksızların onun daha fazla ilerlemesine engel olmak istediklerini de ekler. Bu kişi hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak isterdim. Osmanlı denizciliğinin bu yenileşme evresi, katılmamış bile olsa, genç Garibaldi'nin ilgisini çekmiş olabilir. Zira edindiği eğitim ve deneyimler sonucu, Tunus Bey'i tarafından bir düzenleme yapması için çağrılmıştı.

Peki bizim genç, gemilerde olmadığı zaman, nasıl yaşardı? Timoni ailesinin evinde öğretmendi, bakıyor ve öğreniyordu. Elbette ki, Cenovalı'lar tarafından XIV. Yüzyılda inşa edilen eski binadaki taş binaya sıkça uğramaktaydı, çünkü burası Liguryalılar ile diğer denizcilerin yaşadıkları ve yemek yedikleri yerdi. Elbette limana geliyor, sonradan ticaret yapacağı için gemilerin teçhizatına, onarımına ve aletlerine dikkat ediyordu. Onun bu gençlik devrinde nasıl bir ufka sahip olduğunu kim bilebilirdi? Giyim ve davranışlarında bazı eski anıları canlandırmak isterdi. Latin Amerika'da bulunduğu sırada lejyonerlerin giyiminin dikişlerini kendi yapmıştı. Montevideo'daki ilk senelerde ayaklarının altına doğru darlaşan bir tuhaf pantolon ve kuşak, sırtında sade bir kumaştan yapılmış gömlek ve model yapıldı. Yuvarlak kareler gençlik döneminin anısı olabilir mi? Gemiciler için hijyen ne kadar önemli ise bir o kadar da İstanbul halkı için öyle olup şehirde hamamlar ve çeşmeler bolca idi. Garibaldi buna adeta hastalık derecesinde bağlanacak ve bunu da Caprera'ya, çocuklara ve arkadaşlarına zorla uygulatacağı.

Liguryalıların denizlerde ve limanlarda yarattıkları bu büyük yoğunluk, genç bir Liguryalı olan Giuseppe Mazzini'nin yaptıklarının fantastik gürültü dolu sandığı gibidir. Garibaldi'nin o sıralarda Mazzini'nin yaptıklarından bazılarını okuyup okumadığını bilemeyiz ve o sıralarda "Büyük İtalyan" iletisinin bir yıldırım gibi yayılmasının izleri görülür. Veyahut da Cenova şehriden gelen başka gemiciler ile tartışmakla mı yetinmişti. Belki de Luigi Rossetti onun için Rio de Jenerio şehrine gitmeden önce bir deneyim yaşadığını "inşa ederken", Mazzini hareketinin mükemmel bir ajanı olmasını, hareketleri ve heyecanları ile tarif ederken onu bir macera düşkünü asker değil fakat bir idealin savunucusu olarak yazar.

Garibaldi 1831'de Nis'e döndü, o bu dönüş olayını duygusal yaşamının hassas bir gelişmesi olarak anımsar. Eğer Mazzini tarafından haber verilen

ulusal ayaklanmalar her bir halk topluluğunun isteklerine yanıt veriyorsa, Şimdi de karşımıza sınır tanımayan sosyal ihtilal diyebileceğimiz bir başka ihtilal çıkar. Belki bulanık olan bu fikirler iki ilahi karŐılaŐma sonucu düzene girer. Onlarda bu efsane içindeki sembolü inŐaya yazılırlar. Elbette ki politik eğitimin en karmaşık sürecinde kesin olarak bir isim ve tarihleme muhakkak ortaya çıkar.

Sembol Mahal Taganrog

Rus Çarı I. Petro tarafından 12 Eylül 1698 yılında resmen kurulan Taganrog, Rusya'nın harp filosunun ilk üssü idi. Bu Şehrin gelişmesi ve ilerlemesi Rus İmparatorluğu'nun tarihine sıkı bir Şekilde bağlıdır. Sıcak denizlere açılma siyasetinin yüzyıllık mücadelesine de bağlıdır. Azak denizinde olan bu Şehir, yeni bir mahal olan Tuna Nehri üzerindeki Rostov Şehrine 70 km. kadar uzaklıktadır.

Garibaldi'nin kendi tarihini kurduğu sırada, tanınmayan bir kişi eŐliđinde, Taganrog Şehrine yaptığı bu ilk çıkışı bir kilometre taşı sayması doğrudur ve o ideallere Cenova Şehrinde 1834 senesinde büyük bir hevesle sarılıp savunmasını da yapacaktır. Bu arada bir ihtilal yaratılmasında kahramanlar ve martirler (oğullarına Menotti ve Ricciotti adlarını verdi) oluşturulması, vatan yapılıŐında gerekli ise de yeterli sayılamazdı.

Bu buluşma sayesinde Garibaldi efsanesinin en romantik kısmı ile karŐılaŐıyoruz. Şimdi Milano'daki Risorgimento Müzesi'nde bulunan Italo Nunes Vais (1860-1932) adlı ressamın 1881 senesinde yaptığı tabloda görüldüğu üzere Garibaldi ile bir genç tokalaŐırken elini kalbinin üstüne koyan Garibaldi kendisine olan inanıŐ ve sunguyu ifade eder²⁶. Bulanık bir tavernada görülen mekânı belirlemek olanaksızdır. Taganrog'da olan buluşma, Mazzini'nin yaptığına daha geniş bir yaklaŐım için bir mahal ve tarih belirlemeden mi doğdu? Hiçbir zaman öğrenilmeyecek. Garibaldi'nin Anıları'nda anlatılan bir öyküden hareket eden Giuseppe Guerzoni de canlı bir öykü yaratır.

---

²⁶ Bir tuhaf olay: Jessie White Mario'nun *Garibaldi* adlı kitabının resimlerini yapan Edoardo Matania, Garibaldi'yi tam Mazzini'nin karşısında gösterir ve hemen hemen Nunes Vais'in tablosundaki poz gibidir. Aynı sıralarda yaptıklarına göre iki sanatçıdan kim diğerine esin verdi? White'm kitabının bazı baskılarında kişilerin yeri deđiŐtirilmiŐtir ve Garibaldi bu sırada Mazzini'nin solunda değil de sağında bulunur.

G. Guerzoni Şu satırları yazar: “1833 yılında, bir gün Garibaldi (o sırada 26 yaşında idi) Karadeniz’de gemi ile giderken, Taganrog’da bir yere iner ve burada bir masanın etrafında oturan İtalyan denizciler ve tüccarların hararetle bir Şekilde konuŐtuklarını görür. Bizimki gider ve uzak bir masaya oturur ve konuŐulanlara kulak vermez. Fakat bir an gelir ki vatandaşlarından birisinin ağızından çıkan bazı sözcükler kulaklarını tırmalar ve derhal bu cümleleri kullanan bu gence yönelir. KonuŐanlar aralarında çok önemli bir konuyu tartıŐtikları için Garibaldi’nin dikkatini çekmiŐtir. İtalya’yu konuŐuyorlardı ve onun geçmiŐteki büyüklüğü ile övünürken Őimdiki utanılacak durumunu anımsıyorlar ve ne gibi hatalar yapıldığını, martirleri, düş kırıklıkları ve ümitleri konuŐuyorlardı. Mücadeleden yenik çıkmıŐsa da tekrar ele almaya hazırđılar. Liguryalı bir havari tarafından hüznüli bir iman ile yaratılmış geniş bir teŐkilatin sırrını veriyorlardı. Giovine Italia denen bu kutsanmıŐ ad, artık eski tarikatlara değil fakat yeni ilkelere göre kurulup, Tanrı’nın ve halkın kolu ile (Tanrı ve Halk) yapılacağına inanılacak ve bütün iyileri bir “fascio” (deste) içinde toplayıp, artık fazla uzakta olmayan büyük bir savaŐa kalpleri hazırlayacaktı. Sonunda çığlık atarak herkesin bu derneğe girmesini ve havariyi izlemesini, onun diktiği kutsal bayrak etrafında birleŐerek ve onun yaşam ile gereksinmelerinin verilmesini istedi. Bu sözcüklere yenilerini de ekleyip daha da fazla yenilikler isterken, Garibaldi’de bu konuşma esnasında patlak veren fırtınaya karşı duramayacağını görüp, adını bilmediği o gence doğru kendisini atıp, kendisine beklenmeyen bir ruh ıŐınlayıp, düŐleri ile ümitlerini içeren yeni bir dünya yarattığını söyleyip, kalbine doladı ve o günden sonra da artık beraber olacağına söz verdi”.

Guerzoni bu “imanlı” kişinin Giovanni Battista Cuneo olduğunu söylediği zaman yanlış yapsa bile, bu görüŐmeden sonraki davranışlar geçerlidir: “Garibaldi bu andan itibaren başka bir fikre sahip olmadı, derhal İtalya’ya koŐarak, orada en ateŐli vatanseverleri bir dizi halinde toplamayı baŐaran o teşkilatı bulmak istedi. Orada ruh ve önder olan adamı bulmalıydı. Kolunu verip mücadele yerine gidip, faal olmak istedi. Daha o zamandan beri düŐündüğü sözcük, vatana hizmet ve yapılan fitneyi anlamak için faal olmalı idi. İŞte böylece Temmuz ayının sonlarında Marsilya Şehrine gidip, uzun zamandan beri tanıtımını yaptığı bu Şehirde onu görüp ismini vermek ve savaŐa katılmak, ona inananların listesine girmeyi ve derhal yapılması gerekli girişim için emrini beklediğini de ekledi”.

İkinci destek tahtası olan Saint Simon taraftarlarının kayda geçirilecek bilgiler arasında Őunlar vardır: 1833 yılında kaptanlığını Clari’nin, ikinci

kaptanlığını Garibaldi'nin yaptığı (Clorinda adlı geminin Saint Simon taraftarı) aralarında Emile Barrault ve Enfentin adlı kişilerin de bulunduğu 12'lik bir grubun gerçekleştirdiği seyahat bulunmaktadır. Bunlar Marsilya limanında gemilere bindikleri zaman Saint Simon adlı kişinin yetimleri ve monarşinin sert takibatına uğrayan birer izleyici olarak Şark âlemi ile buluşmaya kalkıştılar zira iki uygarlığın birleşmesinden –Garb'ı erkek Şark'ı dişi sayıp- yeni bir dünya doğacağına kanaat ettikleri için, egzotik bir dizi buluşma için Mısır'a yöneldiler. Garibaldi onların niyeti ile kendi fikrini birleştirdi. Gerçi esas anlamı ile bir sosyalist olmamış ve belki de sonradan olur mu diye beklenmiş ise de, Saint Simon izleyicileri de sözcüğün çağdaş anlamında bir sosyalist olmadıkları gibi, o sıralarda bile verilen anlama uymazlardı. Yüksek düzeyde birer seçkin kişi olan bu adamlar, düşsel dünyalarını Garibaldi'ye açıkladıkları zaman, Mazzini'nin teorisinin en güçsüz tarafının bir sosyal programdan yoksun bulunduğunu veya daha açık bir anlatım ile çağdaş toplumun izlemekte olduğu gerçek demokrasinin temelinden uzak durduğunu ona inandırdılar. Gencin fikrinde bu kavram en can alıcı nokta olarak oturdu. Böylece direnmekten ziyade bir dizi ikna edici kavramları bütün yaşamı boyunca edindi. Halkın gereksinimini gidermek için her bir siyasal programı kendi içinde tutarlı kılmak ve hukuka dayalı uluslararası bir sulh yaratmak gereklidir. Sonradan şu satırları yazmıştır: “Barrault adlı kişiyi tanımadan evvel vatanımı seviyordum. Onu tanıdıktan sonra insanlığı seviyorum...” Gencin ruhunda devamlı olarak bir şeyler değişiyordu. Garibaldi'nin Paris Komünü ile Enternasyonal'e dayanmadığını ileri sürebiliriz çünkü buralarda kozmopolit bir duygu bulunup, sınıf mücadelesinin dışta tutulduğu hümanist bir görünüm ve dünya sulhu için militanlık bahanelerini de sıralıyorlardı. Clorinda adlı geminin bordosunda iken, Garibaldi de Barrault tarafından verilen derslerden aydınlanıp kendisini yetiştiriyordu. Vatanseverlikten insanlığa doğru yöneliyordu. Görevi artık tek bir ulusalcılık değil fakat halkların kurtarılması idi. Artık bir asker değil bir kahramandır. Barrault tarafından bu gence Saint Simon'un kendi imzasını taşıyan *Yeni Hristiyanlık* adlı risalesinden bir nüsha hediye edildiği doğru mudur? Dikkatli pek çok yazara göre Garibaldi kendisine verilen bu nüshayı, Caprera'daki yatak odasında yaşamı boyunca korudu. Her ne kadar bu nüsha Garibaldi'nin kütüphanesinde bulunamadı ise de olmadığının da bir kanıtı değildir²⁷.

---

²⁷ Garibaldi'nin sosyalizmi üzerine yazan araştırmacılar onun Saint-Simon ile buluşmasına bağlarlar. Bkz. Briguglio, 1982: 7-16

Eğer Saint Simon 1814 yılından önce, *Avrupa toplumunun yeniden düzenlenmesi veyahut Avrupa'daki hakları bir siyasal düzen içinde birleştirme gereksinmesi ve araçları bulup ve her birisinin kendi bağımsızlığının da korunmaları* başlıklı bir kitabı Paris'te August Thierry ile beraber yazmış ise Saint Simon doktrininde bir Avrupa boyutu vardır. Uluslar üstü bir Avrupa Federasyonu'nun bu projesi, kıta içindeki antik yazının kökenine dayanır. Fakat çağdaşları da bunu Fransa ile İngiltere arasında bir yakınlaşma olarak yorumlarlar. Belki de Saint Simon'un bu düşüncesinin boyutu sayesinde, Garibaldi Marsilya ve Rio de Jenerio'da Mazzini taraftarları arkadaşları zaten bildiği Giovine Italia hakkında değil fakat Mazzini'nin Giovani Europa hakkında konuştukları zaman, hazırlıksız yakalanmadı. G. C. Abba tarafından anlatıldığına göre Kalabriya yöresine giden Bixio askerlerine Rovito'da geçit töreni yaptırırken Bandiera kardeşleri selamladığı sırada şöyle dedi: "İtalya ihtilalinin askerleri, Avrupa ihtilalinin askerleri, Tanrı'nın huzurunda olmasak bilmeyeceğiz. Biz kendi Aziz'lerimiz olan bayrakların mezarı önünde eğilelim" (Tramarollo, 1982: 5)²⁸.

Bartolomeo Prospero Infantin 1860 yılında bir arkadaşına şu satırları yazdı: *"Bu şeytan Garibaldi bizi hayretler içinde bırakıyor. Barrault vaktiyle iyi bir öğrenci yarattı. Pazar günü bize "haydut" ile yaptığı üç sayfalık seyahatin öyküsünü tekrar etti ve onunla ilgili çok hoş anıları olduğunu gösterdi. Garibaldi ile ona yön veren Barrault adlı kişiyi, Saint Simon taraftarları bu yorumu ile överler. Bu genç kaptanın bilinmez ufuklara doğru bir yol aldığını şimdi öğreniyoruz. Uluslararası bir vatan için başlayan Saint Simon yandaşları, otuz üç yıl sonra onu buldukları zaman, insanlık ailesinin inleyen üyelerini korumak için geleceğın sisli havasında yer açacağını beklediler".* Renato Treves de şunu ekler (bizim Risorgimento hareketimizin Saint Simon adlı yapıtından aldığımız bu paşaj Letterario Briguaglio tarafından zikredilir). *"Garibaldi, 1867'de henüz gençlik devrinde Saint Simon hareketine yakın iken, Saint Simon'un eski ve sadık bir ardılı olan Charles Lemonnier tarafından kurulan Ligue de la Paix et de la Liberte topluluğuna katılmak istedi"*²⁹.

---

²⁸ Avrupa'lı Garibaldi için çok sayıda ve tanınan yazılar bulunmaktadır. Benim de şu makalem vardır: "Garibaldi e la dimensione europeo del Risorgimento italiano", şu kitabın içindedir: *Giuseppe Garibaldi, Liberatore Globale tra Italia, Europa e America*, ss.143-160

²⁹ Bkz. Briguaglio, 1982: 15-16

Gelişmekte olan Sosyalizm ve Enternasyonal ile Avrupa kıtasının pek çok yerinde ve özellikle de Memphis ve Misraim adlı kuruluşa bağlı etrafındaki denizlerin kıyılarında gelişen, Masonluk arasında bir uyum bulunması hiç de rastlantı deęildi³⁰. Olgun bir devrinde olan Garibaldi'nin karşılaştığı bu ilk darbeler uyumlu veya inatçı kalmasına etki ediyor. Mazzini'den ayrılmasına bile yol açan kızgınlığının fütursuzluğuna pişman olacaktır ve duygularını öyle gösterecektir. Saint Simon'a mı veya Masonluğun verdiği iletiye mi sadık kalacağı bilinmiyor, fakat hiçbir zaman da ne birinden ne de öbüründen uzak kalmıştır.

Anılar. Çağdaş Araştırmalar

Garibaldi'nin bu gençlik senelerinden beri ziyaret ettiği ūlkelerden Ukrayna, Rusya, Türkiye'de yapılmış pek çok araştırma bulunmaktadır. Generalin kişiliği hakkında derinlemesine araştırmaya kendilerini adanmış İtalyanlara ve yerel araştırmacılara göre, o önemli bir yabancı kişi değil fakat gerçek ve özel bir kahramandır. Yayıdığı söylenece onun adının tercüme edilmesini halk arasında yaymıştır: Rusya'da Garibaldoff, Ukrayna'da Zagribailo ve benzerleri. Onun kahramanlıkları zamanın elit takımı arasında ilgi çekerken, bunlar İtalya'da meydana gelen hareketlere katılıp savaş alanlarında da bunu sürdürürken, bu arada büyük şehirlerde yoğunlaşan İtalyan *diaspora*'sına dikkat etmeliyiz, zira buldukları yerlerde İtalyan kültürünün ateşlendiği bir yer yaratıyorlardı. Bunu da ortaya çıkaran dünyanın dört bir tarafında yayılmış olan Società Operaia veya Mutuo Soccorso denilen merkezlerdeki Garibaldi ve Mazzini'nin adlarının bulunması idi. Bütün bu kurumlarda çok sıkı yürütölen haberleşme, her ne kadar iletiler zaman gereksinmesi ve Caprera'ya yardım için başarılı "yazmanlar" tarafından çok kısa tutulsa bile, Garibaldi'nin "görünölür" olması çok büyük bir etkendi, onun için bir teşekkür ve övücü sözcükler hak etmektedirler.

1821 ve 1831 senelerinde patlak veren olaylar Petersburg'da epey yankı yarattı. Rus Çarı, 1821 yılında Avrupa'da patlak veren hareketlerin ayaklanmaları birleştirmesi korkusundan dolayı *Philiki Etery*a ile Romanyalı aileleri, desteğini çekip de kaderleri ile baş başa bırakmasını, anımsamamız bile yeterlidir. İki tane fırsat yakalayınca onları ūlkelerine ve Avrupa'ya sürgüne yollattı. Fakat hürriyet şarkıları özellikle de bir yanı Polonya diğer

---

³⁰ İtalya'da Binler'in hareketinden sonra Garibaldi'yi kabul eden ilk mason kuruluşu Memphis ile Misraim'dir. O, büyük maşrık'ın birleşmesi için çalışacaktır. Bu konu hakkında, Garibaldi'nin gençlik devrine ait az sayıda belge vardır. Konuya dair bazı bilgiler için bkz. Foschi, 1985: 5-29

bir yanı da Rusya’da bulunan Ukrayna içinde söylenip yayılıyordu. Ozanlar da harekete geçip, kurucu mitosunu ortaya çıkarmak için çok eski devirleri anımsatıyorlardı. Ukrayna dili kültürlü çevrelerde yayıldığı sırada, köylüler bile bu dili kullanıyorlardı.

Ukraynalı tarihçi ve bu ilkede en tanınmış İtalyan kültürü uzmanı olan Prof. Mykola (Nicola) Varvartsev tarafından yazılan esere ekleyeceğimiz az çok şey vardır. Ukrayna İlimler Akademisi ve Kiev’deki İtalyan Kültür Merkezi işbirliği ile 2000 yılında, *18. Yüzyıl Sonu ile 20. Yüzyıl Başına Kadar Ukrayna Kültür Muhitindeki İtalyanlar. Tarihi-Biyografik Araştırma (Ansiklopedi)* adlı bir yapıt neşretti. Bununla beraber Ukrayna ve Rusya’da yayınlanan eserlerin büyük bir kısmı tercüme edilmediği için, yapıtları ve onların tanınması sorun çıkarmaktadır.

Prof. Mykola Varvartsev her bir maddeye koyduğu kaynakça içinde bir tek ulusal dili ile yetinmemişti ve bu değerli ansiklopediden önce de 1986 senesinde İtalyan Risorgimento’su ve onun Avrupa’da yarattığı karışıklıkları ele almıştı. 2005’de de Mazzini’nin yaşamını incelerken, *Giuseppe Mazzini, Mazzini hareketi ve Ukrayna Hareketi* adlı yapıtında Mazzini’nin düşüncelerinin Slav halkları arasında etkisine de yer vermiş ve bu yapıtını gene Ukrayna İlimler Akademisi ve Kiev’deki İtalyan Kültür Merkezi’nin işbirliği ile hazırlamıştı. Bu sırada Domus Mazziniana adlı kuruluş adına da 1996 yılında, “19. Yüzyılda Ukrayna’da Mazzini’nin düşüncelerinin yayılması” başlıklı bir makale kaleme almıştı. Şimdi de Giuseppe Garibaldi üzerine bir yapıt hazırlamaktadır.

İtalyanların Rusya’da ve Ukrayna’daki varlıklarına dair çok miktarda kaynakça mevcut olup, kişiler arasında Toskana Büyükdükaliği’nin devlet mali ve harp müşaviri, savaş dairesi başkanı ve yüksek komiseri gibi görevlerde bulunan Luigi Serristori’yi (1793-1857) de ekleyebiliriz. Odessa’da Toskana konsolosu olarak bulunduğu sırada gezi anılarını kaleme almıştır³¹. Diğer bir örnek de Prof. Mykola Varvartsev tarafından yazılan, Ukraynalı demokrat Jakiv Becman üzerine olan yapıttır (Varvartsev, 1995: 19-30). Fakat Ukrayna’nın bağımsızlığına kavuşması için epey yıllar geçmesi gerekliydi. Ulusalılık hareketi, hiçbir zaman topluca Polonya ve Rusya’nın egemenliği altında olmayan eski Kazakların ülkesinde gelişti. Bağımsızlık için yapılan hareketler Rusya tarafından çok sert bir şekilde bastırıldı. 1840 yılında dili de yasak edildi. Hiç değilse 1849 yılında

---

³¹ Metinde yoktur.

Odessa’da yayınlanan gazetelerde kısa da olsa Roma Cumhuriyeti’ne dair haberler çıkmaya, kurucusu olan Garibaldi’nin bu hareket içindeki yerine değinirken, yabancı güçlerin Gaeta’ya yaptığı çıkışı da yayınladılar. Bu heyecan verici gelişmeler Giuseppe Mazzini’nin fikirlerinin yayıldığı yıllar ile uyuşur.

Sonradan da dâhili savaşlar, uluslararası çatışmalar ve ölçsüz ıstıraplar onlarca yıl devam etti. Günümüzde kimliğine kavuşan bir ūlke olarak İtalyan Risorgimento hareketinin incelenmesi, 19. Yüzyılda İtalya’da kılavuz bir millet ve bazı İtalyanların kahramanlık modeli olarak ortaya çıkmalarına ve düşünceleri ile faaliyetleri sonucunda İmparatorlukların tamamını yenilgiye uğratmayı başardıktan sonra ulusal kurtuluşlarını elde ettiklerine örnek teşkil eder. Daha 1860 yılından başlamak üzere Garibaldi’nin faaliyetlerinden bahseden kitaplar kaleme alındı. San Petersburg’da basılan bu kitaplardan bir tanesi, Odessa şehrindeki Gorki adlı büyük ulusal kitaplıkta bulunmaktadır.

Garibaldi ile Herzen (1812-1870) arasındaki duygusal bağ daha belirgindir. Garibaldi’nin sosyalizmi, Herzen’in popülist veya ütöpic sosyalizmi ile aynı batındadır. Saint Simon ve Proudhon adlı kişilerin etkisinde kaldığı için, Dekabrist ihtilali ile bir gençlik şevki içinde bulundu. Muhtelif ayaklanmalara katıldığı için, o da 1834 yılında tevkif edilip ardından Rusya’dan atıldı. 1839 yılında tekrar döndü fakat 1847’de Rusya’dan kesin olarak ayrıldı. Uzun bir süre seyahat ettikten sonra Londra’ya yerleşmek için geldi. Burada da 1864 yılında Garibaldi ile olan meşhur buluşması gerçekleşti. Garibaldi’nin Londra’ya yaptığı ziyareti parlak bir ūslup ile anlatan *Camicia Rossa* (Kızıl Gömlek) başlıklı yapıtı, 1992 yılında Lozan’da B. Benda tarafından bastırıldı.

Garibaldi’nin doğumunun yüzüncü senesi dolayısıyla 1907 yılında Odessa’da, Moskova’da veya San Petersburg’da külliyetli miktarda yaşam öyküsü kaleme alındı ve bir de Anılar’ın çevirisi yapıldı ve bu durum sonraki yıllarda da devam etti. Aleksandra Toliverova, 1909 yılında Rusça olarak Giuseppe Garibaldi adlı kitabını kaleme aldı³².

General’in torunlarından olan Stefano Canzio 1966 yılında Moskova’da *Anılar*’ın yeni bir çevirisini neşretti. İtalyan Komünist Partisi militanı olan

---

³² Rosanno di Prima düzenlemesi ile 1993 yılında yeni bir yayını yapıldı. 1909 yılında basılan Rusça aslından çeviridir. Sellerio ed Palermo

bu tarihçi ve gazeteci zat, Garibaldi'nin sosyal düşüncesi hakkında Almanacco Popolare ve Milano'daki Teti yayınevinde yayınladığı makaleleri ile tanır.

Garibaldi'nin ziyaretleri bugün için Odessa'da bir övünç olmakla beraber, kendisi *Anılar*'nda genç iken burada nasıl bir heyecan duyduğunu yazmaz. Bununla beraber onun Mazzini'nin fikirleri ve sürgün edilmiş kişilerin dünyaları ile karşılaşmasının Avrupa'dan uzak bir mahalde olan bu ilk aşamada gerçekleşmiş olduğu tahmin edilebilir. Sovyetler zamanında Garibaldi'nin adı bir sokağa verilmiş idi. Bağımsızlığın kazanılması ve eski devir adlarına bir dönüş başlatılması üzerine Garibaldi'nin de adı silindi ve buraya Polonyalılar sokağı denildi.

Garibaldi'nin doğumunun iki yüzüncü yılı dolayısıyla Odessa'da bulunan Illia Illich Menchikov (1845-1916) üniversitesi bir İtalyan kültür ve tarihini araştırma merkezini kurmak istediği zaman buraya Giuseppe Garibaldi adını vermek istedi. Lev Mechnikov'un (1838-1888) kardeşinin Binler seferine katıldığını belirtmeliyiz. Bu sırada da Ukrayna'da gönüllüler için para toplanıyordu³³. Anılarını kaleme aldı ve İtalyanca bir yayını da sonrasında yapılacaktır³⁴. Garibaldi ile Napoli şehrinde buluştuğunu yazdığı sırada, kısa bir süre gördüğü için fotoğraflarından farklı olduğunu kaydeder ve daha sonra bir tasviri için onu 1859 yılında Como'da gören bir İngiliz turistin anlatımına bırakır. Sonradan da General'in kısa bir yaşam öyküsünü yazar. Gençlik yıllarını ise hiçbir şey anımsamadığı tuhaf bir dille anlatır. Hatta o yıllar için hiç yaşanmadı tarzında bir ifade vardır. Bu arada 1834 yılında Garibaldi için 27 diyeceğine 17'sinde der.

Bin'ler hareketine bir tek Lev Mechnikov değil fakat elli kadar Rus katılmış olup genç bir bayan yazar Aleksandra Toliverova takma isim olarak A. Jacobi'yi kullanmıştır. Mechnikov'un iki erkek kardeşi tanınmış tabip

---

³³ 1994 yılında Elias Metchnikoff adı ile de tanına Ilya Ilyich Mechnikov (1845-1916), Rusya'da gelip Messina'da çalıştığı sırada yaptığı deneyler sonucunda bakteri enfeksiyonlarına karşı bir takım keşifler yaptı. Bu keşiflerden dolayı 1908 yılı Tıp ve Fisiyoloji alanında Nobel mükâfatını aldı.

³⁴ Lev Mechnikov, "Memorie di un garibaldino" başlığı altında *Russkij Vestnik* dergisinde yayınladığı anılarında, Napoli'ye kadar uzanan bazı dikkat çekici Garibaldi taraftarları ile beraber yaptığı bir mücadelenin günlüğüne derginin, 1861 senesinin Eylül-Kasım sayısında yer verdi. Renato Risaliti tarafından İtalyancaya tercüme edilen yapıta Nicola Varvartsev bir de giriş yazısı hazırlamakta olup, yakın bir gelecekte basılacaktır.

Nicolai Pirogov ile beraber çalışmakta idiler ve 1862 yılında bacağından yaralanan Garibaldi'yi tedavi ettiler. Eşit muhitlerden yetişmiş olsalar bile değerli kişiler arasında da tanışma ve ilişkilerde bir takım çekememezlikler bulunuyordu.

Aleksandr Gertsen de (Herzen, 1812-1870) 21 Kasım 1863 günü yazdığı “iki âlemin kahramanı” adlı mektubunda şu satırları kaleme almıştır: “*Ukrayna’da, Polonya’da, Sırbistan’da halk Garibaldi’yi bekliyordu. Demek ki Herzen’in söylediğine göre, Garibaldi halkların taşsız kralı, onların umudu, yaşamakta olan efsaneleri, kutsal bir kişileri olup, bütün bu duygu Ukrayna ve Sırbistan’dan Andaluzya ve İskoçya’ya, Güney Amerika’dan Kuzey’e kadar uzanmakta idi*³⁵”.

Garibaldi gençlik yıllarında yaptığı seyahatlerde tanıdığı kişilerin sonradan ardılları olup olmadıklarını bilemedi, fakat hiç şüphesiz ki Rusya dünyası popülizmi, demokrasiye olan esini onu etki altında bırakmıştı.

Giuseppe Garibaldi'nin iki yüzüncü doğum yılı vesilesi ile çağdaş Rusya, İtalya'ya olan dostluğunu göstermek istedi. Genç Garibaldi'nin yolunda Taganrog bulunuyordu ve Garibaldi burada iken Mazzini'nin fikri ile tanıştı. Kaldı ki bunu Garibaldi'nin kendisi de açıklar. Bu şehirde bir sokağa onun adı verildi (Ulitsa Garibaldi) ve Obelisk eklendi ve burası Clorinda gemisinin demir attığı büyük limana pek fazla uzaklıkta değildir. Obelisk 2 Haziran 1961 günü İtalya Birliğinin yüzüncü yılı vesilesiyle açıldı. Beş metre yüksekliğindeki bu Obeliks'de, Garibaldi'nin vatani kurtarma misyonuna 1833 yılında burada başladığı yazılıdır. Arka tarafında ise Friedrich Engels tarafından söylenen şu söz yazılıdır: “Garibaldi'nin kişiliğinde İtalya antik devirler gibi bir kahramana sahip, bunlar mucize üretmekte mahir olup mucizeler üretiyorlar...” Bir devrin tanığı ve imanı olan bu yazıt yitirildi ise yazıktır. Bunu yapan yerel sanatçı Yakovenko idi. Kahramanın bronz profili ve palmye yaprağı da sanatçı Baranov'undur. 1986 yılında kötü hava koşulları yüzünden bronz zarar görünce, sanatçı Begalov bir yenisini buraya koymuştur. Günümüzde görülen yapıtı mimar Sırbistanlı Vyaceslav Koslov ile heykeltıraş David Begalov yaptılar.

Taganrogskaia Pravda, 3 Haziran 1961 günü şu satırları yayınladı: “*Taganrog halkı, vatanın kurtarılması için yapılan mücadelenin başı ve*

---

³⁵ Herzen adlı kişinin kendi yaşam öyküsü, *Passato e Pensieri* 1868 yılında basıldı. Bu kitabın çevirisi ise Einaudi-Gallimard yayınevi tarafından 1996 yılında yapıldı.

teşkilatçısı olan Giuseppe Garibaldi'nin anısının değerini korumaktadır. O burada Taganrog'da "la Giovine Italia" adlı cemiyete katıldı ve bir ihtilalci oldu. Giuseppe Garibaldi'nin yaşamı ile onun İtalya'nın birliği için yaptığı çalışmalardaki yeri hakkında verilecek konferanslar dizisi işyerlerinde, fabrikalarda ve eğitim kurumlarındadır. 5 Ağustos günü de üniversite, radyo dairesi elemanlarının katılması ile Taganrog Pedagoji Enstitüsü içinde tertiplenecektir. Buraya da partililer, Sovyet teşkilatı ve kamu kuruluşları temsilcileri de gelecekler...". Gazete haberine göre bu kutlamalara çok kimse katıldı ve bu gösteri Sovyet halkı ile İtalya halkı arasındaki dostluğu canlandıran bir hareket sayıldı.

Fakat aradan geçen kırk yıldan sonra abide yıkılır duruma geldi. Yapılan bir takım denemelerden sonra eski stel alındı ve Rusya'nın beyaz mermeri kullanıldı. Bu arada 12 Eylül 2007 tarihli kutlama için yetişmedi. Anıta üç renk verilecekti ve bu, beyaz anıtın ak tarafına konulacaktı. Garibaldi sokağı denen taraf yapılacak ve düzenleme sonucu çiçekli bir bahçeye dönüşecekti.

Bu sırada, Marx'ın anıtı ortadan kaldırılmak istendi ise de Garibaldi'nin için yer değişimi yapılmadı. Burası İtalyan tüccarların ve dükkân sahipleri ile İtalya ile bağlantıları bulunanların mahallesidir ve bu hareket bir birleştiricilik ve bir arada yaşamının da örneğidir. Diğer taraftan bütün Rusya özelinde bir tek Taganrog'da Garibaldi'nin varlığı görülür ve Rostovkaia Eyaleti adını alan Rusya'nın bu güney kesimi, Rusya'nın diğer mahallerine nazaran İtalya'ya yakın ve benzer bir görünüşe sahiptir.

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı arasında geçen zaman zarfında, vatanın ve muhtelif milletlerin bağımsızlığı ve bağımsız devletlerin yaratılması için Garibaldi tarafından yapılan girişimler o sıralarda Çarlık Rusya ile Habsburg'ların egemenliği altında bulunan Ukrayna halkının ulusalcılık mücadelesinde güçlü bir etki bıraktı. Diğer taraftan da 1860'lı yılların başlarında büyük malikânelerde köle olarak bulunanların serbest bırakılmaları istenirken yerel köylüler arasında yayılan haberlere göre, Ukrayna halkını kurtarmak için deniz aşırı bir mahalden "Zagribailo" adında bir ataman ulaşmak üzere idi. Gerçekten de Garibaldi 1864 yılında Ukrayna'nın güneyindeki ayaklanmalar için İtalya'da bir deniz seferi hazırlıyordu.

Sonuç

De Geneys hakkındaki ayaklanma ve gençlik hülyalarının iflası üzerine öykü 1834 yılında biter. Marsilya belediye başkanı 3 Mart 1834 günü polis müdürü Marlot adlı kişiye Şu satırları yollamıŐtır: “*Monsieur, assurez-vous, je vous prie, avec le plus gran soin, si le nommé Garibaldi, Joseph piemontais, réfugié, venant de quitter Draguignan sans autorisation, est arrivé   Marseille. En cas de, vous l’arreteriez!..*³⁶”

4 Mart g n  Fransa iŐiŐleri bakanı Var dairesi başkanına yolladığı iletiye g re, Sardunya donanmasından firar eden Joseph Garibaldi hakkında 20 Şubat günü bir yazı gönderdiğini anımsattı: “*Sous aucun pretexte cet  tranger ne doit ötre autoris    se rendre   Marseille, meme momentanement, la precence des r fugi s dans cette ville  tant un sujet de trop d’inqui tudes*”. Bakan yolladığı emirde valinin Garibaldi’deki malzemeyi alması ve bir parasal yardım işin Nis ve civarında kalması istenmediği işin derhal İngiltere’ye yollanmasını istedi. Bundan sonra da bu karar karşısında Garibaldi’nin tepkisini bekledi.

Bakanın isteği, firar etmiş bir subayın Piyemonte Krallığının bilgi sahibi olmasından sonra tepkisini  grenmekti. Fakat o İngiltere’ye değil de Tunus’a gitti ve İstanbul’da edindiği deneyimi orada uygulamak istedi. Kaldı ki o sıralarda deniz kuvvetlerine bir yenilik uygulamak isteyen Tunus Beyi Hüseyin onu bir deniz subayı olarak çağırdı. Tunus da o sıralarda Avrupalı fesat lar ile Giovine Italia taraftarlarının sığınma yeri idi. Garibaldi, burada önemli bir aile olan Gnecco’larda misafir kaldı. Fakat onun hedefleri çok başa idi. 1835 yılında Marsilya’ya döndü ve Brezilya’ya gitmek işin Nautonier adlı gemiye bindi. Luigi Rossetti ile tanıştığı zaman yaşamı baŐtanbaŐa değişti, zira g n lik deneyimleri ile gelecek umutlarını birleŐtirip kaderini çizdi.

Genç Garibaldi 20 Şubat 1832 günü ikinci kaptanlık belgesini Nis idaresinden aldı. Artık mesleğini uygulamak zamanı gelmişti. Dünya üzerinde pek çok g zerg hlardan geŐtikten sonra, ancak yirmi yıl sonra, birinci kaptan patentini alabildi³⁷.

³⁶ Archives Communales de Marseille. Copies de Lettres. Sez.I.I.50-3 mars 1834.

³⁷ Bu araŐtırmamı yapmam işin bana yardım eden İstanbul İtalyan Kültür Merkezi, İzmir İtalyan Kültür Merkezi, Kiev (Odessa) İtalyan Kültür Merkezi, Rostov Dante Alighieri Merkezi, Giuseppe Garibaldi’nin iki yüzüncü yılı kutlaması milli komitesi’ne teşekkür ederim. Roma’daki Istituto per l’Oriente’nin kitaplığının

Kaynakça

Alzona, G. (2006). *Gli antenati liguri di Giuseppe Garibaldi*, Torino, Genesi Editrice.

Baratta, A. (1831). *Costantinopoli nel 1831*, Genova, Tipografia Pellai.

Bartlett, R. (2007). *Storia della Russia Oscar Storia*, Milano, Mondadori.

Berchet, J. C. (1958). *Le voyage en Orient*, Paris, Robert Laffont.

Berindei, D. (1973). *L'Annee revolutionnaire 1821 dans les pays roumains*, Bucarest, Ed. de l'Academie de la Republique socialiste de Roumanie.

Bittar, T. S. (1994). *L'Empire magnifique*, Paris, Decouvertes Gallimard Histoire.

Briguglio, L. (1982). *Garibaldi e il socialismo*, Milano, Sugarco.

Caviglia, E. (2007). *Il brigantino "Dittatore Garibaldi"*, ristampa Citta di Camogli, Assessorato Cultura.

Istituto Italiano di Cultura di Istanbul (1995). *La Societa Operaia Italiana di Mutuo Soccorso in Costantinopoli*.

Istituto Italiano di Cultura di Istanbul (2006). *Memorie storiche della Societa Operaia Italiana di Mutuo Soccorso in Costantinopoli. 1863-1911*.

Channon, J. (1997). *Atlas historique de la Russie*, Paris, Edition Autrement.

Calosso, G. T. (1858). *Memoires d'un vieux soldat*, Nice, A. Burnet.

Carretto, G. E. (1989). *I Turchi nel Mediterraneo. Dall'ultimo impero islamico alia nuova Turchia*, Roma, Editori Riuniti.

---

müşterek katkıları olmasaydı bu çalışmayı yapmak olanaksız olurdu. Matteo Stefanori'ye de metni okuyup uyarılarda bulunduğu için teşekkür ederim.

A.G. JALLET, Güner DOĞAN

ÇAKŪ KAREFAD, ÇAKŪ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number:2, (Ekim/October2021): 260-299 (Atıf için/To cite).

Chiarini, G. (1884). "Ugo Foscolo nella mente di G. Mazzini", *Nuova Antologia*, Dicembre.

Costanza, M. (2005). "Antonio Baratta e Giovanni Timoteo Calosso: due sudditi 'sardi' nella Costantinopoli di Mahmud II", *OM*, XXIV (LXXXV) n.s., 1, ss. 37-55.

Cuneo G. B. (1974). "Biografia di Giuseppe Garibaldi", Milano, Mursia.

Custine (M. de) (1975). *Lettres de Russie, Edition et Choix de Pierre Nora*, Paris, Folio Classique Gallimard.

De Amicis, E. (1878). *Costantinopoli*, Milano, Treves.

De Amicis, E. (1900). "Per Giuseppe Garibaldi", *Nuova Antologia*, Febbraio.

Dominici, L. (1975). *Note di Storia Risorgimentale*, Roma, Tip. Meneghini.

Fortini, P. (1950). *Giuseppe Garibaldi Marinaio Mercantile*, Roma, Bibliografia Ridley.

Foscolo, U. (1998). *Ultime Lettere di Jacopo Ortis*, a cura di Paolo Mattei, Roma, Newton Compton.

Fretigne, J.-Y. (2006). *Giuseppe Mazzini, pere de l'unite italienne*, Paris, Fayard.

Garibaldi, J. A. (2005). "Teresita e le altre donne. La famiglia allargata del Generale Garibaldi", in: Ciuffoletti Z., Colombo A., Garibaldi Jallet A., *I Garibaldi dopo Garibaldi*, Manduria (Bari), Piero Lacaita.

Garibaldi, G. (1888). *Memorie Autobiografiche*, Firenze, G. Barbera.

Gautier, A. (2001). "Une grande famille de l'Empire ottoman: les Timoni", Paris, Bulletin des Anciens Eleves de l'Institut Langues Orientales, Octobre.

Gnocchi-Viani, O. (1996). *I Sansimoniani*, a cura di Giovanna Angelici, Milano, Franco Angeli.

- Lewis, B. (2004). *I Musulmani alla Scoperta dell'Europa*, Milano, Rizzoli.
- Mantran, R. (1996). *Istanbul*, Paris, Fayard.
- Masi, C. (1936). *Italiane Italiani nell'Oriente vicino e lontano(1800-1935)*, Bologna, Cappelli ed.
- Mazzini, G. (1906). *Scritti editi ed inediti, Imola, Paolo Galeati, LetteraturaI*, ss. 387-394, Politica III.
- Milani, M. (1982). *Giuseppe Garibaldi*, Milano, Mursia.
- Missir de Lusignan, L. (1978). *Une famille de Scio, de Constantinople et de Smyrne: les Timoni, drogmans d'Angleterre, de l'Empire et de France, medecins au Serail, negociants, ecrivains et eveques*, Londres, Essai.
- Monsagrati, G. (1999). "Garibaldi Giuseppe" *Dizionario Biografico degli Italiani*, c.52, ss.315-331.
- Pamuk, O. (2001). *Mon nom est rouge*, Paris, Gallimard.
- Pamuk, O. (2006). *Istanbul*, Torino, Einaudi.
- Pamuk, O. (2007). *Istanbul. Souvenirs d'une ville*, Paris, Gallimard.
- Pancaldi, R. (2006). "Mazzinianesimo, massoneria e kemalismo nella Turchia modernaII Pensiero Mazziniano, sett. - die.
- Pannuti, A. (2006). *La comunit  italiana di Istanbul nel XX secolo: Ambiente e persone*, Istanbul, Ed. Isis.
- Pascu, S. (1977). *L'independance de la Roumanie*, Bucuresti, Biblioteca Historica Romaniaae.
- Prochasson, C. (2005). *Saint-Simon ou l'anti Marx*, France, Perrin.
- Said, E. W. (1999). *Orientalismo. L'immagine Europea dell'Oriente*, Milano, Feltrinelli.

A.G. JALLET, Güner DOĞAN

ÇAKÛ KAREFAD, ÇAKÛ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi / Karatekin Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number:2, (Ekim/October2021): 260-299 (Atıf için/To cite).

Saint-Simon, H. de (1969). *Le Nouveau Christianisme et les Ecrits sur la Religion*, Paris, Seuil.

Smyrnalis, M.-C. (2006). *Smyrne, la Ville Oubliee*, Editions Autrement (France).

Toliverova, A. (1993). *Giuseppe Garibaldi*, Palermo, Sellerio editore, (trad, dal russo, 1909).

Tramarollo. G. (1981). "Mazzini e Garibaldi nell'ellenismo europeo", *Archivio Trimestrale*, Luglio-Settembre, ss. 501-508.

Ugolini, R. (1982). *Garibaldi, Genesi di un Mito*, Roma, Ed. dell' Ateneo.

